

М. ГЛАДКИЙ

НАША ГАЗЕТНА МОВА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

К. О.

М. ГЛАДКИЙ

НАША ГАЗЕТНА МОВА

Проблема газетної мови. Лексика. Синтакса. Фразеологія. Суть популярного викладу. Стилістика як праця газетяра-журналіста

№ 164610

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1928

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в «Літописі Українського Друку» та «Картковому репертуарі» Української Книжкової Палати.

Друкувалося в місячнику „Червона Преса“ Відділу преси ЦККП(б)У та ЦБ і Харківського Б. С. Р. П. 1927—28 року.

ТРЕТЯ ДРУКАРНЯ
Тресту «КИЇВ-ДРУК»
Червона площа Ч. 2-а.
Зам. № 1760—5000.
Укрголовліт 1074-к [670]—1928.

I.

ПРОБЛЕМА ГАЗЕТНОЇ МОВИ.

У „Правді“ з 12/VI 1923 року т. Карпинський у статті „Коренной вопрос эпохи культурничества“, здіймаючи питання про газетну російську мову, пише:

„Тут — надо прямо сказать — у нас творится настоящее столпотворение вавилонское. Язык, на котором говорит масса, у нас принято считать простонародным наречием, жаргоном, „арго“ (французское словечко?). К нему наши литераторы относятся свысока. Подлинно народные слова и выражения, подлинно народный строй фразы и ход мысли не допускаются в статьях и речах. Разве лишь в конфузливых кавычках. Нам и в голову не приходит, что по всей справедливости настоящий-то загадочный „арго“ для огромнейшего большинства населения и есть наш так называемый „литературный язык“, выработанный ничтожным привилегированным меньшинством (дворянская интеллигенция)“.

Можна не поділяти думок т. Карпинського,

як це робить, скажемо, Г. Винокур *), можна знов же, як Г. Боссе**), гостро висловлюватися проти „интеллигентского языка“, „который для читателя рабочего и в особенности крестьянина—иностранный язык“, але в усякому разі треба визнати, що в поданім виривку з статті вельми авторитетного заступника радянської російської преси питання про газетну мову ставиться руба й зачіпає цілу поважну преблему культури газетної мови.

Ця проблема взагалі стоїть гостро у наших товаришів, робітників російської преси. З приводу неї забирали слово і тов. Сосновський Л. („Правда“ з 21/XI 1923 року), і А. Г. Горнфельд („Новые словечки и старые слова“), і відомий лінгвіст проф. А. Пешковський, і тов. Троцький (ряд статтів у „Журналист'і“) і т. т. М. Гус, Ю. Загорянський, Н. Каганович у своїй колективній праці „Язык газеты“ (Москва, 1926 р.).

У нас, на сторінках української преси, питання газетної мови досі було одним із найменше популярних питань, навіть у день преси, коли з слів тов. Кагановича „преса сама себе критикує“, на цю тему, здається, не обізвалася ні одна газетярська душа, а вже за те, щоб видавати окремі

---

*) Г. Винокур, „Культура языка“, Вид. „Работн. Просв“. М. 1924 р.

**) „Обзор научно-попул. литератури по биологии“, видання „Коммун. у-та им. Я. Свердлова“ Москва 1924 р.

брошури чи книжки, присвячені цій справі, у нас не було й мови.

А проте, питома вага української газетної мови, її значення в загальному нашому культурному житті, багато більші, бо коли російські газетні робітники скаржаться на сильний вплив літературної російської мови, на сливе непереможні традиції „інтелігентського язика“, то ми, українські газетярі, якраз не маємо цих перепон у розвитку нашої газетної мови, а навпаки, можемо скаржитися на брак будь-яких традицій мовних, на те, що українська літературна мова й досі ще перебуває в процесі організації.

Справді, літературної або інакше „культурної“ мови зафіксованої в письменстві, підпертої практикою повсякденного життя, звязаної органічно з усією складною соціяльною машиною, з усіма верствами нашого суспільства, ми ще не маємо.

Процес організації на народній мовній основі потрібної нам для повного національного життя культурної мови саме тепер і відбувається на Україні.

З'ясувати в цьому процесі ролю й вагу мови нашої преси та назначити дальшу лінію нашої мовної політики взагалі і є наше завдання.

Почнемо з того, що до 1917 року на Україні не було ні одної масової газети українською мовою, бо стара передреволюційна „Рада“ мала небагато передплатників, здебільшого з ідеалістично настроєної української інтелігенції, до того ж і „Рада“, і ті скілька тижневиків, що тоді виходили, і місячник „Літературно-Науковий Вістник“ не були органічно звязані з усім громадсько-політичним життям України.

Справжній розвиток українського слова починається тільки з 1917 року, коли здобула волю українська мова та широкі українські народні маси сами стали творити своє державне життя, взявши владу до своїх рук та будуючи новий громадський лад на соціялістичних підвалинах.

Але тут збулися пророчі слова т. Шевченка:

„Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденную, збудять...“

Збуджені в огні революції до боротьби, до нового життя, великого й творчого, українські народні маси опинились без такої важної духовної зброї, як розвинена культурна мова. Поки точилася боротьба з класовим ворогом, брак цієї досконалої й тонкої зброї не відчувався так гостро, тут, мов у того біблійного Самсона, правити могли за зброю й ослячі щелепи, але згодом, коли,

мовляв, замовкли гармати громадянської війни й мечі перекуто на рала, коли перед українськими широкими масами стало завдання нагнати загублений час та надолужити століття неволі й занепаду національної культури, щоб швидше прилучитись до творчої праці єдиної соціялістичної сем'ї визволених народів нашого Союзу, ці маси опинилися перед проблемою культурної української мови. Їм потрібна була розвинена своя мова не тільки для хатнього вжитку, але й для цілого многобічного державного життя, для науки, преси, установ, для високої школи, для політичних промов, для фабрик і виробень, навіть для війська й торгівлі.

Українська мова виходить отже за межі селянської верстви та стає поволі й мовою міських мас, що мають однак свої класові особливості, і свої потреби, і свою психологію, відмінну від селянської.

Тут перед нами на ввесь зріст стає проблема єднання в українській мові робітництва й селянства, міста й села, міської активної творчої культури з пасивною сільською традицією мовною.

Отже, в звязку з цим на плечі нашого газетяря-журналіста покладається не аби-яка вага — він фактично повинен бути за організатора, а часто й за творця культурної української мови.

Чи усвідомив собі це наш газетяр-журналіст, чи свідома ціла наша преса українською мовою цього вельми відповідального завдання?

На превеликий жаль, на це треба дати негативну відповідь.

Навіть більше — захопившись змістом своєї ідейної боротьби ще за громадянської війни, наш газетний робітник виплекав свого роду шкідливу звичку — не дбати за форму своєї праці, неуважно ставитись до викладання своїх думок та навіть, слідом за російськими товаришами (див. виривок з статті т. Карпинського), — „свысока относиться к простонародному наречию“, виявляючи специфічну нехіть до мови селянства, як непридатної, мовляв, для нового міського життя.

Жупелами хуторянства, народництва, примітивізму та „сюсюкання“ у нас частенько прикривають власне елементарну свою ж неписьменність, небажання серйозно взятись до студіювання народньої мови, щоб покласти її в основу нашої газетної мови та вже на цій основі свідомо будувати культурну мову, потрібну для нового міського життя.

Таке легковажне ставлення до мови-форми призвело до вельми сумних наслідків: мова нашої преси, навіть більших культурних центрів,

не потрапляє за вимогами й темпом життя; захоплюючи в сферу свого впливу робітничі маси, міську молодь і партійний актив, редакції наші часто примушені бувають розв'язувати складні філологічні питання, творити нові терміни, нові назви професій, запроваджувати певні правописні норми, виробляти цілі мовні звороти на свою відповідальність.

От вам приклади з звичайної праці щоденної газети.

„Робітниче життя" просить сказати, як буде українською мовою „изношенность фабрично-заводского оборудования" (один з перекладачів дав — „зужиткованість фабрично-заводського устаткування" — добре чи погано, а пішло), „накатний станок" (з дописа сірникової фабрики), „пропускная способность завода" (даємо „виробна спроможність", а для залізниці— „перевізна спроможність"), „набойно-бандерольная машина" (в укрмахортресті на 5-й держфабриці), вияснивши суть справи, перекладаємо —„набивна бандерольна машина".

Прибігає робкор і питає для своєї статті: „Выходной день" (вільний день), „отпускная кампания" (відпусткова камп.), „пылевысасыватель" (пилосмок). Не вспіли ще одійти ці товариші, як вбігає репортер і просить для його опису перевиборів на державнім млині дати

назви таких робітників за їх спеціяльністю: „мукобой“, „вальцевой“, „крупчатник“, „рассевной“, „ссыпщик“. Другий репортер, згадуючи за „Одеський холодник“, допоминається, як буде укр. мовою „бетоньерка“ (машина, що виробляє бетон), йому ж треба й „лампу накаливания“, і для місцевої хроніки: „ночлежка“, „участковый“ і „торговец живым товаром“.

В агрономічній статті ви довго думаєте над спеціяльним терміном „трудоемкая культура с.-х. растений“, над „катком для укачивания полей“ і навіть над таким, здавалося б звичайним, словом, як „виноградарство“.

Для відділу „Культура й мистецтво“ від вас вимагають тільки: „упадок“ (в літературі), „спетый хор“ і „сыгранный оркестр“.

У дописах військорів вам трапляються: „пополненец“, „лыжник“ і „джас-банд німецької сотні червоноармійців“.

Для біржі праці треба перевірити: „никеллировщик“, „солодовщик“, „плиточник“ (секція будівників), „паркетчик“, „беконщик“ (водники), „стеклографист“ і „прядильщик“.

Прикладів таких буквально тисячі в кожній великій газеті. Якими шляхами йде ця мовна творчість, це знають тільки читачі нашої преси, а що тут часто-густо буває й скрутно, це видно хоч би з того, що ми й досі не маємо спільних

термінів для таких, здається, популярних у газетній щоденній практиці розумінь, як: „попутчик“ (є: попутник, поплічник, подорожанин), „прогул“, „неустойка“, „переподготовка“. Навіть на таку часту фразу, як „под руководством партии“ наша преса має скілька варіянтів:

1) Під керовництвом партії,
2) Під керуванням партії,
3) За керівництвом партії,
4) Під провідництвом партії,
5) Під проводом партії,
6) За проводом партії.

Така сила варіяцій, неминуча при цьому розбіжність у газетній термінології і фактична „анархія у виробництві“ спричинюють страшенне розходження в мові окремих наших газет. Уважний читач уже з перших рядків статті може без помилки сказати, належить цей текст київській чи харківській газеті — йому допомагають у цьому не тільки специфічні вже для „Вістей“, „Комуніста“ і „Пролетарської Правди“ окремі слова, але й цілі фразеологічні звороти, цілі шаблонові речення і навіть відмінний правопис київських і харківських газет.

Трапивши в цей мовний хаос нашої преси, всякий газетяр-журналіст починає губити перспективу, зраджує врешті й ту народню мовну основу, що може в нього була з дитячих літ, і починає йти „по линии наименшего сопротивлення“ (= укр. „за водою“), цеб-то не працює над мовою, цією натуральною зброєю всякого робітника слова, не удосконалює свого стилю, не працює над викладом, а намагається засвоїти механіку газетного жаргону, що в суті своїй все більше й більше наближається до тої ж „інтелігентської мови“, до того ж „арго“, що за нього згадує тов. Карпинський. Отже, замість того, щоб використати досвід і науку наших російських товаришів, ми сліпо переймаємо чужі помилки, повторюємо, не знати для чого, непотрібну нам історію розвитку газетної російської мови з тою, розуміється, відміною, що там це був хоч оригінальний шлях і ним може свідомо йшла „дворянська інтелігенція“, а ми хочемо зняти узор з того, проти чого власне повинні б боротися.

———

Треба мати мужність визнати, що наша масова преса мовою своєю зовсім не є масова. З одного боку, наші читацькі маси в місті ще не вспіли добре засвоїти нашу газетну мову, а з другого — село ніяк не доскочить до

розуміння нашого газетного „арго“, що все далі й далі відбігає народньої мовної основи. Як-найкраще доводять це дописи наших робкорів і селькорів — вони починають писати до газети тільки тоді, коли хоч трохи засвоять наш газетний жаргон, цеб-то свіжої, колоритної народньої живої мови ми дарма будемо шукати і в цих дописах.

Цей самий процес спостерігаємо і в російській пресі. Тов. Сосновський у „Правді“ так обзивається на цю культурно-лінгвістичну трагедію: „Трагично не то, что ми отпетые люди — интеллигенты и нам переучиваться сейчас на новый язык невозможно, но трагично то, что вы, рабкоры, пишете как мы. И вот получается трагедия рабочего агитатора, вождя — он теряет свой народный простой, сочный, ясный, выразительный язык и вместо него получает штампованный язык наших газет“...

Хто міг би ще мати деякий сумнів що до цієї справи, того ми просто відрядимо до наших численних так званих „селянських газет“ на округах — фактів там є страшенна сила.

———

Отже мова нашої преси препогана — вона перебуває власне в процесі шукання, вона себе не усвідомила, не з'ясувала своїх завдань і перспектив, тим-то вона і неорганізована, і хаотична.

Не маючи мовних традицій від літературної української мови в минулому, бо ця мова сама переживає добу організації, наша газетна мова не потрапила сама знайти свою народню основу, тим паче не спромоглася вона збудувати на цій основі культурну вищу надбудову, а натомість збочила на легший для неї шлях переймання з російської мови.

Узявши все це до уваги, ми повинні насамперед визнати, що в таких обставинах українській пресі самій не до снаги розвязувати, крім своїх прямих завдань, ще й проблему української культурної мови взагалі.

Частину цих функцій повинна перебрати на себе держава та через Комісію Словника Живої Мови, через Інститут Наукової Мови та інші відповідні заклади Всеукраїнської Академії Наук спровадити на певний шлях справу з культурною українською мовою.

За один із найближчих конкретних заходів треба вважати видання спеціяльного двотижневика для мовних питань „Вісника української мови“ *) при Всеукр. Академії Наук з цілком практичним ухилом в бік лінгвістичних по-

*) Перший випуск „Вісника ІУНМ“ Академії вийшов на початку цього року. *М. Г.*

треб нашої преси, наукових установ, політосвітніх організацій і промислового будівництва республіки.

Час і пора дати береги нашій розбурханій мовній стихії — це не тільки заощадить нам психічну енергію, але й невимовно полегшить масам участь у будуванні нового життя, полегшить той надзвичайно складний процес, що ми його звемо культурною революцією.

II.

ЛЕКСИКА.

Лексика, словниковий матеріял, що ним орудує наша преса, це саме те, що найбільше впадає кожному в око, що легко зауважити всякому, бо чудне, незнайоме слово завсіди просто безпосередньо вражає наше вухо, чи наш зір та, ламаючи цілий механізований лад живої мови, її традицію, скупчує на собі нашу увагу — цим почасти можна пояснити й цікаве явище швидкого розповсюдження нових слів і нових форм у всякій живій мові.

Звичайні закиди, що їх роблять на адресу нашої газетної мови, теж обмежуються власне лексичним матеріялом: „Шевченкова мова“, якої ніби нам бракує, нові „ковані“ слова, „невдалі новотвори“, „галіцизми“, ба й оті відомі „самопери“ й „мордописні“ є справді не що нашій мові як докори лексиці, хоч наукова аналіза давно вже довела, що „зрозумілість“ чи „незрозумілість“ мови залежить головне не від лексики, не від слів що складають речення, а від способу викладати

своі думки, від синтаксичної будови речення, від мовних зворотів, шаблонів, скорочень і стилістичного добору.

Розглядаючи лексику наших центральних Харківських і Київських газет, ми ставимо перед собою кілька завдань.

Насамперед цікаво було б вияснити ті процеси, що взагалі відбуваються в українській газетній мові, відзначити причини цих процесів, а головне, дослідити певний розвиток нашої газетної мови, його напрям, тенденції, можливі хиби та способи їх виправити.

Вивчати й досліджувати газетну лексику мені довелося ще в редакції „Радянського Села“ (1924 — 25 р.р.).

Одначе систематично працювати над нею я почав з українізацією київської „Пролетарської Правди“ 1925 року, де в межах редакції для співробітників та перекладачів і коректорів видавано „Уваги“ та мовні „Бюлетені“, а крім того, аналізувалося окремі статті в газеті й вияснювалося зауважені помилки.

Матеріяли цієї праці, зафіксовані у „Книжці протоколів мовної редакції „Пролетарської Правди“, дали потім змогу видавництву видрукувати 1925 року й надіслати тільки передплатникам своєї газети невеличкого Словничка „Пролетарської Правди“ за моєю редакцією, де використано

ввесь матеріял попередньої праці та зібрано типовіші помилки проти української лексики наших газет.

Отже, маючи перед очима цю працю й „книжку протоколів“, я взявся дослідити лексику теперішніх наших центральних газет 1927 року, щоб, порівнявши з тим, що було 1925 року, мати змогу не тільки зафіксувати теперішні помилки й нові слова, але й спостерегти певну лексичну еволюцію в нашій газетній мові та, що особливо важно, констатувати закони цих помилок, їх розповсюдженість, зникання, народження нових і відповідно звернути увагу на ті аванпости нашого слова, що пасуть задніх у великій праці на ниві української пролетарської культури, де розвиткові мови, взагалі, а мови щоденної преси, зокрема, належить одне з найчільніших місць.

Для новішого лексичного матеріялу використано такі центральні газети: „Комуніст“ № 2218 і № 2232 (скорочено „К“ 18 і „К“ 32), „Вісти“ № 2014 і № 2037 (скорочено — „В“ 14 і „В“ 37), „Робітнича Газета Пролетар“ № 180 (скорочено—„Р. Г. П.“ 180), „Пролетарська Правда“ № 1761 і № 1766 (скорочено — „П. П.“ 61 і „П. П.“ 66).

„Радянське Село“ та окружні селянські газети, на нашу думку, треба вирізнити в окрему групу та розглядати їх, головно, з погляду простоти

викладу, популярности мови і зрозумілости для сёлянських мас, тим-то їм присвячено окрему розвідку.

Перед тим, як перейти власне до лексики неможна не сказати кількох слів з приводу певної правописної розбіжности в наших газетах.

Ця розбіжність виявляється переважно в тих правописних нормах, що їх ми даремно шукали б у т. зв. „Найголовніших правилах академічного правопису“, хоч дещо для цього дає „Академічний словник“ (томи І-й і ІІІ-й) та затверджений нещодавно на правописній конференції „Проєкт Державної Правописної Комісії“.

Почнімо з того, що газети наші легковажать так зване правило фонетичної доброзвучности, що виявляється в зміні складового **у** на нескладове **в** і навпаки, а також і в сполучнику **і — й**. Прикладів тут по всіх газетах є велика сила—майже всі телеграми в „К“ 18 починаються неодмінно з **в**: „**В** Кантоні..., **В** Наньянському напрямі..., **В** резолюції..., **В** промовах делегатів...“ Те саме й у середині речення: „щоб **в** ньому розібратися..., крайності, що існують **в** районі...“ і т. і. Також „рівно о 11 год.“ (треба — **об**).

Прислівник з а м і с т ь за академ. словником пишуть через **т**: „К“, „РГП“ і „П. П.“, а „Вісти“ пишуть „замісць“ („В“ 14 і 37). Дієслово п о т р е б у в а т и пишуть і через **і** („потрібує“ „Вісти“, „Комуніст“), і через **е** („потребує“ „Р. Г. П.“ 180

і „П. П.), а тим часом останнє зафіксовано в „проєкті Держ. Прав. Комісії“, стор. 19. Не гаразд і з словами тривога, тривожитися — у „Вістях“ заспіль маємо трівога (а слід „тривога“). Від дієслова мусити трапляється в минулому часі написання через и („мусила“ „К“ 32), а треба мусів, мусіла і т. д. Немає одностайности й з словом мільйон („П. П.“, „Р. Г. П.“ 180), бо „Вісти“ пишуть „міліон“. Аналогічне було і з словами серйозний (траплялося у „Вістях“ же „серіозний“, хоч тепер маємо „серйозний“ („В“ 37 передова) і „серіозну трівогу“ („В“ 37). Дієслова: збирати, вибирати, обирати тепер уже пишемо через и („П. П.“, „К“), хоч іще трапляється тут і. Також неясно з міною голосних у таких формах як зберігати і зберегти (у „К“ 32 „щоб зберігти АРК“). Тільки в „Вістях“ маємо „проект“ замість „проєкт“ („В“ 14). Не скрізь наші газетярі усвідомили собі значення наростка — ісіньк — його, на жаль, обминають, думаючи, що це „сюсюкання з народньої мови“, і через те пишуть „зовсім нічого“(замість — нічогісінько), або збиваються на здрібнілий наросток — есеньк „нічогісенько“ („Р Г. П.“ 180), „цілесенький район“ („К“ 32). Не все гаразд і з міною о на і в корені таких слів як повідь, опір („від повіди“ „К“ 32, „опіру“ „К“ 18, але й поправно — „опору“ „К“ 32).

З морфологічних правописних помилок треба відзначити давнє „листопаду“ („П. П.“ 66), хоч усі назви місяців у родов. одн. звичайно мають а. У „Вістях“— „Виконком КІМ'а (двічі № 14), хоч є й поправне КІМ'у (там же). Від слова війна часто родовий множ.— „війн“, хоч у „П. П.“ і в „К“ 37 вже маємо поправне — воєн. Від слова коло ніяк не ввійде в ужиток поправніша форма родов. мн. — кіл і всі, крім „Прол. Правди“, пишуть іще „кол“ („К“ 18 та інші). Чомусь останніми часами закінчення місцевого відмінку — **ові** випирає цілком поправне — **у**, навіть у йменниках на — **ок**, отже пишуть „в будинкові“ „на малюнкові“ („Р.Г.П.“ 180, „П.П.“ „К“ 32), замість коротших — у будинку, на малюнку.

Здається одна тільки „Прол. Правда“ рішуче запровадила в себе: „значення, враження, керівник, робітничо-селянський (за ухваленим тепер і на конференції „проєктом Держ. Прав. Ком.“ див. стор. 14 і додаток до стор. 13 та стор. 34).

Велике розходження з родом декотрих іменників, однак гору бере авторитет академічного словника, і через те в „Ком.“, „Р. Г. П.“, „П. П.“ маємо вже тільки програма (жін. роду), так само починає переважати й аналіза („П. П.“ і „К“ 32), з методою ще неясно („К“ 18 — „цей метод“ і „К“ 18 — „метода“). За акад. словни-

ком поволі набувають прав громадянства й „п а р а д а“ (ж. р.) і „оркестра“ (ж. р.). Шкода також, що „Комуніст“ (№№ 2218 і 2232) скрізь пише к л а с (чол. роду), а не к л а с а (ж. р.), як усі інші газети.

Під впливом російської мови у нас зустрічається ще наросток іменниковий—**щик**: п а й щ и к „К“ 32 (=п а й о в и к), п о с т а в щ и к „К“ з 19 червня 27 р. (=д о с т а в н и к, п р и с т а в н и к), п о р у б щ и к „Р. Г. П.“ 180, (=л і с о к р а д), також в и д о в и с ь к о („Р. Г. П.“ 180), замість звичайного — в и д о в и щ е. Треба, однак, зауважити, що раніше йменників із цим наростком було далеко більше, бо 1925 р. в мене зафіксовано: „кладовщик“, „зйомщик“, „текстильщик“, „підробщик“, „зборщик“, що їх тепер заступили українські іменники на **ник**, — **ач**,— **ар**. Здається, не розповсюдився в нашій мові й прикметниковий російський наросток = **очний** (махорочный, проверочный), хоч іще зустрічаємо: п р и й о м о ч н и й („П. П.“ замість — п р и й м а л ь н и й), „к о м а н д и р о в о ч н і гроші“ („Тарс“ у „П. П.“ 66).

Врешті немає одности і в написанні географічних назов і своїх і чужих: Г у м а н ь („П. П.“) і У м а н ь („К“ 18), Р о в н о — „Поїхав до Ровно“ („Тарс“ „П. П.“ 66), а треба „до Рівного“, Н і ж и н і Н і ж е н, Б а с а р а б і я („К“ і „П. П.“), але буває ще й Б е с а р а б і я. Помалу, але твердо за-

проваджується поправніше Чернігів („П. П.“ „К“ 32, „Р. Г. П.“ 180), а не Чернигів, Вінниця („П. П.“, „Р.Г.П.“ 160) через і і Юго-Славія (а не „Південно-Славія“).

Отже бачимо — правописна справа в нашій центральній пресі хоч і поволі, але налагоджується. Остаточно цю справу ми впорядкуємо, очевидно, тільки тоді, коли будемо мати офіційно затверджені правила правопису, що ухвалив Наркомос, та правописний до них словничок і вироблену географічну номенклатуру.

Звертаючись тепер до лексики, ми насамперед відзначаємо величезний вплив на нашу газетну мову російської газетної мови*) Безпосередньо це виявляється у простому перейманні російських слів, що мають однак відповідні собі українські: „спутники літуна“ „К“ 32 (тут = товариші), „справки“ „В“ (=довідки), „кустар-одиночка“ „Р. Г. П.“ 180 (=кустар-одинець), „укрупнення дрібного сел. господарства“ „К“ 32 (=побільшування, хоч взагалі цей термін повинна дати політ-економія), „підйом сел. господарства“ „К“ 32“ (=піднесення), „підйомні крани“ „К“ 32 (=„зводи“ від „звід“), геніяльний „зами-

*) Докладніше про це див. мої статті в журналі „Життя й Революція“ кн. 6 за 1926 р. і особливо кн. 4 за 1927 р.— „Стабілізація укр. мови“.

сел" „Р. Г. П." 180 (=задум), „звалка" з рос. „свалка" „Р. Г. П." 180 (= смітник, смітничище), „режим економії" „Р. Г. П." 180 (=ощадности), бо вживаючи слова економія, ми неминуче запроваджуємо й похідні від нього „зекономлювати", як це робить і „Р. Г. П." 180 — „з'економлено" (двічі), замість зрозумілого заощаджено; крім того, там же бачимо заголовок „Економії — тисячі карбованців", зміст якого неясний (кому? чи чого?). „Недохват товарів" „В" 14 (=недостача краму), „прозорливий" „В" 37 (= бачний, завбачливий, як до змісту), „населенний пункт" „В" 14 (= селище, осада, у крайньому разі „заселений пункт", але через одне н), „не треба бути іскушеним у статистичній методології" „К" 18 (треба змінити цілий образ цього вислову наскрізь „інтелігентського"), „махровий білогвардієць" „К" 18 („махровый цветок" укр. мовою буде „повна квітка", також „моя врода — повная рожа", звідси ясно, що, перекладаючи з рос. мови, треба просто взяти инший образ для порівняння, чи инше слово, скажім: завзятий, затятий, загорілий); „стальна єдність" „К" 18 (=сталева), „козаччий осаул" „К" 18 (= козацький осавул), „непосильне" „К" 18 (=над силу), „доступно" „К" 19 (в акад. сл. т. I на 1 місці — приступно), „далеко за північ" „К" 18 (= геть), „омоложу-

ються“ „Р. Г. П.“ 180 (=відмоложуються), „виграші прийшлися на №№...“ „Ратау“ „П. П.“ 64 (=припали), „Президія міськради ухвалила відвести земельний участок...“ „К“ 32 (=приділити... дільницю), там же, замість „вся земельна площа села відводиться, як єдина велика господарча одиниця“— краще „приділяється“; „відпущено понад 2 млн. кредиту“ „К“ 18 (=дано), „треба негайно відпустити кредит“ „К“ 18 (=дати набір чи поборгувати), „їдальня Дніпрельстану відпускає нині 1200 обідів“ „Ратау“ „К“ 18 (=видає), „Наркомфін несвоєчасно відпускає кошти“ „К“ 18 (=приділяє чи асигнує), також, замість „відпускні ціни“ „Р. Г. П.“ 180, краще „видавні ціни“ („П. П.“). На цьому прикладі з словом відпускати читач може зауважити, як збіднює нашу мову таке сліпе переймання улюбленого в рос. канцелярській мові слівця „отпускать“, що вже стало шаблоном і в рос. газетній мові.

„Асортимент товарів підбирався“ „К“ 32 (=ас. краму добирали, бо „підбиратися“ в укр. мові = рос. „подкрадываться, подделываться“ „Сл. Гр.“ 163), „закликає... відстояти... правовий рівень робітників“ „В“ 37 (=обставати, стояти за кого, за що і за ким, за чим, бо „відстояв 6 годин на чаті“), „Літак відділяється від землі“ „К“ 18 (=відрізняється, від-

окремлюється), „селянське господарство повинно бути віднесено до тої або иншої групи" „К" 18 [=с. господарство треба залічити (чи зачислити) до певної (чи котроїсь) групи], „у господарчому відношенні" „К" 32 (=з господарчого погляду), „Всяка ініціятива в цьому відношенні забиваєтьcя(?)" „К" 32 (=Всяка ініціятива що-до цього). „Те ж саме відносно садків" „К" 32 (=Те саме й що-до садків", а „відносно"=рос. „относительно", напр., „відносно менше музична п'єса"), „Сівозмін вводиться" „К" 32 (=запроваджується), „введено облік" „К" 18 (=запроваджено, заведено), „При введенні такого виробництва..." „К" 32 (=запроваджуючи таке виробництво...), „Суд виносить определіння, про виклик свідка" „Прол. Правда" 66 „Тарс" (=„суд постановляє викликати свідка"— речення стало коротшим, простішим і зрозумілішим, що очевидно, добре не тільки для „Тарс'у", але й для „Прол. Правди"), „Мітинг виносить резолюцію" „К" 18 (=ухвалює), „Комітет прийняв таку постанову" „В" 37 (=ухвалив, вирішив, зробив таку постанову, тільки не „прийняв"), „Треба покінчити з цими скаженими собаками" „К" 18 (=треба зробити кінець цим і т. д.), „Це розцінюватиметься як бажання їхнє кинути нас" „В" 37 (=це вважа-

тимуть чи матимуть за бажання і т. д.), „розцінюватимуть політику Генради...“ „В“ 37 (=дивитимуться на і т. д.), взагалі російський шаблон, взятий з торговельних операцій, тут тільки заваджає розуміти суть справи, до того ж він і зовсім не пасує до взаємин між робітничими організаціями, що за них тут мовиться мова.

„Ціни знизилися „К“ 18, „знизили ціни“ „В“ 14, „зниження цін“ „Р.Г.П.“ 180, „П. П.“, „В“, — майже вся преса наша, слідом за російською, „знижує ціни“, хоч, власне, далеко простіше було б залишити тут бодай для послідовности зменшення цін, адже ж ми маємо в народі „мала ціна“, крім того пишемо — „вартість зменшилася на 2 копійки“ „Р. Г. П.“ 180, „зменшується сума витрати, — значно збільшується врожайність“ „К“ 32; тоді у нас не було б такої плутанини, як — „Зниження цін сприяло збільшення товарооброту і зниження торговельних витрат“ „В“ 14, де сам автор заплутався між іменниками на — ення й забув поставити, де треба, давальний відмінок. Препогано також звучить „В кооперації бакалійні товари знижено (?) на 8,2%“ „В“ 13.

„Стаття повна випадків проти СРСР“ „К“ 18 (відомо, що „випадок“ в укр. мові = рос.

„случай“—що хотів цим сказати автор—не знати) може—„вихватка“.

Треба також відзначити тут чудну власне звичку декотрих фейлетоністів—удаватись до російської мови, щоб за її допомогою „підперчити“ свою дотепність; здається та доба, коли Кропивницький і Карпенко-Карий примушені були висміювати „салдатський жаргон“ устами своїх персонажів, давно минула, тим то не знати для чого в „Р. Г. П.“ 180 бачимо: безусловно, основательно, харашо, опредільонно, наука підкачала, то-що—тут немає ані колориту, ані побуту.

Крім безпосереднього впливу російської мови, ми маємо ще вплив посередній—він виявляється в тім, що наш газетний робітник, не знаючи як слід своєї української мови, намагається перекладати російські слова, замість того, щоб знайти відповідне до даного розуміння українське слово, а часом і цілий вислів. Це все взірці поганого перекладання, де часто українським словам надається невластивого їм значення та зовсім іншого змісту, де знехтувано українське словотворення й понівечено народню мову: „Похід маніфестантів... являв велетенську картину“ „К“ 32 з передової (тут рос. „величественный“ треба б перекласти укр. величний, інакше маємо чудний зміст); „довели яскраво користь нової

системи“ „Р.Г.П.“ 180 (укр. мовою „яскраво“ = рос. ярко, а тут слід — „безперечно довели... цілком довели... довели очевидну користь“ і т. д.); „Літак такої ж спроможности“ „К“ 18 (укр. спроможність = рос. „возможность, средства“); перекладати так рос. термін „моіцность“ очевидно неможна.

„Квола участь кооперації в торгівлі“ „Р.Г.П.“ 180. „Інструктування було кволим“ „К“ 18, по всіх інших газетах теж вельми поширився цей спосіб віддавати рос. „слабый, вялый“. Отже, „кволий“ = рос. „хилый, болезненный, больной“ і „слабый“ в такому ж розумінні, тим-то краще вже в таких випадках уживати слова „млявий“ — „робота йде мляво“, а в наведених угорі прикладах краще сказати: „Кооперація бере малу участь у торгівлі“, „інструктували мало“ — було б і виразніше і рішучіше.

„Пересувні курси“ „В“ 14. Часто також „пересувний театр, музей, виставка“ „П.П.“ та інші. За акад. словн., т. III. „пересувною“ може бути „абетка“, а курси, театр, музей будуть переїзні (без „д“) і, здається, проти такої слушної диференціяції значень нічого неможна сказати. „Досвідна с.-г. станція“ (в усій пресі) — академ. словник, на жаль, тут не дає виразного розмежування між прикметником від іменника досвід = рос. „опыт“ у психічному розумінні, звідки: „до-

свідчений учитель", „досвідний лоцман", і спроба=рос. „опыт физический", „эксперимент", звідки маємо „спробний"=рос. „опытный" (служащий для опытов) (акад. т. III, стор. 76). Така диференціяція нам конче потрібна, бо інакше доведеться казати „лабораторні досвіди (?)", що перечить духові живої мови. Отже, слід би казати „спробне с.-г. поле", „спробна с.-г. станція", або — „дослідна станція" (через „л").

Чудно звучить — „Молочарські продукти" „Р.Г.П." 180 (бо маємо „молочар"), а народ уживає замість цих двох слів, одного—набіл. „Два міліони державців наших позик" „В" 14 (слід—держальник, або держатель, бо державець=рос. „державец", „владетель", „помещик" (див. акад. т. I 212 і 213, Грінч. 412 і „Словн. правн. мови акад." 28).

Віддаючи російське „тот или иной", наші газетярі вельми полюбили „той чи інший": „заїжджали в те чи інше село" „В" 14, „Від тих чи інших військових агентів„ „К" 18, „тієї чи іншої кампанії" „Р.Г.П." 180 і т. д., а в укр. мові можна чудово обійтися без цього незграбного витвору: „Заїжджали в яке-небудь село", „Від котрогось з військових агентів", „якоїсь кампанії".

„В дуже кепських умовах" „К" 18. „В таких умовах тяжко працювати" „П.П." — улюблені

в рос. газ. мові „условия“ слід перекладати, як до змісту: обставини, оточення, не поширюючи значення слова умова = рос. „условие“ в юридичному розумінні.

„Для будівництва вже відведено ділянку землі“ „Р.Г.П.“ 180, „На будівництво лікарні асигнували“ „Р.Г.П.“ 180. „Доповідь про будівництво нових кінотеатрів“ „Р.Г.П.“ 180. Редакції „Роб. Газ. Пролетар“ припало до вподоби слово будівництво й вона перекладає ним рос. і „постройка“ (конкрет. знач.) і „постройка“ (процес) і „строительство“, а в укр. мові маємо: будівля = рос. постройка (предмет), будування (процес) і будівництво (архітектура, искусство строительства), тим-то українською мовою тут якраз неможна сказати будівництво, а треба будування.

„Гуртовий випуск продукції складав... 724 міл. крб.“ „В“ 14 (= становив — див. О. Курило „Ув. до суч. літ. м.“).

„В організаціях користувалися привілеями заможні верстви„ „В“ 37 — замість буквально перекладати російське „пользовались“, краще в таких випадках сказати просто „мали привілеї“.

„Промисловість збільшилась майже вдвічі“ „К“ 18 (слова „вдвічі“ в укр. мові немає, це невдалий новотвір наших інтелігентів — треба удвоє)

„Багато різних непорозумінь“ „К“ 32 (=всяких). Тут ми часто плутаємо російські „разный“ і „различный“ — останнє краще віддавати нашим „усякий“: „багато всякої всячини“, „сила всякого люду“, то-що.

„Зараз Наркомзем вивчає цей досвід (?)“ „К“ 32, „Зараз це частина єдиного робітничого класу“ „К“ 18, „працює зараз за згодою з...“ „Р.Г.П.“ 180. „Перед кооперацією зараз розгортається широка робота“ „К“ 32 (=тепер, бо в рос. мові „сейчас“ має два відтінки — „сию минуту“ і „теперь“, що в укр. мові ми відрізняємо, тим-то в реченні „Не можемо зараз цього сказати“ „К“ 32, слово зараз ужито до речи, а в попередніх — помилково (треба „тепер“).

Збіднюємо ми свою мову й тоді, коли надаємо відтінку часовости прислівникові поруч: „поруч з тим ми не забуваємо“ „Р.Г.П.“ 18 (передмова), „поруч цього треба розвинути агітацію за...“ „К“ 32 (=разом з тим), бо зовсім поправно „поруч з клубом...“ „Р.Г.П.“ 180, де „поруч“ є прислівник місця. Так само неможна плутати прислівників швидко (швидко їде, швидко летить) і незабаром (=рос. „скоро“ в розумінні часу): „швидко після того, як почалося наше листування“ „К“ 32 (=незабаром). Ще гірша плутанина з біля і коло. В укр. мові біля=рос. „подле, возле, около“ (прислівник місця), коло

теж = рос. „около, вокруг, возле, подле", тим то російське „о к о л о" (= приблизительно) слід віддавати не нашим б і л я, к о л о, а — т р о х и н е, м а л о н е, б л и з ь к о чого, (і)з що, цеб-то замість: „Б і л я двох десятків разів" „К" 32 (= разів із 20), „ночує б і л я 1.300 осіб" „К" 32 (= м а л о н е), „Пролетівши б і л я 187 метрів" „К" 18 (= щ о с ь і з) „маємо б і л я 2 міліони державців наших позик" „В" 14 (= б л и з ь к о 2 мільйонів...), „В поході взяло участь б і л я 80.000 робітників" „К" 32 (= б л и з ь к о). „Нараховує к о л о тисячі чоловіка" „К" 32 (= б л и з ь к о, або „має з тисячу чоловіка"), „З сумою вкладів к о л о 90 міл. карб." „В" 37 (= м а л о н е). Розуміється, зовсім погано: „Вчора б і л я 3 год. ранку" „К" 32 „Вчора б і л я 9 г. ранку" „К" 32 (= г о д и н і о 9-ій ранку). Ця плутанина призводить до того, що в „Р.Г.П." 180 читаємо: „На зупинці трамваю б і л я Міського парку, б і л я 12-ї години ночи".

Вельми поширене в нашій пресі слово з р і с т: „Сприяє з р о с т о в і соціялістичного суспільства" „В" 37. „Такий же показовий з р і с т вкладів в ощадних касах" „В" 14, при чім помилково ми, слідом за рос. мовою, не відрізняємо — з р і с т (= рост — конкретн.) і з р о с т а н н я (процес), отже треба „з р о с т а н н я культури", „з р о с т а н н я соціялістичного суспільства", „з р о с т а н н я потреб", але „великого з р о с т у" (= большого роста).

Так само в нас „зачитали доповідь“, „заслухали інформацію“ „Р.Г.П.“ 180 „Пр. Пр.“ 66 „Тарс“, а треба „вислухали доповідь“ „Р.Г.П.“ 180, „прочитали доповідь“, бо приросток за надає в укр. мові іншого відтінку, напр. у Шевченка: „письма принесли і всі тихенько зачитали“ (= начали читать).

Не завжди російське „ожидать“ можна віддавати українським „чекати“, напр., замість „незабаром треба чекати пожвавлення активности радянських місій...“ „В“ 14 (слід — сподіватися); про це наші газетярі частенько забувають або вживають сподіватися там, де треба іншого дієслова: „Хижаки сподіваються тільки моменту вчепитися“ „В“ 37 (Тут краще ужити „чигають“). Російська „защита“, „защищать(ся)“ не завсіди можна віддавати українським захист, захищати(ся), бо треба пам'ятати, що захист насамперед = рос. „место защищенное от ветра, приют, пристанище“, а захищати = рос. „прикрывать, защищать“, тим-то юридичний термін „защитник“ = укр. „оборонець“, робітництву краще „боронити“ свою соціялістичну батьківщину, а не „захищати“ („К“ 18,) а от „соціял-угодовці“ можуть і захищати позиції буржуазії“ „К“ 32. Замість „захищати гасло“ „К“ 32, треба — боронити, обороняти — це далеко активніше. Шукати захисту й оборони це не все одно.

„Комунальні послуги“ „Р.Г.П.“ 180 — замість переймати старобуржуазне „услуги“, краще віддавати це нашим вигоди (= рос. „удобства“).

Замість незграбного „ризикнув“ „К“ 32, краще „відважився“, „наважився“, „важити чим“.

Запроваджене у нас з 1917 року „об'ява“ („К“ 18) давно пора замінити на: оповіщення, оповістка, оголошення (акад. т. III), бо „об'явитися“ = рос. „проявиться, обнаружиться“.

Намагаючись віддати часто вживане в рос. мові „вполне, в полной мере“, у нас не задовольняються українськими цілком, зовсім, як слід: „Треба повнотою забезпечити кооперацію товарами“ „Р.Г.П.“ 180, „Виробничу програму, затверджену УВРНГ, виконано повнотою“ (?) „Р.Г.П.“ 180 — такі новотвори тільки заважають масам розуміти газету.

Врешті звертаємо увагу на нову тенденцію „Вістей“ (передова № 2037) надати українському займенникові **чий** зовсім не властивої йому функції в синтаксичній будові речення, а саме — значення російського відносного займенника „чей“: „Не ватажкам офіціяльної робітничої партії, про **чий** опортунізм що-дня говорять нові факти, зупинити злочинну діяльність англ. уряду“ (= що за їхній) і „Між... лібералами, чий ватажок Ллойд-Джордж провадить найенергійнішу кампанію...“ (там же).

Нехтуємо ми й своїми сполучниками, часточ-

ками, що надають мові певного колориту, виразности й різноманітности, воліючи переймати шаблонові російські звороти: „Так, у становому районі...“ „К“ 18 (=Отже, отож, примірóм, наприклад), „Так у Церобкоопі, де торік...“ „В“ 14. „Так, наприклад, ливарний цех не має лазні“, „Р.Г.П.“ 180 (тут „так“ зайве).

Є чимало спроб утворити щось нове, дати „свій“ переклад російських слів, серед них багато невдалих, як от: „фото-зйомка“ „К“ 18, „прозорі загрози на адресу Англії“ „К“ 32, „визивна пропозиція“ „К“ 32, „щоб на вулицях Варшави не розгуляли Булак-Булаховичі“ „К“ 18. „Тов. Н. з групою найближчих співробітників по будуванню і льотному іспиту“ „К“ 18. „З незрозумінням розглядала здобуті наслідки“ „К“ 18. Вважаючи їх за осіб соціяльно небезпечних, непоправимих“ „В“ 14. „Таке становище абсолютно неприпустиме“ „К“ 18 „Співрозмовник“ „В“ 37. „Будьте напоготові до вирішального бою!“ „В“ 14. „(Польськ. уряд) утворив обстанову, де за його попуском, а часто-густо й за участю польської влади робилося змови супроти СРСР“ „К“ 18. „Орган твердокам'яних (?)“ „В“ 14—двічі. „Завтра радянське представництво залишає Лондон“ (кому?) „В“ 14 „заголовок“. „Зазнані невдачі“ „В“ 14.

Чудне наспраді (замість „справді“), створене, очевидно, за аналогією до рос. „на самом деле“, „направду“, зустрічаємо не тільки в „Вістях“ (№ 2037), але й у „Комуністі“ (№ 2232) і навіть у „Прол. Правді“ (№ 2059), де виявляється й його природа в нарізному написанні: „На справді самокритика є...“ (=рос. „На самом деле...“).

Дивний новотвір являє й слово „схвалити“, з невідомим значенням: „(З'їзд) схвалив нашу чесну критику“ „В“ 37. „Пленум Моск. Ради цілком схвалює постанову Раднаркому...“ „В“ 14. „Одноголосно схвалили міжнародню політику Ц.К. ВКП“ „К“ 2218.

Чимало, однак, є й влучних новотворів, що, вийшовши з наших редакцій, поширилися в масах, зафіксовані в словниках (Словник укр.-рос. А. Ніковського в-ва „Горно“) і без сумніву набули прав громадянства: вагоновод „П.П.“, „Р.Г.П.“ 180, (рос. „вагоновожатый“), „профспілка швачів“ „П.П.“ (рос. „швейник“), вантажня „П.П.“ (рос. „погрузочно-разгрузочный пункт“), випал „П.П.“ (рос. „залп“), самооплатність „П.П.“ (рос. „самоокупаемость“), заготівля „П.П.“ (рос. „заготовка“), висуванець „П.П.“ (выдвиженец), недозволенний „П.П.“ („недопустимый“ через 2 „н“), боєспроможний „П.П.“ (боеспособный), довідка (справка), довідне бюро, передвоєнний „П.П.“ (довоенный), замість „довійськовий“,

кредитоспроможність (кредитоспособность), землевпорядження (землеустройство), сталеливарня „Р.Г.П. 180 (сталелитейная), відпочивник, драмгуртківчани „Р.Г.П.", гучник „Вісти" та чимало інших.

Величезна вага нашої радянської преси в процесі творення культурної української мови виявляється в тому, що, бувши в обставинах теперішнього соціяльно-політичного життя аванпостом у розвитку визволеної української мови, вона разом із тим є пляцдарм, де борються найрізноманітніші сили мовної стихії, де на тисячолітній основі народньої мови нове життя тче свої вибагливі взори, де в усіх напрямах перехрещуються десятки впливів і в боротьбі за існування еволюціонують у гармонії з усією культурною надбудовою національного цілого.

Це виявляється і в лексиці української мови. Навіть протягом такого відносно невеликого часу, як два-три роки, ми маємо перед собою чималий матеріял, що висвітлює один з цікавіших моментів — очищення нашої мови від зайвих чужих елементів, від того мовного намулу, що неминуче мусів осісти на народній мовній основі під час переступної доби від національного поневолення до повної національної волі, що здобули в соці-

яльній революції широкі трудящі маси укр. народу.

Візьмім слово гірник (рос. „горнозаводской рабочий“). Від початку відомого страйку гірників в Англії широко розповсюдилась була форма гірняк, що в укр. мові означає власне рос. „горец“ (житель гор), але в результаті упертої боротьби спершу на сторінках „Пролетарської Правди“, а далі й по інших часописах, рішуче перемогло слово гірник („В“ 14, „К“ 18, „Пр. Пр.“, то-що).

Понівечене на український штиб російське слово „отчет“, „отчетность“ (відчит, відчитність) тепер майже зникло, поступившись перед укр. звіт, звітність („В“ 14 заголовок „Боротьба із зайвою звітністю“, „К“ 32, „Пр. Пр.“), хоч ще „у системі відчитности“ „Р.Г.П.“ 180.

Швидко зникає з ужитку неприємне слово „участок“ (полицейський участок), замість нього маємо дільниця (трамваю, судова дільниця), ділянка (в лісі), ланок (на „спробній станції“).

Слово „доклад“ „докладчик“ (з=чик) зосталося тільки на сторінках „Вістей“, але й там уже поруч слова „доклад“ стоїть і „доповідь“ „В“ 37.

Замість відмічати (зіпсоване рос. „отмечать“) маємо відзначати („В“ 14, „К“ 18, „К“ 32, „Пр. Пр.“), хоч іще „Відмічаючи зріст(?) нещасних випадків“ „К“ 18.

„Біжучий рік“ зникає з кону газетної мови, замість нього маємо поправніше „поточний рік“ а ще краще „цей рік“ (слово „біжучий“ зостанеться мабуть тільки як канцелярський термін — „біжучий рахунок“).

Поширюється й слово приміщення (=рос. помещение), випираючи польське помешкання: „приміщення театру“, „приміщення лікарні“ „К“ 32 і звичайно в „Прол. Пр.“. Відповідно входять в ужиток „пожильці дому“ (замість „мешканці“) — „сидять, живуть, проживають“, замість „мешкають“. За академ. словником запроваджується цілком слушна диференціяція між „управлінням“ („розуміння управління державою“) і „управою“ („Управа ощадних кас“ „П.П.“ 64), хоч іще: „Головне курортне управління“ „Р.Г.П.“ 180, „Управління карного розшуку“ „К“ 32, де зовсім не ясно про що мова, чи про саме „управління“, чи про „орган управління“ (управа).

Поволі „готування“ заступає штучну „підготовку“: „приховує готування до нападу“ „Р.Г.П.“ 180, „готування до хлібозаготовної кампанії“ „К“ 18, „готування до війни“ „П.П“, хоч у „Р.Г.П.“ 180 ще бачимо; „означає підготовку до війни“. Зникає зовсім зайве н у слові „готовість“ (у рос. — „готовность“): „готовість захищати здобутки Жовтня“ „К“ 18, і „П.П.“. Розповсюджується поправніше й виразніше „убійник“

замість „вбивця“ („К“ 18). Вантаж „К“ 18, вантажні „К“ 18, завантаження „Р.Г.П.“ 180, навантаження „П.П.“ — замість поширеного раніше російського груз, грузовой, нагрузка. Ще погано з отим: керуванням, керовництвом, керівництвом, проводом, але вже маємо „за проводом партії „П.П.“, „робітничі маси шукають іншого проводу“ „К“ 32. Замість жахливого „здобич вугіля“ (бо „здобич“ = рос. добыча, напр., „военная добыча“), маємо „видобуток каменю“ „В“ 14. Так само набирає прав громадянства наше „запілля“ „Р.Г.П.“ 186 і „П.П.“ (= рос. „тыл“). Замість українізованого російського представитель (представник), де маємо невластивий укр. мові приросток „пред“ (= укр. перед), все частіше за акад. словником зустрічаємо „заступник“ „П.П.“, то-що.

Разом із тим відбувається й процес збагачування лексики. Окрім дуже, сильно, зустрічаємо народне вельми („П.П.“, „Вісти“ 37), поруч із „підсилити роботу“ „П.П.“, маємо й посилити „роботу“ „Р.Г.П.“ 180. Поруч із „знайомилися зі станом врожаю“ „Р.Г.П.“ 180, бачимо й влучніше „обізнатися“ „П.П.“. Одноманітне „домагатимуться своїх прав“ „К“ 18, „В“ 37, вже має синоніми: „Уряд Болдвіна добувся того, що“... „В“ 37. Також допоминатися і доправлятися (з нар. мови).

Замість запозиченого з рос. мови шаблонового „приводить“ („помилка ця... приводить до дуже великих помилок“ „К“ 18, „Страйк може привести до революційної сутички“ „К“ 32), все частіше читаємо за народньою мовою: „Це призводить до багатьох суперечок „К“ 32, „Можуть призвести світ до найбільших бур“ „В“ 37, „призведе до розкріпачення селянських мас“ „В“ 37. У звязку з цим запроваджується диференціяція між „викликати“ та „спричинити“ й „спричинитися до“... (поправно: „викликають неприязнь“ „К“ 32, „викликає думку про“... „В“ 14), погано „зливи викликали повідь річок“ „К“ 32—тут до речи було б „спричинили повідь“. Неправильно — „Це ж викличе поширення експортних можливостей“ „В“ 14 — слід би „Це спричиниться до...“ аналогічно до слушного „Ця активність спричиниться до того, що й інші країни підуть за прикладом Англії“ „В“ 14. Зовсім погано, коли „Вісти“ зловживають оце „спричинити“ й роблять з нього шаблон, стромляючи куди й не треба: „англ. уряд спричинив ще один серйозний конфлікт“ „В“ 14. „Англ. урядові конче треба спричинити сутичку з єгипетським визвольним рухом...“ „В“ 14. „Панам твердокам'яним (?) не досить спричиненого ними гострого світового конфлікту“ „В“ 14. Звідси, через „Тарс“ читаємо й

у „Прол. Пр.“ 1764 „їх винуватили в спробі спричинити повстання“. У „Вістях“ же залишається неправильне керування дієслова „постачати (кого, чим)“ „постачання ринку дефіцитними товарами“ „В“ 14, а правильно: „постачання населенню... хліба і м'яса“ „Р.Г.П.“ 180. „Постачати Київу борошно“ „П.П.“, цеб-то „постачати кому, що“.

Взагалі треба відзначити, що найстарша з наших газет „Вісти“ виявляє, з одного боку, найбільший консерватизм що-до мовної еволюції, вельми помалу виправляючи спільні всім у наших обставинах тимчасові помилки, не вважає на авторитет академічних вицань та й у справі лексичній, як і в правописній, іде своїм оригінальним шляхом, запроваджуючи, наприклад, прикметник „руський“ замість „російський“ „профсоюз“ („В“ 37), замість загального „профспілка“, додержуючи уперто західнього „нині“, замість загального „тепер“, „лише“ і навіть „лишень“ („В“ 14) замість „тільки“. Позиції цієї „Вісти“ додержують, не дивлячись на те, що, скажім, правописна конференція на пропозицію свого голови Наркома Освіти т. Скрипника ухвалила, що „руський“ є прикметник від слова Русь, отже в науці „руською мовою“ називають мову давньої „Руси“, спільну ніби для східніх слов'ян, а не теперішню „російську“. Ця „індивідуалістична позиція“ „Вістей“ не може не турбувати тих, хто докладає сили,

щоб молода радянська преса українською мовою як-найближче підійшла до мас, як-найскорше стала масовою. Всяка розбіжність у лексиці, всяке розходження тут утрудняє процес читання, заважає його механізації, примушуючи читача спотикатися на „оригінальному“ правописі, на незвичній формі, на малознайомому слові.

Особливо дається в знаки такий „індивідуалізм“, коли вирівнюється лінія розвитку культурної мови, коли брак неминучої в мові розумної традиції заступає проста шаблоновість, лінь і ледарство газетярів. Візьміть оте „з н а ч н и й“. В укр. мові „з н а ч н и й“ має аж 4 значення: 1) значительный, 2) видный, заметный (значний чоловік), 3) знатный (значні пани) і 4) отмеченный (значний віл). Наша преса знає тільки перше значення: „З н а ч н і поступки“ „В“ 37 (краще — ч и м а л і), „з н а ч н і суми“ „К“ 18 (= ч и м а л і), „з н а ч н о сприяють розвиткові“ „В“ 14 (= в е л ь м и), „з н а ч н о повніше“ „Р.Г.П.“ 180 (= д а л е к о), „з н а ч н о вищий податок“ „К“ 18 (= багато, далеко) і т. д. Таким же безбарвним шаблоном тхне й від канцелярського „н е о б х і д н и й“, що його не знає наша народня мова: „Коли вони будуть н е о б х і д н и м и“ „К“ 18 (= будуть п о т р і б н і), „вважають за н е о б х і д н е“... „К“ 18, „без н е о б х і д н о г о зміцнення засобів виробництва“ „К“ 32 і т. д. Не менше поширене й улюблене „п е р е д б а ч а т и“

(= предвидеть): „Цей прибуток передбачено в розмірі“... „В“ 14 (=„Цей прибуток має бути або може бути розміром“), „План передбачає організацію на протязі 3-х років...“ „В“ 14 (=За планом мають або є думка організувати...), „Кооперація передбачає заготовити хліба“ „Р.Г.П.“ 180 (= має). „Цього року передбачається витратити 2,9 млн. крб.“ „К“ 18 (= є намір, є думка, мають). Ще гірше з словами „налічувати(ся)“, „нараховувати(ся)“, „Організація налічує нині 15000 членів“ „К“ 18 (= В організації є тепер...“), „Організація Т.Д.О. налічує в собі зараз все робітництво заводу“ „Р.Г.П.“ 18 (= В організації Т.Д.О. тепер усе робітництво заводу). „Пропорційно зем. площі, яка лічиться за кожним господарством“ (=записана) „К“ 32 „На Україні нараховується нині коло 511.000 кустарів“ „В“ 14 (= На Україні є тепер щось із 511.000 кустарів). „Нараховувалося 306 кредитних т-в“ „В“ 37 (= є 306 кредитових т-в). У звязку з цими шаблонами, що, як бачать читачі, тільки обтяжують речення й роблять його коструbатим, шириться ще жахливий новотвір, теж канцелярського походження — „урахувати“: „Це і врахувало здогадливе лісництво „К“ 18 (=взяло до уваги, взяло на замітку і т. д.). „Господарчі органи не враховують значіння охорони праці“ „К“ 18 (= Г. о. не вважають на

значення... не беруть до уваги і т. д.).

Зовсім зайвий шаблон слово „полягати“, бодай у таких реченнях: „Помилка полягає в тому, що...“ „К“ 18 (=Помилка є в тому, що), „Помилка полягає в одному й тому самому“ „К“ 18. Те саме й з словом „переводити“: „Буде також переведено змагання в стрілянні“ „Р.Г.П.“ 18 (треба тільки викреслити „переведено“), „Перевели запись(?), найшли керовника“ „Р.Г.П.“ 18 (=записали, знайшли керівника). У реченні ж „Перевести додаткову роботу“ „К“ 18 або „перевели ремонт“ „П.П.“ (рукопис) це слово просто ламає зміст, бо в укр. мові воно має ще й значення = рос. „уничтожать, портить“: „дурно хліб переводиш“, „Пани переведуть, що й собака не їстиме“.

III.

СИНТАКСА.

Слово живе в реченні, цеб-то тільки в тіснім звязку з іншими словами воно має повне своє значення: тільки в живому сполученні з іншими елементами речення воно перестає бути вирваною з одної суцільної будівлі цеглиною й стає фрагментом витонченої й складної людської думки.

Отой звязок, що сполучає в реченні окремі слова, що дає їм певний лад, живу мовну гармонію в закономірній залежності, висловленій у граматичних формах, і є річ синтакси.

Отже, орудувати мовою, а для газетяря — пером, це означає насамперед, — уміти так збудувати з окремих елементів мови, слів, новий складніший твір — речення, щоб, у згоді з законами живої мови, просто, ясно і влучно висловити свою думку.

Як, ми вже бачили, газетна лексикологія має свої особливості, закони свого розвитку й стає, сказати б газетною термінологією*), так і синтакса

---

*) Див. Г. Винокур „Культура языка". Москва 1926 р., стор. 107.

газетної мови орудує своїми улюбленими конструкціями й зворотами, має свої специфічні мовні штампи, характеризується, мовляв, синтаксичною напруженістю, властивою, приміром, телеграмам, і цілим рядом інших граматичних явищ, звязаних з швидким темпом газетного виробництва та з великим числом споживачів.

Ми не будемо тут викладати системи української синтакси, як певної зафіксованої граматичної норми, виробленої з лінгвістичної традиції нашої мови, тільки, як і раніше, обмежимося тим, що, на підставі даних сучасної науки, проаналізуємо типовіші для нашої преси синтаксичні конструкції й звороти, що в процесі теперішньої стабілізації мови ухилилися від певних, уже визначених, синтаксичних норм, розійшлися з даними сучасної науки та загрожують зовсім спинити нормальний розвиток нашої газетної мови.

Дослідувачі теперішньої газетної російської мови констатують: „язык газеты засорен, автоматизирован, одеревенел в значительной части. Самым широким читательским массам он недоступен“*). Причина такого гострого осуду не в лексиці, хоча, звісно, боротьба з „иностранщиной“ свого часу обмірковувалась теж на сторінках російської преси. Головне тут — „засоренный, извращенный, шаблонизированный, нецелесообразный синтаксис

*) „Красная Печать“ №№ 39—40 за 1924 р.

109610

современной газетной речи“ *), і тут „положение продолжало и продолжает ухудшаться“ — стверджують ті ж автори.

В українській газетній мові справа ця ще гірша, бо, перше — ми й досі не опанували синтакси своєї мови, не виробили тут певних літературних традицій, а друге — над нами й тут тяжать чужі впливи, що, справді, менше помітні з першого погляду, ніж у лексиці, але далеко глибші й шкідливіші, бо врешті чужа лексика, запозичені слова, не така вже страшна річ, як бачили читачі в попереднім розділі, з цим поволі дає раду й сама наша преса. Навпаки, синтакса, будова речення, те, що лінгвісти звуть „залежністю“, „згодженням“ „керуванням“, особливо конструкції мовні, все це становить ту найважнішу основу кожної мови, що без неї зостається тільки рабське копіювання з чужої мови, копіювання нікому й ні на що непотрібне.

Аналізувати синтаксу нашої газетної мови ми почнемо з того, що в'яже слова в реченні, що дає нам розуміння залежности одного слова від другого — з відмінка.

Найпростіше ця форма звязку слів у реченні виявляється в тому, що кожне перехідне дієслово „керує“ якимсь відмінком: у ч и т и с я української

*) „Язык газеты“ М. Г у с, Ю. З а г о р, Н. К а г а н о в и ч. Москва. 1926 р., стор. 6.

мови (родов. в.), а в російській мові „учиться чему“ (дав. в.), дякувати вам (дав. в.), а в рос- мові „благодарить кого“ (знах. в.), глядіти порядку (род. в.), а в рос. м. = „смотреть за порядком“ і т. д. Отже, як бачимо, в українській мові дієслово керує не завжди тим самим відмінком, що й у російській мові *).

Справа стає складнішою, коли дієслово керує двома й трьома відмінками за допомогою ще й прийменника. У таких випадках ми в газетній мові маємо чимало помилок: „Постачання робітничих клубів кінокартинами“ „Пр. Пр.“ 1811, „постачання ринку дефіцитними товарами“ „В“ 2014, а поправне керування буде: „постачання населенню (людності) хліба і м'яса“ „Р.Г.П.“ 180, бо укр. мовою = постачати кому, що: „Москва обурена литовським терором“ „Пр. Пр.“ 301/26 р., а слід — „Москва обурюється на лит. терор“, чи „проти литов. терору“ (акад. сл. т. I — 98 —); „імперіялісти нічому не навчилися“ „Пр. Пр.“ 142/25 р., а треба — „нічого не навчилися“; „вживають низку заходів „Пр. Пр.“ 173/26 р., а „вживати“ з родов. відмінком; „Стріляли по китайських містах“ „К“ 2232, укр. мовою має зовсім не той зміст, що в рос. „стрелять по ком“, отже, треба — „стріляти на китайські

*) Див. вельми цінні видання Всеукр. Академії Наук — функції окремих відмінків проф. Є. Тимченка.

міста"; „Дати кредит в 200 крб. „Пр. Пр." (рукопис), а слід „дати позикою 200 крб." і т. д.

Взагалі конструкції з прикметником *) це є найслабше місце нашої газетної мови. Почувши дещо про те, що, приміром, російські конструкції з прийменником по („по его совету", „по Марксу") віддаються в укр. мові конструкціями з прийменником за („за його порадою", „за Марксом"), наші газетні робітники почали удаватись до цього нещасливого за буквально скрізь, і через те ми маємо: „за проханням підсудного" Тарс. „Пр. Пр." 1766 (замість „на прохання"); „за словами Дружиловського" „Пр. Пр." 1.766, а слід „як каже Др." (ак. сл. т. III, 243); „за дорученням генерала Глазенапа" Тарс. „Пр. Пр." 1766, а треба — „з доручення..." (акад. сл. т. III — 385 —): „за участю товариства будується сельбуда (?)" „К" 2218. „За участю польської влади..." „К" 2218 а слід—„з участю..." Далі аналогічно маємо: „за керуванням композитора" „Пр. Пр." 204/25 р., замість „під орудою"; „за бажанням Штреземана" там же (= на бажання...); „за ініціятивою" „Пр. Пр." 211/25, зам. — „з ініціятиви", і вже під впливом російсь-

---

*) Як підручну книжку радимо—„Українська фразеологія" (прийменники та їх роля в реченні) Мих. Мироненка. За ред. проф. М. Грунського. Ціна 60 коп.

кої мови: „за винятком“ „Пр. Пр.“ 203,38 (= окрім, з винятком); „за рахунок...“ „Пр. Пр.“ 203,227/25 р., замість поправного „коштом“; „за браком приміщення...“ „Р.Г.П.“ 180, а слід— „через брак...“ (акад. сл. т. III—137—); „за браком часу та засобів“ „К“ 2218 (= через брак) і т. д.

Велика плутанина в нас із цим же прийменником за і в зворотах на означення часу. Маємо тут і вплив російских конструкцій, напр.: „за останній час надійшла низка повідомлень, що...“ „К“ 2218 (= рос. „за последнее время“, = укр. останнього часу), „за роки війни та революції...“ „В“ 2014 (= рос. „за годы войны“, = укр. за війни); „за час його перебування в СРСР...“ Тарс „Пр. Пр.“ 1766 (=рос. „за время“,= укр. „за його перебування...“), маємо і свою власну творчість на взірець: „за теперішнього моменту...“ „В“ 2037, „скликати АРК за такого важливого й відповідального моменту“ „В“ 2037 (=укр. „тепер“, „під такий... момент“); „лише за умови введення великого с.-г. виробництва...“ „К“ 2232 (фраза ця зовсім незрозуміла, можливо, що автор хотів сказати —„тільки, коли запровадимо велике с.-г. виробництво...“), до таких же „українізаційних фігур“ треба записати й речення: „Лише за умови виконання цих заходів буде забезпечено планомірне проведення хлібо-за-

готовчої кампанії та дальше зміцнення і зріст кооперативної системи“ „Р.Г.П.“ 180.

Щоб не було плутанини, треба запам'ятати що в часових зворотах прийменника „з а“ вживаємо з родовим відмінком на означення минулости: „за царату“, „за Нерона“ (див. О. Курило „Уваги до суч. укр. літ. м.“—179—і „за таких обставин“; коли ж часовий зворот означає теперішній час, то вживаємо хоч з а з о р у д н и м в і д м і н к о м: „за добрим способом“=рос. „при хороших средствах“ (сл. Б. Гр.) „з а т а к и м и о б с т а в и н а м и революція повинна перемогти“, хоч— конструкції з прийменником „в“: „в т а к и х о б с т а в и н а х“ (=рос. „при таких обстоятельствах, условиях“), хоч прийменника п і д: „під цю хвилю, під цю пору, під теперішній момент“. Однак, не дивлячись на таке переборщування в поході проти того п о, воно любісінько собі переймається з російської мови хоч би в таких випадках: „судячи по цьому“ „Пр. П.“ (=судячи з цього. Ак. сл. т. III—242—); „вхід п о квитках“ „К“. 2232 (=вхід з квитками); „Що таке п о с у т і це інтерв'ю? „К.“ 32 (=„с в о є ю с у т т ю“ або „щ о - д о і с т о т и“ ак. сл. т. III—244—); „вивчати докладно п о к о ж н о м у п и т а н н ю окремо кожну округу...“ „К.“ 18 (=в к о ж н і м п и т а н н і); не вийшло, на жаль, з ужитку ще оце „п о“ й у таких часових зворотах як „п о п о н е д і л к а х“ (замість „понеділками“), напр.:

„щоб у селянина була по неділях курка в юшці“ „К.“ 18 (до речи, чи не чудне в укр. мові оця „курка в юшці“? чи не поправніше б сказати „юшка з курки“?).

Не краща справа й з прийменником до. За російською мовою ми частенько вживаємо конструкції з до + (плюс) родовий відмінок на означення приблизности, хоч в укр. мові для цього є інші способи, як то бачимо з таких прикладів: „на Харківщині є до 25 тисяч кустарів“ „Р.Г.П.“ 180 (=є близько 25 тисяч або є тисяч із 25 кустарів); „За 2 дні відпочинку перебувало до 2.000 курсантів“ „К.“ 18 (=тисяч зо 2 курсантів або трохи не 2.000); „До 50 проц. конфліктів виникає через тарифікацію“ „К.“ 18 (=мало не 50 відсотків) і т. д.

Крайня пора позбутися розбіжности й у висловах з прийменниками під і за в популярному: „под руководством“, „под председательством“ „под редакцией“, „под управлением“. Ми маємо тут: Під керовництвом „Пр. Пр.“, Під керовництвом ком. партії „К.“ 18, Під керовництвом агронома „К.“ 32, Під керовництвом лікаря „Р.Г.П.“ 180, За керівництвом „Пр. Пр.“ 200/25 р., За проводом „Пр. Пр.“ 200, Під проводом більшовиків „К.“ 32, Під проводом „Пр. Пр.“ 203, Під провідництвом „Пр. Пр.“ 210, Під головуванням „К.“ 32, Під головуванням „Р.Г.П.“ 180 і т. д.

Науковий матеріял *) дає підставу зробити такий висновок: „прийменник під первісно означає „положення нижче від другого предмету“ (під деревом), дальший розвиток значення дає розуміння підрядности, підлеглости (під арештом, під опікою, під доглядом, ходити під страхом, під отаманом таким-то, під турком **). Прийменник за первісно з орудним відмінком означав положення в просторонi (за горою, поле за хатою), потім—рух за чим (бігти за оленем, іти за водою); звідки й такі сполучення як: „піти за ділом“, „прийшов за порадою“, „за допомогою чого“, „за добрим чоловіком жінка молодіє“, то-що. Отже, цілком поправно акад. словник подає на першому місці „за редакцією“; у Грінченка — „за моїм приводом працює“, „всюди привід дає, а татусь тільки за нею, хоч і не дуже любив за чужим приводом ***) хо-

*) Академ. словник том III, стор. 255, 266, 444. Словник Б. Грінченка стор. 413 і 463. Словник А. Ніковського стор. 624. О. Курило „Уваги до суч. укр. літ. мови“ стор. 166, 199, 202. Проф. Є. Тимченко. „Інструменталь в україн. мові“, стор. 116. А. Пешковский „Русский синтаксис в науч. освещ.“ стор. 163.

**) Усі приклади з акад. словн. том III—266.

***) Слово „привід“, близьке до „призвід“ = рос. „повод“ („З якого приводу“) акад. сл. т. III—255. Новотвір „керівництво“ (через „і“ бо „керівник“ за ухвалою правописної конференції), як і „будівництво“ має інший відтінок.

дити". З цього ясно, що найкраще для нашої преси умовитися—рос.: „под руководством партії" віддавати укр. = „за проводом партії", „под управлением" = „за керуванням", „под председательством" = „за головуванням", а коли захочемо підкреслити тіснішу залежність, безпосередню підлеглість, то напишемо „Червона армія під командуванням...", „під отаманом таким-то" (= рос. „под начальством атамана такого-то").

Вельми поширений у нас орудний відмінок в іменних реченнях з дієсловом „бути", навіть коли віддаємо стан або прикмету, що справедливо вважається за полонізм*). Отже замість: „Нова війна є реальною загрозою" „Вісти" 2014, слід = є реальна загроза; „Ці 47 виграшів є головнішими" „В." 2014, а слід „Ці 47 вигр. є найголовніші" і „кооперація не є зброєю боротьби" „В." 2037 = не є зброя боротьби; „Ми є найбагатшою країною світу" „К." 2232 = є найбагатша країна; „є водою на млин ворогів" „К." 2218 = є вода на... „Це є найбільш надійними ознаками" „К." 2218=Це є найпевніша ознака... „Цей законопроєкт... є не чим іншим, як англійська редакція італьянського фашизму" „В." 37 (тут автор і сам збився з пантелику, не додержавши орудного в словах.

---

*) Проф. Є. Тимченко „Номінатів і датів в укр. мові" У. А. Н., стор. 18.

„англійська редакція“), а далеко краще було б написати — „Цей законопроєкт є не що інше, як англійська редакція“ і т. д. Замість: „Вимога... є неприпустимою спробою втручання до наших внутрішніх справ“ „К.“ 18, куди краще—„Вимога є недозволенна спроба втручатися в наші внутрішні справи“.

Особливу увагу наша преса повинна звернути на пасивні конструкції.

Тут, насамперед, треба пам'ятати, що пасивні конструкції з орудним дієвої особи, залежним від пасивного присудка,—не властиві українській мові. Українська мова вживає тут або активної конструкції з особовим дієсловом—„Партія дала директиви“ (а не „партією були дані директиви“ „К.“ 18 або родового дієвої особи з прийменником від, напр., „Ти ще будеш від нас бита“. Отже замість „Подільською філією повідомлялося..“ „Пр. Пр.“ 215—слід—„Подільська філія повідомляла“.

Треба однак відзначити, що часом чуття мови підказує газетярям і поправні конструкції, напр., хоч („Вісти“ 2037) і пишуть „Всі читали оповіщене нами листування“, проте, в „Комуністі“ 2232 і в „Роб. Газ. Прол.“ 180 читаємо: „Оголошене від нас листування“. Така ж конструкція з від буде кращою, приміром, і в такому реченні: „На основі пропозиції внесеної руською делегацією...“ В. 37 = „На підставі пропозиції від ро-

сійської делегації...“ Зауважимо тут, що активна конструкція, висуваючи наперед дієву особу, не тільки допомагає читацькій масі орієнтуватися в реченні, але й дає змогу обминути отого жупела й російських товаришів *), дієслівного іменника; напр., замість — „Під час обговорення парламентом законопроекту“ „К.“ 32, далеко зрозуміліше було б:—„Коли парламент обговорював законопроект“ (тут ми маємо й особову форму дієслова „обговорював“, що від нього просто залежить іменник „законопроект“). Розуміється, нетреба й тут переборщувати й уникати за всяку ціну орудного відмінка, як це видно з такого прикладу: „Раптова криза в англо-єгип. взаєминах викликана терміновою телеграмою лорда Ллойда, де повідомляється про відновлення заглулістами серйозної анти-англійської агітації“ „В.“ 2014. Тут перший орудний не є дієва особа, тим-то вжито його до речи, а замість „про відновлення заглулістами“ слід було написати „що заглулісти відновили...“— речення стало б тоді ясніше і простіше.

У звязку з пасивними конструкціями стоять і безособові (безсуб'єктні) звороти з „дієприкметником“ (або за іншими авторами з „дієприслівником“) на -но, -то. Орудний особи в цих без-

*) Див. „Язык газеты“ М. Гус та інші—„Переход глагола в существительное“. Москва. 1926.

особових зворотах є просто щось неможливе, однак і досі зустрічаємо: „одержано касиром“ „Пр. Пр.“ 210 (=касир одержав); „що встановлено ЦВК“ „К.“ 18 (=що ухвалив ЦВК); „Резолюція, що її ухвалено більшістю всієї організації...“ „К.“.18(=„що її ухвалила більшість“) і т. і. Є проте безособові звороти, де неможна вживати цих форм на -но, -то, бо там ми зовсім не уявляємо собі ніякого активного діяча, чи суб'єкта: „Могилу його нині зовсім занедбано“ РГП 180—слід—„Могила його нині зовсім занедбана“ (Аналогічно до „гора вкрита снігом“).

Нічим неможна виправдати й незграбних пасивних конструкцій перейнятих сліпо з рос. газетної мови гіршого ґатунку: „До неї повинно бути притягнуто як-найбільшу масу пайщиків“ „К.“ 32—Хіба не коротше й ясніше українського мовою —„До неї слід притягнути як-найбільше пайовиків“? Або ще: „На пл. Тевелева має бути відкрито два поштові кіоски“ „К.“ 32.=„На пл. Тевелева мають відкрити...“ і т. д., так само замість „англо-рос. комітет повинен бути скликаним“ „К.“ 32=неодмінно треба скликати.

Чудно також виглядають і конструкції з пасивним дієсловом на -ся: „Бурякові висадки вже молотяться“ „Пр. Пр.“ 210—укр. мовою далеко краще сказати—„вже молотять бурякові висадки“.

Ще гірше таке речення. „Клуб мав вигляд майстерні: малювалися плакати, фарбувалися (самі?) гасла, розучувались (!) інсценіровки та декларації“ „Пр. Пр.“ 205 (рукопис).

Полюбляє наша преса й пасивні конструкції теперішнього та майбутнього часу з дієслівними формами на —ся й знахідним відмінком об'єкту дії на взірець — „У звістці висловлюється думку...“ Одного часу ця конструкція вельми була поширилась, отже, замісті: „Часто кошти використовується на інші цілі“ „К“ 18, слід — „кошти використовують“; „Другу частину війська відправиться на Пекін“ „РГП“ 180 (двічі) = „мають вирядити на Пекін“; „Звалку засипається землею“. „Р.Г.П.“ 180 — „смітник засипають землею“; „Каверду віддається на надзвичайний суд“ „К.“ 18 — „К.“ віддають (чи „мають“ віддати) до надзв. суду“.

Особливу увагу нашій пресі треба звернути на конструкції з дієслівними іменниками на—ння (здійснення, повернення, усунення, утворення). Невластива укр. мові тенденція „переводити“ в певній конструкції особові дієслівні форми, звороти з дієприслівниками та іфінітивами на дієслівний іменник відзначалася ще в „Увагах“ О. Курило. Гостро виявлена в рос. газетній мові тенденція ця

дістала належну оцінку від авторів відомої книжки: „Язык газеты“ *), тим-то, не вдаючись у теоретичні міркування, я обмежусь тут тільки конкретним матеріялом, що, з одного боку, доведе широку розповсюдженість у нашій газетній мові конструкцій з дієслівним іменником, а з другого — покаже, що такі конструкції зменшують промовистість вислову, спричинюються до тавтології, до збігу відмінків, роблять мову менше активною, менше зрозумілою, неясною й абстрактною своїми образами. Разом із тим речення обтяжується зайвими словами й ламається цілий синтаксичний лад української мови.

1. Перша, вельми поширена у рос. мові модуляція типу конструкції з дієслівним іменником є „прийменник при + дієсл. іменник“, що в українській мові звичайно слід віддавати дієприслівником теперішнього часу, напр. замість „При складанні угоди“ „К.“ 2232, треба „Складаючи угоду“, замість „При введенні такого сільсько-госп. виробництва...“ „К.“ 2232, треба — „Запроваджуючи таке с.-г. виробництво“...; „Округи при переведенні групування сільських господарств часто...“ „К.“ 2218 = „Округи, запроваджуючи (або й „групуючи“, чи навіть „провадячи групування“) селянські господарства, часто...; „У прилюднім виявленні найогидніших рис англ.

*) М. Гус, Ю. Загорский, Н. Каганович. Москва, 1926.

імперіялізму“ „В“ 2041 =„прилюдно виявляючи найогиднішi риси англ. імперіялізму“.

Розуміється, і тут має силу загальне правило про скорочення підрядних речень, отже часом доводиться залишати й повне підрядне речення, напр., замість „Під час вивчення цього питання виявилось...“ „В.“ 2014, поправніше було б „Коли вивчали це питання, виявилось“... Так само замість: „Помилка ця... приводить до дуже великих помилок при вирішенні економічних і політичних питань“ „К.“ 2218, слід—„Помилка ця призводить до ще більших помилок, коли почнемо розв'язувати економічні й політ. питання“.

З приводу цього речення цікаво тут же відзначити, що дієслівна конструкція („коли почнемо розв'язувати“) примусила нас зараз же задуматися над тим, до якого часу треба пристосувати дію, заховану в отому безвиразному „при вирішенні“? Категорія часу зразу ж заявила про свої права, і журналіст газетяр тут уже не сміє приховати за шаблоновим „при вирішенні“ свою непоінформованість, тільки повинен точно висловити свою думку, бо ж тут можливі варіяції і з теперешнім часом — замість „коли почнемо розв'язувати“, можна сказати „коли беремося розв'язувати“, або „коли розв'язуємо“.

2. Друга модуляція цього типу є конструкція того ж „дієслівного іменника + приймен-

ники „після“ і „без“ (очевидно й „по“). Це теж є улюблений у рос. мові спосіб скорочувати підрядне речення минулого часу. Українська мова в таких випадках найбільше полюбляє скорочення за допомогою дієприслівника минулого часу. Отже замість: „Після повернення з Варшави“... „Пр. Пр.“ 1766—треба—„Повернувшись із В.“; замість: „Після збудування залізниці цукроварні матимуть економію транспортних витрат“ Ратау „К.“ 2218 — треба: „Збудувавши залізницю, цукроварні заощаджують на транспортових витратах“. „Без необхідного зміцнення... засобів виробництва“...„К.“2232, а треба „Не зміцнивши як слід засобів виробництва...“ Часто в таких зворотах дієслівний іменник чіпляється просто заради звички: „Після закінчення громадянської війни...“ Тарс. „Пр. Пр.“ 1766 = „Після громадянської війни“, хоч треба застерегтися—часом зміст цілого речення потребуватиме тут і звичайного „Закінчивши громадянську війну“ і навіть повного — „Коли кінчили гр. війну...“ коли, скажемо, є в реченні два окремі підмети (суб'єкти).

3. Третя модуляція будується за тією ж схемою —„дієслівний іменник + прийменник „для“. Конструкція ця має скорочувати підрядні речення цілі в рос. мові. В українській мові лишаємо в такому разі повне речення з прийменником „щоб“ і дієйменником або й самий дієйменник,

що дає змогу відзначити більшу активність даного вислову й передати доконаність виду, напр., замість: „Для поліпшення партійного керування кооперативним будівництвом, ЦК КП(б)У пропонує ..— („В.“ 2037), треба—„Щоб поліпшити партійне керування“ і т. д; замість —„Для здійснення заходів відпущено понад 2 м. крб. кредиту“ „К“ 2218, треба — „щоб здійснити заходи, приділено (чи „асигновано“) понад 2 млн. крб. кредиту“.. Замість: „його скликано для здійснення братерського звязку“ „В“ 2037 —слід: „його скликано, щоб здійснити братерський зв'язок“.

Вигода народньо-українських конструкцій виявляється тут іще й у тому, що вся будова речення стає зграбнішою й послідовнішою, коли, наприклад, не бажаючи починати якоїсь газетної звістки з підрядного річення отим „Щоб...“, ми ставимо на першому місці головне речення, — саму суть інформації, а тоді вже даємо до неї пояснення в формі підрядною речення цілі. Приміром, замість: „Для задоволення культурних потреб робітників почали будувати літній театр в N“ „К“ 2218, краще: „В N почали (чи „заходились“ будувати літній театр, щоб задовольнити культурні потреби робітників“ *).

*) Цікаво відзначити з приводу такої перебудови речення, що тут виявилась стара звичка газетаря до „многоглагола-

Окрім того, разом із навісним дієслівним іменником ми позбудемось і накопичення родових відмінків, що страшенно затирає потрібну в реченні залежність слів і робить його надзвичайно тяжким для розуміння. Отже, замість: „...для визначення економічного стану керуючого складу с.-г-кої кооперації" „К" 2218 (аж 7 родових відмінків поряд!), куди легше вчитати „.. щоб визначити економічний стан керівного складу с.-г-кої кооперації..." (тільки 4 род. відм.).

Ще більше виявляється активність конструкцій з дієйменником в таких позиціях, де дієйменник почасти переймає на себе функцію вольового способу дієслів (згадаймо лаконічне військове: „встать! стоять смирно!" і т. д.). Отже, замість: „Обидва доповідачі вимагали дальшого поширення та поглиблення роботи" „К" 2232, далеко енергійніше: „Обидва доповідачі вимагали далі поширити та поглибити роботу"... (Звісно, залежно від змісту, газетяр може поставити й недоконані „поширювати й поглиблювати", від чого думка стає тільки яснішою). Так само замість: „З'їзд визнає за потрібне дальше поширення підприємств... та підготовки до

нія" — адже підрядне речення — „щоб задовольнити культурні потреби робітників", що ніби „розкриває зміст" слова театр, здається, тут зайве. Досить було б сказати: „театр для робітників".

будування нових фабрик“ „К“ 2218, треба: „З'їзд визнає за потрібне далі поширювати підприємства та готуватися до будування нових фабрик“ *). Замість: „Досвід цей говорив за потребу утворення коротко-термінових курсів“ „В“ 2014, треба б: „Досвід цей доводив, що треба утворити...“ і т. д. Замість: „Вимагає відрядження англійської ескадри до єгипетських берегів“ „В“ 2014, треба: „Вимагає відрядити англ. ескадру“.. Замість: „Основне завдання адміністр. апарату — це усунення бюрократизму в роботі“ „В“ 2014, далеко сильніше — „Основне завдання адм. апарату — усунути бюрократизм“ і т. д.

Дієйменникова конструкція робить, крім того, все речення багато зграбнішим і яснішим, напр., замість: „Нарада виробила низку заходів що-до зменшення житлової кризи“ „Р. Г. П.“ 180, де бачимо зовсім ні до чого оте „що-до“, краще — „Нарада виробила низку заходів, щоб зменшити житлову кризу“. Так само, замість просто

*) Звертаємо увагу на дієслівний іменник „будування“ — в цьому реченні і в такому значенні він стоїть цілком слушно. З усього сказаного неможна взагалі робити такого висновку, як, скажемо, зробив гр. В. Павленко, що в листі до редакції „Прол. Правди“ пропонує замість „Міркування французької преси“ писати: „Французька преса міркує“ та взагалі хоче вигнати з ужитку навіть такі цілком поправні слова як: завдання, зібрання, запитання, то-що.

страшного: „апарат призначався для визначання швидкости обертання машинних частин“ „Р.Г.П.“ 180, слід—„Призначення апарату—визначати швидкість обертання машинових частин“.

Даємо на увагу, що в новій конструкції не тільки залишився дієслівний іменник „обертання“, але й з'явився новий—„призначення“, а проте речення стало яснішим. Можна тут і зовсім обійтися без дієслівних іменників, що взагалі, заступаючи дієслова, збільшують абстрактність вислову; тоді речення це виглядатиме, у популярному викладі, приблизно так: „апарат мав показувати, як швидко обертаються машинові частини“.

Конструкції з дієслівними іменниками, даючи перевагу іменним формам перед дієслівними, потягли за собою цілий ряд інших порушень синтаксичних норм укр. мови.

1. Насамперед, окрім дієслівних іменників на -ння, наша преса почала взагалі вживати первісних іменників у невластивій їм позиції: „Після переходу кордону“... Тарс. „Пр. Пр.“ 1766, замість—„Перейшовши кордон“... „Не вжив жодних заходів до охорони життя нашого повпреду“ „К“ 2218 (через те маємо тут і збіг родових відмінків), а треба — „Не вжив заходів, щоб охоронити життя нашого повпреда“. „При правильній його постановці, проведенні в життя (?) й при правильному його використуванні

обіцяє велику (?) перспективу“ „К“ 2231, а українською мовою це буде—„Якщо наладнати (або й „поставити“) це як слід, узятись переводити в життя й правильно використовувати, то матимемо далеку перспективу“.

2. З'являються зайві слова, напр. „Стаємо до виконання наших завдань“ „Р.Г.П.“ 180, де зворот „стаємо до виконання“ штучно збудовано на взірець „стати до бою“, а справді „стати“ тут, за змістом, має значення помічного дієслова, цеб-то треба було просто сказати — „стали виконувати“, або ще краще „взялися виконувати“, а слово „до“ тут зайве. „Вже йде підготування до нової хлібозаготовчої кампанії“ „К“ 2218, а треба — „Вже готуємось до“... Замість—„Головну роботу щодо оборони матеріяльних інтересів своїх членів спілка провадила шляхом складання колективних, трудових та тарифних умов“ „Пр. Пр.“ 26 р. Далеко коротше і ясніше: „Боронячи, головно, матеріяльні інтереси своїх членів, спілка складала кол., труд. та тарифні умови“.

3. Увесь лад речення стає штучний, якийсь кострубатий, — напр.: „Часто буває незначне попсування в вагоні“ „Р. Г. П.“ 180, а простіше це буде —„Буває, що в вагоні щось трохи попсується“ Замість: „Щорічне утримання цієї сітки потрібує N крб.“ „В“ 2014, куди простіше — „щоб утримати цю сітку, що-року треба“... (або й

„на утримання цієї сітки що-року треба“)... Замість: „Не доводиться рівняти позики царські до наших позик, але проте зіставлення цих цифр безперечно підказує, як багато ще можна зробити в галузі притягнення народніх заощаджень до операцій держ. кредиту“ „В“ 2014, треба — „Не слід прирівнювати позики царські до наших позик, та коли порівняємо (зіставимо) самі цифри, то й тоді добре видно, як багато ще можна зробити, щоб притягти народні заощадження“... і т. д. Замість: „Ми мали випадки, коли через відсутність в достатній кількості низових кооперативних бідняцьких об'єднань в той же час (?) мали відмовлення від кредиту із сум фонду бідноти індивідуальних господарств“ „К“ 2218, треба „У нас траплялося, що індивідуальні господарства відмовлялися брати позику з фонду бідноти, а низових кооперативних бідняцьких об'єднань було мало“.

4. Конструкції з дієслівним іменником та взагалі іменні конструкції призводять до абстрактности, — газетярі наші починають уживати таких образів у переносному значенні, що часто й сами їх гаразд не розуміють: 1) „Газета ставить собі завдання (?), що спонукало кабінет до перетворення в клуб політичних самогубців“ „В“ 2037. 2) „Ми мусимо будемо вважати

дальше ухиляння і відволікання АРК за безпосередній намір кинути радянських робітників у біді“ „В“ 2037. 3) „Спостерігається прагнення кредитних товариств взятися за переробку сільського господарства та переводити (?) агро-культурну роботу“ „В“ 2037. 4) „Можливість виконати планове передбачання кооперації викликає деякі сумніви“... „Р. Г. П.“ 180. 5) „Затримка негативно спричиниться до правильного своєчасного використання цього фонду“ „К“ 2218. 6) „Перевірка роботи кооперації під кутом зору виявлення дійсного переведення в життя останніх постанов партії та радвлади“. З рукопису до „Пр. Пр.“ 28/Х-26 р.

Порушення норм української синтакси в будові окремого речення не могло не відбитися й на формах сполучення самих речень головне — на сполучниках, часточках, вставних словах, що, з одного боку, збільшують значення певних слів, підсилюють авторове почуття, а з другого — допомагають звязувати зміст даного речення з раніше висловленим.

Насамперед наша преса зовсім не використовує тих способів в'язати окремі речення, що на них така багата наша народня мова. Найулюбле-

нішим сполучником останнього часу стало зовсім чуже укр. мові, в такій позиції, тому, напр.; „Тому-то нині збереження й розгортання кустарної промисловости гальмується“... і т. д. „В“ 2014. „Тому треба сказати“... „Пр. Пр.“ замість: „Отже, треба сказати“... „Тому зараз на селі треба поширити фізичну культуру“ „Пр. Пр.“ = тим-то або через те.

Не відрізняючи українського „але“ від російського „но“, у нас пишуть: „Але все-ж у цій галузі все гаразд“... „Р.Г.П.“ 180 (=рос. „но все же“), а треба — „А проте в цій галузі все гаразд“. „Це мене не дуже турбує, але проте якось неприємно“ „Р. Г. П.“ 180 (сполучення „але“ і „проте“ в укр. мові навряд чи можливе). „Він не був білопідкладочник, але проте його мундир був“... „Р.Г.П.“ 180—тут „але“—зайве.

У передовій „Р.Г.П.“ 180 читаємо: „Не менш... чим“... Там же бачимо за рос. мовою: „Більше того“... У „Вістях“ 2037: „Швидче всього, що АРК не буде скликано“... У „Комуністі“ 2232: „Таким чином ми бачили, що“... а треба — „Отже, ми бачили, що“... Там-же № 2218: „Таким чином кредит... дійшов до села лише цього року“, а краще „Оттак кредит“... або „Тим-то“...

Ніяк ми не дамо ради й з тими сполучними слівцями „так—як“, „як—так“: „віддається не

досить уваги так утворенню цього фонду, як і організації бідняцьких об'єднань" „К" 2218. Академічний словник подає тільки „як — так", а в даному прикладі найкраще було б обійтися й без цих додатків, цеб-то просто: „Не досить уважають і на утворення цього фонду, і на організації бідняцьких об'єднань".

Часто підрядне речення, проти звичаю укр. мови, починає період: „через те, що на будування призначено невеликі кошти, відбудовується тільки збірня й книжні склепи". Вл. кор. „К" 2218, а слід було б почати з головного речення.

За російською мовою замість українських отже, приміром, наприклад, маємо „так": „Майже скрізь зазначається зниження коштом механічного скорочення прибутків. Так, у Церобкопі в першому кварталі"... „В" 2014. „Зниження цін сприяло збільшенню товарообороту і зниженню торговельних витрат. Так, витрати на утримання апарату знижено з січня"... „В" 2014.

Отже, справа з синтаксою нашої газетної мови далеко гірша, ніж із лексикою. Там ми бачили бодай деякий поступ, хоч і дуже повільний, тут же немає ніяких підстав для сподіванок на покращання; навпаки, всі гірші тенденції російської газетної мови цілком переймають і наші газетярі,

а ці тенденції, прищеплені до здорового пня нашої народньої мови, виглядають іще потворніше. У лабіринті механічно нанизаних слів губить орієнтацію частенько й сам газетяр, а для читача це непереборна перешкода, що вельми заваджає розповсюдженню нашої преси українською мовою. На цьому ґрунті пишно і в нас починають процвітати так звані „формальні слова“—що роблять мову одноманітною, трафаретною, просякнутою шаблоновістю конструкцій і зворотів, але про це буде мова в дальшім розділі про фразеологію газетної мови.

IV.

ФРАЗЕОЛОГІЯ.

Коли попереду ми прирівнювали лексику, словниковий матеріял, до цеглин, як елементів усякого будування, а синтаксу—науку про закони сполучення слів у реченні, прирівнювали до цементу, що за його допомогою складають з цеглин уже цілі частини майбутньої будівлі, то фразеологію можна б прирівняти до звичних, віддавна вже вироблених у практиці майстрів, способів будувати, до тих часто вже заздалегідь наготовлених форм, що допомагають робити чи виформовувати цілі складові частини архітектурних деталів, що прикрашають і разом завершують будівельний твір.

Фразеологія це є та частина науки про мову, що досліджує віддавна звичні своєрідні способи словосполучень у даній мові, що вивчає особливі синтаксичні конструкції, улюблені шаблонові звороти, метафори, образи й гіперболічні вислови, які надають усякій живій мові типового національного колориту, того індивідуального офар-

блення, що його неможна віддати ніякою іншою мовою.

Кожна нація, як і кожна окрема особа, посвоєму сприймає оточення, має своє світовідчування, свою складну асоціяцію розумінь, вироблену на основі своєї біологічної вдачі, обмежену певними історичними обставинами минулого й сучасною економічною структурою, отже кожна нація має свої способи думати, по-своєму висловлює свої почуття в певних мовних образах, у засвоєних мовних зворотах, що, переходячи з роду в рід, від батьків до дітей, стають основою мовної традиції, полегшуючи своєю звичною, сказати б, механізованістю складний процес світосприймання й думання наступним поколінням, даючи їм готову духовну зброю й заощаджуючи творчу енергію для дальшого поступу людськости.

Крім елементарних синтаксичних сполучень що виявляються в особливій формі керування дієслів, у конструкціях з прийменником, до фразеології належать, головно, так звані українізми, цеб-то властиві тільки українській мові звороти, образні порівняння, описові вислови, часто цілі речення в вигляді приказок, прислів'їв, приповісток і цитат, що відбивають у собі елементи народнього побуту, уламки минулої історичної доби, що хоч часом і не мають уже живого звязку з сучасністю, але промовляють іще до уяви мас

своєю емоціональністю та правлять за основу для творення нових фразеологічних фраґментів у вічно живій і біжучій мовній стихії.

Для всякого вдумливого робітника слова національна фразеологія є невичерпуваний скарб мовного багатства. Насамперед вона дає змогу засвоїти цілий синтаксичний лад народньої мови й виробляє те, що називають „чуттям мови“.

У певних межах традиційних форм словосполучення, що звичайно зостаються незмінною основою в кожній мові, фразеологія дозволяє вибирати тисячі варіяцій лексичних елементів, дозволяє виявити індивідуальну творчість у самім мовнім процесі і дає широкий простір стилістичним здатностям робітника слова. На основі національної фразеології робітник слова може творити й нову фразеологію, використовуючи для неї елементи нового побуту, даючи їй нове офарблення теперішньої доби, надаючи їй духу сучасности.

Разом національна фразеологія, бувши витвором широких народніх мас, що зафіксували в ній свій досвід, життя й працю, дає змогу письменникові в живій, зрозумілій і колоритній формі викладати просто і ясно найсерйозніші теми, дає змогу влучно й дотепно висловлювати й абстрактні думки, бо ще Потебня справедливо зауважив, що там, де бракує потрібного слова, „де немає точного поняття, там виступає поетичний образ“.

Авжеж і газетна мова, як частина живої мови народу, як витвір людський, що над ним тяжать і всі закони кожної національної мови, не може обійтися без своєї фразеології, річ тільки в тім що газетна мова не утворює сама своїх специфічних зворотів, а з величезного числа форм, що ними орудує взагалі дана мова, вибирає й пристосовує потрібні їй у виробних процесах звороти й конструкцій, що немов би стають робочими трафаретами, газетними мовними шаблонами й перетворюються на свого роду мовні штампи, що полегшують газетяреві-журналістові його роботу, а читачеві допомагають зрозуміти головну суть теми, сюжет газетної статті.

Газетна фразеологія, шаблонові звороти, мовні штампи вельми розвинені в тих культурних народів, що давно мають свою пресу. Там, як от у російській газетній мові, чути вже нарікання на одноманітність, на трафаретність газетної фразеології, там уже ставлять проблему про відновлення газетної фразеології, про те, що газетну мову взагалі треба наблизити до російської літературної мови, до свіжої й незачепленої ще мови робкорів і селькорів.

В українській газетній мові справа стоїть зовсім інакше. Наша преса, разом із трудящими масами України, щойно після Жовтневої Революції вийшла на широкий шлях повного громадського

життя, і через те ми не тільки не потребуємо ще відсвіжувати свої газетні мовні традиції, а ми їх, власне, не вправились і виробити. Ми часто похапцем творили їх під гарячкову революційну добу, або любісінько живосилом пересаджували на свій ґрунт чужу російську газетну фразеологію, ба навіть щиро дивувалися потім, що маси не так щільно звязуються з своєю пресою, як ми на це сподівалися.

Ще погіршувала нашу справу розбіжність у газетних фразеологічних зворотах, неоднаковість наших мовних штампів, що, замість полегшувати читачеві розуміння друкованого слова, ставали йому на заваді та мов ті ребуси потребували зайвого напружування думки, обертаючи механічний суттю своєю процес у тяжку філологічну вправу.

Ще й досі ми не маємо однакової фразеології в наших газетах, але неоднаковість ця формулюється дуже просто — більше чи менше запозичування російської фразеології, більше чи менше наближування до української фразеології. Ще гірше буває, коли наш газетний робітник, не знаючи гаразд своєї мови, не маючи „чуття мови“ й намагаючись відійти як-найдалі від російської мови, творить на власну руч свою власну фразеологію — процес не тільки нікому не потрібний, а й безперечно шкідливий, бо засмічує мову елементами

індивідуального жаргону, перетворюючи її з знаряддя громадської думки на жалюгідний витвір окремої особи.

Питання нашої газетної фразеології є тепер найактуальніше питання газетної української мови.

Насамперед ми повинні визнати, що єдиний спосіб унормувати нашу газетну фразеологію, зробити її одноманітною для всієї нашої преси, є — пересадити її на природній ґрунт нашої народньої мови і тут уже заходжуватись плекати й творити потрібні нам культурні її парості.

Звернімось до конкретного матеріялу. Беру найпростіші фразеологічні звороти часу, що в усіх газетних мовах не відрізняються від звичайних аналогічних зворотів побутової мови.

Такі часові звороти в газетній мові звичайно починають статтю, телеграму, хронікальну замітку, то-що, отже є вже свого роду первісні газетні шаблони, робочі штампи, що повинні бути скрізь і завжди однакові.

У нашій пресі, слідом за російською мовою поширились часові звороти, зложені з прийменника **в (у)** та знахідного відмінка, тоді як в українській мові тут звичайні конструкції з родовим або орудним відмінками, напр.: 1) В останній час („Пр. Пр.“ 155) (= рос. „в последнее время“) =

укр. останнім часом, або останніми часами; 2) у цьому році („Пр. Пр.“ 204) (=рос. „в этом году“)=укр. цього року; 3) у перший день („Пр. Пр.“ 144) (=рос. „в первий день“)= укр. першого дня; 4) в той же день („Пр. Пр.“ 144) (=рос. „в тот же день“) =укр. того самого дня. Очевидно на цей взірець ми повинні були б створити й такі часові звороти як: найближчими днями, найближчим часом, свого часу, цими днями, але замість цього читаємо дослівно за російською мовою: „у найближчі дні“ („Пр. Пр„ 201), „у найближчий час“ (там же), „у свій час“ (там же), „на днях“ („Пр. Пр.“ 202) і т. і.

Ці російські газетні шаблони так укоренилися в нашій пресі, що ми, як часом талановиті учні, переборщили та заходилися й далі поширювати цю шаблонову конструкцію і тому зустрічаємо навіть—„у цьому літку“ (замість укр. „цього літа“) („Пр. Пр.“ 161), хоч і в рос. мові тут буде орудний відмінок—„этим летом“. Сюди ж належить і таке розповсюджене „В сучасний мент“ („Пр. Пр.“ 155), хоч в укр. мові оте російське „в настоящее время“ нема ніякісінької потреби віддавати інакше як простим і безпретензійним „тепер“.

У цілому ряді часових зворотів наші газетярі навіть і не здогадуються, що в укр. мові тут

може бути зовсім інша конструкція, і через те пишуть: у царські часи („Пр. Пр.“ 215) = укр. „за царського часу“, „за царату“; з кожним днем („К“ 2232) = укр. „від дня до дня“, день за днем („Пр. Пр.“ 152) = укр. „день-у-день“; в минулі роки („Р.Г.П.“ 180) = укр. „за колишніх років“; з року в рік („Пр. Пр.“ 205) (= рос. „из года в год“) = укр. „рік-повз-рік“; з кожним роком („Пр. Пр.“ 230) = укр. „рік-у-рік“; за останній час („Пр. Пр.“ 219) = укр. „останнім часом“; кожний раз („Пр. Пр.“ 161) = укр. „що-разу, раз-у-раз“ і т. і.

Переймаючи ці російські шаблони, ми забуваємо, що в народній мові є прості й усім зрозумілі прислівники часу, далеко кращі за всі такі незграбні новотвори, наприклад, у нас пишуть, в „теперішній час“ (удосконалене „в сучасний мент!“) замість „тепер“; „до теперішнього часу „замість „досі“ „в найближчий час“ замість „незабаром“ і т. і. Звертаємо увагу читача на те, що всі ці ніби-то українські, а справді „українізовані“, російські, звороти вражають своєю одноманітністю, вони дійсно стали „набридлими шаблонами“, чого зовсім неможна сказати за народні прислівники часу, та й взагалі за народні часові звороти, де робітник слова знайде багатий матеріял, що дасть йому змогу, коли є потреба, то й відсвіжувати такий шаблон,

не ламаючи однак норм української фразеології. Наприклад, ми маємо народні: увечері, увечір, вечір („Підемо завтра ввечері“, „прийшов так у вечір до свого села“, „підемо вечір на ниви“ *); день крізь день, день при дні, день від дня (синоніми до рос. „изо дня в день“), понеділками й п'ятницями, або в понеділки й п'ятниці, або що-понеділка й що-п'ятниці, а не „по понеділках і п'ятницях бувають засідання“, як у нас пишуть за російською мовою.

Аналогічно до часових зворотів постерігаємо чимало інших зворотів, що стали улюбленими трафаретами в російській мові, а звідти перейшли, дещо українізувавшись, і до нашої газетної мови. До них належать: 1) у першу чергу (за рос. „в первую очередь“) = укр. насамперед, вперед; 2) у свою чергу („Пр. Пр.“ = рос. „в свою очередь“) = укр. і собі, ізнов, і собі знов, своєю чергою (акад. сл. т. III); 3) в решті решт („Пр. Пр.“ 144 = рос. „в конце концов) = укр. кінцем, кінець-кінцем, на самий кінець; 4) у відповідь на... (= рос. „в ответ на...“) треба віддавати в укр. мові хоч дієприслівником, напр., замість: „у відповідь на загрозу економічної блокади, пленум Моск. Ради закли-

*) Приклади взято з „Уваги до суч. укр. літ. мови“ О. Курило.

кає...“ „Вісти“ 2014), слід—„Відповідаючи на загрозу“... хоч „На відповідь“; 4) Улюблені й вельми в нас поширені шаблонові звороти: в тій чи іншій мірі, в однаковій мірі, в рівній мірі, в значній мірі, в найменшій мірі даються чудово віддати різними способами, напр., замість: „в тій чи іншій мірі це повинно відбитися на справі“ („Пр. Пр.“ 25 р.) слід — „Так чи інакше, а це повинно відбитися на справі“; замість: „Усі форми відпочинку трудящого в рівній мірі є законні“ („Пр. Пр.“ 5-XII 26 р.) треба ...„однаково є законні“; замість: „Це залежить у значній мірі від того, наскільки...“ („Р.Г.П.“ 180) треба — „Це здебільша залежить від того, наскільки“...; замість: „Членські внески в найменшій мірі не поліпшують фінансового стану“ („Пр.Пр.“ 225/25 р.) слід — „Членські внески ані трохи не поліпшують...“ і т. д.; 5) Нічим не виправдується й трафаретне „з метою“, „для цієї мети“, напр.: „З метою викликати розрив договорів“ (Тарс. („Пр. Пр.“ 1766) = „Щоб призвести до розриву договорів“; „З метою об'єднати рух протесту“ („К“ 2232)=„Щоб об'єднати рух протесту“; „Для цієї мети вся земельна площа села відводиться як єдина велика господарча одиниця“ („К“ 2232)= „Для цього всю земельну площу села приділяють як єдину велику господарчу одиницю“;

6) Вислів „у цілому“, зовсім законний приміром у реченні — „Бюджет ухвалено в цілому“, стає вже зайвим шаблоном у таких реченнях як: „В цілому треба визнати, що директиву.. ще не виконано“ („В“ 2014), де його вжито замість нормального — взагалі, загалом; 7) Зовсім непотрібне слово „низка“ в звороті „уживати заходів“, бо множина форми „заходів“ цілком віддає російський шаблоновий вислів „употребить ряд мер“, а протезу стрічаємо: „На заводі вживають низку заходів“ („Пр. Пр.“ 173/26), „Вжити низку заходів в галузі культроботи“ („К“ 2232)— це конструкції зовсім невластиві укр. мові, бо дієслово „вживати“ звичайно керує родовим відмінком („вживати заходів“ --правильно), отже, вставивши слово низка, треба було б принаймні зберегти керування дієслова, цеб-то сказати „вжити низки заходів“, але така форма здалася авторам потворною і, намагаючись за всяку ціну піти слідом за російським трафаретом, вони зламали українську конструкцію.

Вплив російської канцелярської мови через російську пресу дається нам в знаки у таких шаблонових висловах як: 1) „мати місце“, напр.: „Хиби, що матимуть місце в роботі податкової кампанії, селькор повинен висвітлювати в газеті“ („Пр. Пр.“ 158), а по нашому краще— „Хиби, що будуть у роботі“, чи „що трапля-

тимуться в роботі...“; 2) „свідчити про (за) що“, напр.: „Історія розвитку держкредиту СРСР свідчить за те, що ми досягаємо наміченої мети“ („В“ 2014) (= укр. „доводить“, „стверджує“, „показує“ і т. д.); ще гірше це „свідчить“ у такім звороті: „це свідчить про зріст комуністичного впливу“ („К“ 2218) — куди енергійніше було б „Комуністові“ написати—„Це доводить, що зростає комуністичний вплив“. 3) Замість перекладати російське „главным образом“ — „головним чином“, краще просто обійтись без цього звороту й задовольнятися словом „головно“, цебто замість: „умови були найнесприятливіші головним чином через економічні... труднощі“ („В“ 2037), краще—„Обставини були найнесприятливіші головно через екон. труднощі“. Те саме стосується й до „таким чином“ (=рос. „таким образом“) — цей спосіб звязувати речення краще віддавати нашими народніми отже, отож, отак і тоді замість: „Таким чином кредит... дійшов до села лише цього року“ („К“ 2218) — краще „Отак кредит дійшов до села тільки цього року“; замість „Таким чином ми бачили, що... („К“ 2232) — треба „Отже, ми бачили що...“; замість „Таким чином обов'язок селькора сприяти тому щоб...“ („Пр. Пр.“ 158) — треба: „Отож обов'язок селькора...“ і т. д. Так буде не тільки простіше, зрозуміліше, але коротше і не так одно-

манітно. Навпаки, там, де може б і до речи було сказати „Таким чином‘ або й „таким способом“, бачимо запозичене з польської мови „в такий спосіб“, напр.: „Зачиняється ця скринька в такий спосіб, що...“ „Р.Г.П.“ 180; „Пр. Пр.“ та інші.

Часто зміст дальшої думки зв'язується з тим, що було сказано попереду, за допомогою таких зворотів, цілком перенесених з рос. мови: 1) Так, наприклад... (=рос. „так например“)= укр.—отож; 2) Так, за відомостями... (=рос. „так по сведениям“)=укр. Отже, за відомостями...; 3) Так, за даними... (=рос. „так, по данным...“)=укр. Отже, за даними... В усій пресі останнім часом поширюється сполучний вислів—„Більше того... (=рос. „более того“)=укр. „Ще й більш від того...“ (ак. сл. т. I).

Взагалі наша газетна мова не розібралася в злучних зворотах, розуміючи під цим не тільки ті займенники, що в'яжуть собою підрядні речення, але й ті сполучники та всякі частички, що за їх допомогою народня укр. мова не тільки в'яже окремі речення в одне ціле, але й надає особливого колориту різними формами сполучення, що в руках вправного газетяря могли б вельми збагатити будову нашого речення.

Так стоїть справа з простішими фразеологічними зворотами лексичного типу.

Далеко складніша справа з фразеологічними зворотами синтаксичного типу.

Тут наша газетна мова не тільки переймає гірші взірці російської мови, але й ламає закони синтакси української мови й часто утворює такі фразеологічні шаблонові звороти, що їх нічим іншим пояснити неможна, як тільки цілковитою відірваністю від народньої мовної основи.

Може найкраща ілюстрація до сказаного буде низка зворотів із словом „робота“.

Що слово це вельми поширилося в нашій і побутовій і газетній мові, у цьому дивного нічого немає — трудові процеси в обставинах влади трудящих мусіли прийти на порядок дня і, натурально, це повинно було відбитися й у мові.

„Работа на фронте“, „работа в клубе“, „работа в кружках“, „партработа“, „работа по профессиональной линии“, „работа по исследованию“, „работа по изучению“ і т. и. — все це ми знайдемо мало не в кожній російській газетній статті.

Достоту те саме бачимо ми й в українській пресі, з тією однак відміною, що в російській мові вся фразеологія, звязана з словом „работа“, пішла природнім річищем законів живої мови, а у нас перший же такий зворот як от „работа по перевыборам“, де бачимо конструкцію з прийменником „по“, призвів до цілого ряду вельми чудних пертурбацій.

Спочатку ми, звісно, перекладали дослівно: „робота по перевиборах“, „робота по виявленню“, „робота по роз'ясуванню постанов XIV партконференції“. „Пр. Пр.“ №№ 215 і 219 за 1925 рік. Згодом, почувши, що в українській мові прийменник „по“ не вживається в таких конструкціях, як у російській мові, наш газетяр, не давши собі ради з цим по, став його всяково обминати й не спинився перед тим, щоб вигадати спеціяльні способи обходитися без отого навісного „по“.

Насамперед тут було використано модне свого часу слівце „що-до“ (=рос. „относительно“, „что касается до“...) і таким чином утворено шаблоновий зворот „робота що-до“... напр.: „Для того, щоб робота що-до збирання споминів мала більш плановий характер“... (рукопис „Пр. Пр.“ з 12/Х 26 р.), „Роботи що-до збудування молочного холодильника провадяться прискорено“ (Ратау. „Пр. Пр.“ 26 р.). Спосіб цей був зручний іще й тим, що давав змогу і в укр. мові притулити улюблений в рос. мові дієслівний іменник („збирання“, „збудування“), отже суть російського звороту „работа по собиранию“, „работы по постройке“ залишалася власне незміненою.

Дальша еволюція в цім напрямі збочила на шаблонове словосполучення „робота в справі“, „робота в напрямі“ і ми мали змогу тішитися зворотами на взірець — „Результати цієї

попередньої роботи в справі виявлення архівних матеріялів створили тепер базу для серйозної науково-дослідчої роботи" („Пр. Пр." рукопис кінця 26 р.). „Партії довелося на перших кроках роботи в напрямі велетенського завдання по індустріялізації держави затратити певну енергію"... („Пр. Пр." з 23/XII 26 р.).

Але на цьому еволюція фразеології слова „робота" не спинилась. У російській мові „робота" все частіше стала звязуватися з дієсловами „провести" („провести работу") і „проделать" („проделать работу"), тим-то відповідно і в українській мові ми створили зворот „провести роботу", що потім перетворився на „провадити роботу" і врешті обернувся в безглузде „переводити роботу" (бо укр. „переводити" має також значення = рос. „изводить, уничтожать"!) У рукописах „Пр. Пр." зафіксовано: 1) „сільради цього року провели широку роботу по впорядкуванню шляхів" (а по-нашому далеко краще, обминаючи всю цю незграбну конструкцію з дієслівним іменником — „Сільради цього року чимало попрацювали, лагодячи шляхи" „Пр. Пр." з 8/II 27 р.); 2) Замість: „обрали людину, яка не провадила ніякої роботи що-до виправлення цих хиб" (там же) треба — „обрали людину, що нічого не зробила, щоб виправити ці хиби"; 3) Просто страшне речення: „Можна так само від-

значити, що *переведена* помітна *робота по запровадженню* режиму ощадности та *зниж-ці* цін й *нагромадження* в робітничій кооперації власних обігових коштів“ („Пр. Пр.“ рукопис „Місяць у робітничій кооперації“) стає куди яснішим у такій обробці: „Можна так само відзначити, що чимало зроблено для того, щоб запровадити режим ощадности та зменшити ціни й нагромадити в робітничій кооперації власні обігові кошти“. Речення в такій конструкції загубило зовсім непотрібний тут штучний зворот „*переводити роботу по*“, а до того, замість накопичення дієслівних іменників (запровадження, нагромадження) і такого незграбного сполучення як „по... знижці цін“, маємо дієслівні форми „зроблено“, „запровадити“, „зменшено“, що зразу вияснюють усю синтаксичну будову речення й дають змогу розібратися в залежності слів.

Отож шаблон „провадити роботу“, „переводити роботу“ й навіть „проводити роботу“ в сполученні з різними прийменниками твердо вкоренився в нашій пресі: 1) „Далі *провадити роботу над* організацією селянства“ („Комуніст“ 2218) — тут бачимо принаймні вірне „робота *над*“, хоч взагалі краще сказати „далі працювати над орган. селянства“; 2) „Адміністр. апарат повинен *проводити* свою *роботу* під гаслами спрощення, здешевлення та раціоналізації апарату“ („Вісти“ 2014);

3) „перевести додаткову роботу“ („К“ 2218); 4) „Щоб звідти провадити свою роботу...“ („К“ 2218), „Роботу по конкурсу переводилося (?) протягом майже всього літа („Пр. Пр.“ рукопис з 7/XII 26 р.) виправлено — „Над конкурсом працювали майже всеньке літо“.

Ще погіршала справа, коли слово „робота“, на взірець російського „проделать, совершить работу“, сполучили з дієсловом „пробити“, бо в укр. мові це „проробляти, проробити“ = рос. „нести, понести убытки при работе“ (Сл. Б. Грінч. — 477). Так ми створили собі безглуздий шаблон, що вже не тільки не допомагає читачеві зрозуміти думку письменника, а навпаки — відбиває всяку охоту читати газету укр. мовою і просто „в'язне в зубах“, як справедливо кажуть за такі шаблони в російській літературі.

З шаблонового звороту „робота“ слова „пробити“ й „переводити“ поширились і на інші словосполучення і ми врешті маємо: „Наркомторг повинен пробити питання (?) про поширення кооперативного збуту хліба“ („Вісти“ 2014); „Ми стали переводити зниження цін“ („Р.Г.П.“ 180); „будемо переводити змагання в стрілянні“ („Р.Г.П.“ 180) і навіть у нас „гарно переведено поточний та капітальний ремонт цукроварень“ і „від успішного переведення цієї кампанії залежить дальше зміцнення пролетарської дикта-

тури“ (рукописи „Пр. Пр.“ 27 р.). Ці слова, як видно з прикладів, не тільки загубили всякий зміст, перетворившись у так звані „формальні слова“, але й стали зовсім зайвими в реченні — викиньте слово „переведення“ в останньому реченні і ви матимете далеко пристойніший зміст: „від успіху цієї кампанії залежить дальше зміцнення пролет. диктатури“. Так само зайві такі слова в реченні: „При переведенні конкурсу всю увагу було скеровано на виявлення самодіяльности...“ (рукоп. „Пр. Пр.“) = „Під час конкурсу уважали головне на самодіяльність“...

Часом замість набридлого „провадити роботу в справі“ краще вжити й свого народнього звороту, напр.: 1) „Сільсько-господ. науковий комітет провадить велику роботу в справі виявлення нових коштових культур“ (Ратау „Пр. Пр.“ 27 р.) = „с.-г. науковий комітет докладає багато праці, виявляючи нові коштовні культури“; 2) „Інститут праці в Харкові найближчими місяцями переведе деякі роботи в справі дослідження системи обліку по установах і підприємствах“... (Ратау) = „Інст. праці в Харкові найближч. місяцями має дещо дослідити систему обліку...“; 3) „переводяться досліди з різними гатунками бавовни“ (Ратау) = „роблять спроби (або „досліди“) над різними ґатунками бавовни“.

Ми навмисне так докладно з'ясовували еволюцію шаблонових зворотів з словом „робота", бо цим саме способом у нас взагалі добиралося потрібні у газетній праці фразеологічні звороти і в результаті українська газетна мова, слідом за російською, і собі виплекала чимало нікому непотрібних зворотів-шаблонів, що вже давно загубили свій первісний зміст і стали просто баластом у нашій мові, що тільки обтяжує речення й закриває від читача суть думки.

Найближче своїм змістом до „роботи" стоїть слово „справа" (=рос. „дело"), що частенько вживається не в своїм первіснім значенні, а як допомічне слово, позбавлене будь-якого змісту, що за його допомогою твориться шаблоновий зворот з улюбленим (тільки не в укр. мові!) дієслівним іменником, напр.: 1) „Електроплан уже виконав велику роботу в справі виявлення енергетичних ресурсів на Півд.-Зах. Україні" (Харків. кор. „Пр. Пр." 26 р.) — тут „в справі" треба просто викинути, а замість дієслівного іменника поставити дієприслівника — „виявляючи" і тоді = „Електроплан уже виконав велику роботу (або й „багато зробив"), виявляючи енергетичні ресурси на П.-З. Укр.; 2) У цій справі в кабінеті працює кілька товаришів" („Пр. Пр." рукоп.)=„над цим у кабінеті..." і т. д.; 3) „Тепер у Москві відбувається всесоюзна нарада в справі пи-

тань(?) громадського харчування" („Пр. Пр." 15/II 27 р.) = „тепер у М. видбувається всесоюзна нарада про громадське харчування"; 4) „Контроль профорганізацій в справі здешевлення цін кооперації" („Пр. Пр." рукопис) = „Контроль профорганізацій над здешевлюванням цін..."; 5) „Нарада присвячена справі контролю профорганізацій над..." (там же) = „нарада присвячена контролеві профорганізацій над..." — все удосконалення тут виявилось в тому, що ми просто викинули зайве слово „справі", а „контроль" поставили в давальнім відмінку, а не в родовім.

Почуваючи всю нікчемність такої шаблонової фразеології, т.т. газетярі самі намагаються інколи замість старих утворювати нові і, розуміється, роблять це на той самий копил, забуваючи, що тут треба шукати взірців у народній укр. мові. Отже, замість „у справі" у нас з'явилося — „у галузі" (= рос. „в области"). Напр.: 1) „У цій галузі можна тільки сказати, що про українізацію стінгазет ніхто не дбає" (рукоп. „Пр. Пр.") = „про це можна тільки сказати, що за укр. стінгазет ніхто не дбає"; 2) „В галузі запровадження режиму ощадности відзначено такі хиби" (Ратау „Пр. Пр." 288) = „що-до режиму ощадности, то тут відзначено такі хиби"; 3) „У цій галузі подій(?!) 1917 року..." (рукоп. „Пр. Пр.") = „що-до подій 1917 року, то..."

Не менше ніж „робота“ забрав нашої уваги й шаблон „шляхом“ — вельми популярний і в російській газетній мові (=„путь“, „путем“). Звороти з цим словом, власне з формою орудного відмінку, теж здобули собі популярність у газетній мові через те, що вони ніби скорочують речення за допомогою дієслівного іменника. Безперечно, як за це ми казали й попереду в синтаксі, це помилковий погляд газетного робітника — без шаблонів із словом „шлях“ чудово можна обійтися, при чім речення скорочується звичайно за допомогою дієприслівника, напр.: „Головну роботу що-до оборони матеріяльних інтересів своїх членів спілка провадила шляхом складання колективних умов“ (репорт. „Пр. Пр.“ 26 р.) — це речення цікаве тим, що в ньому поруч відомого вже нам шаблону „робота що-до“ маємо шаблонове дієслово — „провадила“ та ще й новий шаблон „шляхом складання“. Отже ціле речення є механічне накопичення шаблонів — типова репортерська робота, — мовний рефлекс спритного пера — не більше. Українською мовою це треба розшифрувати так — „Спілка боронила матеріяльні інтереси своїх членів головно складаючи колективні умови“. Відпав зайвий баласт, речення скоротилося на 4 слові й стало ясним та активнішим що-до змісту.

На той самий взірець, за тою самою шаблоно-

вою конструкцією, з заміною тільки слова „робота“ на слово „боротьба“, скомпоновано речення і в рукопису О. Я-енка до „Пр. Пр.“ з 16/І 27 р. — „Між тим боротьба з цим лихом поки-що провадиться лише шляхом страхування майна на випадок пожежі“, а треба — „тим часом борються з цим лихом, тільки страхуючи майно на випадок пожежі“. Як бачимо, і тут дві дієслівні форми („борються“ й „страхуючи“) замінили незграбний шаблон, а до того й усе речення скоротилося.

У простішій конструкції шаблон „шляхом“ поширився в усій нашій пресі: 1) „Пленум Московської Ради закликає... організувати могутню фінансову самооборону шляхом одностайної підтримки реалізації державних позик“ („Вісти“ 2014) (є дослівний переклад з рос. мови = „Пленум Московского Совета призывает.. организовать мощную финансовую самооборону путем единодушной поддержки реализации государственных займов“); 2) „шляхом об'єднання“, („Ком.“ 2218); 3) „Дві тенденції АРК могли виявлятися тільки шляхом компромісів“ („В“ 2037); 4) „Задовольнити найпекучіші потреби трудящих Галичини й Польщі можна не шляхом поодиноких убивств... а тільки шляхом повалення цілого буржуазного ладу Польщі“ („Пр. Пр.“ 3/XI 26 р. рукопис) — виправлено —

„...можна не поодинокими вбивствами, ...а тільки поваливши цілий буржуазний лад Польщі“.

На шаблонових висловах з словом „кошти“ („коштом“) можна бачити, як у нас утворюються й на чисто українському ґрунті не менш чудні шаблонові фразеологічні звороти.

Спершу ми постерігаємо спробу пересадити до нас російський зворот „за счет“ у дослівному перекладі = „за кошт“: „Партія на селі росте за кошт селянства, комсомол — за кошт сільської молоди“ („Пр. Пр.“ рукопис 153/25 рік); потім з'являються конструкції цілком поправні, де, замість „за кошт“, уже бачимо українське коштом, але в своєму, сказати б, первісному значенні: „загальне зменшення цін відбувається головно коштом сільсько-госп. продуктів“... (Передова „Пр. Пр.“ 26 р.); те саме, але вже в ширшому значенні, маємо в реченні: „Здешевлення цін у кооперації йде переважно коштом зменшення прибутків і дещо коштом поліпшення торговельної роботи“ (Ратау „Пр. Пр.“ 27 р.). Погано звучить це слово в сполученні з шаблоновим „переводити“ й дієслівним іменником: „щоб зниженння переводилось не коштом проїдання власних прибутків, а коштом раціоналізації роботи“ („РГП“ 180) і вже зовсім недозволенна річ уживати його в такім переноснім значенні як: „Укомплектовування шкіл учитель-

ським складом іде коштом безробітних учителів(!) та слухачів педагог. вищих шкіл“ („Пр. Пр.“ 234/26 р.). Первісна асоціяція „коштом безробітних учителів“ тут іще така сильна, що елементарне чуття мови мусить протестувати проти такого зловживання шаблонів, і через те слід би тут виправити речення так—„Учительський склад укомплектовують безробітними вчителями та слухачами педаг. високих шкіл“.

Фразеологічні українські звороти складнішої конструкції, зложені з дієслова й прийменника та особливо ті, що дають зовсім інше уявлення, ніж паралельні їм у російській мові, з великими труднощами знаходять собі дорогу до нашої преси.

Ми почнемо з простіших, як от: 1) Доводить до відому, доводиться до відома („Пр. Пр.“ 144) (=рос. „доводить до сведения“)=укр. „подавати до відома“; 2) Вніс на затвердження“ („Пр. Пр.“ 144/25 р.)=укр, „подавати на затвердження“; 3) „Заслуговують на увагу“ („Пр. Пр.“ 149); „Великої уваги заслуговує“ „К“ 2232=укр. „варті уваги“ (акад. сл. т. І); 4) „Тому, хто приїздить в село N кидається в вічі той бруд, що в ньому потонуло село“ („Пр. Пр.“ 152)=укр. „впадає в очі“ (ак. сл. т. І); „Стінкори... приймають активну участь у громадській роботі“ („Пр. Пр.“ 152)=

укр. „беруть активну (чи „діяльну“) участь“; 6) „Прийшли на допомогу“ („Пр. Пр.“ 204)=стали в поміч, стали до помочи (ак. сл. т. III); 7) „Уявляють із себе групу об'єднаних певними функціями станків“ („Пр. Пр.“ 1717)=укр. являють собою; 8) У нас склалося вражіння“ („В“ 2037 = рос. „у нас составилось впечатление“)=укр. „На нас це справило враження“; 9) „Центр вводить їх в оману“ („К“ 2218)=укр. „підводить на облуду“ або ще простіше „центр заводить їх“ (акад. сл. т. III); 10) „Покладемо всі сили, щоб ремонт був закінчений не пізніше як до 10 вересня“ („Пр. Пр.“ 144)=укр. „Докладемо всієї сили, щоб закінчити ремонт“; „Ми приклали всі зусилля до того, щоби“... („К“ 2232)=укр. „Ми доклали всіх сил, щоб“...; „Ми повинні прикласти чимало праці та енергії на зміцнення та поширення нашої фінансової бази“ („В“ 2014)=укр. „Ми повинні докласти чимало праці та енергії, щоб посилити та поширити нашу фінансову базу“; 11) „Входити в попередні переговори“ („К“ 2232)=укр. „заходити в попередні перемови“; 12) „Наводять на думку“ („Вісти“ 2014=рос. „наводить на мысль“)=укр. „давати на розум“; 13) „З'їзд профспілок вирішив упорядку досвіду організувати контрольні

комісії“ („РГП“ 180) = укр. „порядком досвіду“ (ак. сл. т. III); 14) „Виносимо щиру подяку“ („Пр. Пр.“ 211) = укр. „віддавати подяку, складати подяку“ (ак. сл. т. I); 15) „Ставить мені в провину“ („Пр. Пр.“ 204) = укр. „ставить за провину“ (ак. сл. т. I) і т. д. і т. і.

Ще гірше виглядає російська фразеологія в українському убранні, цеб-то дослівно перекладена українською мовою. Робити це немає ніякісінької рації, бо, як ми вже казали попереду, цінність і значення всякого фразеологічного звороту в тім, що він добре знайомою, звичною, нам формою, часто цілим влучним образом, допомагає нашій уяві, а що тут можуть врадити такі дикі переклади цих зворотів, як приміром: 1) „Стоїть на точці зору“ („К“ 2232 = рос. „Стоит на точке зрения“) = укр. „дивиться з погляду“; 2) „Які поневіряння випадають на долю кожного нового чоловіка“ („Пр. Пр.“ 224 = рос. „выпадают на долю“) = укр. „судилися кожній новій людині“, або „спіткають кожну нову людину“ (ак. сл т. I); 3) „Хлестаков з берегів Темзи зрештою опинився в дурнях“ („Пр. Пр.“ 230) (=рос. очутился в дураках“) = укр. „пошив'я в дурні“; 4) „Нижче всякої критики“ („Пр. Пр.“ 221 = рос. „ниже всякой критики“) = укр.

„не варте жадної критики“; 5) „Яхидно пускає шпилечку на адресу Радянської України“ („Пр. Пр.“ 221) = укр. „закидає камінці в город Рад. України“ і т. д. і т. і.

Намагаючися підживити емоціональність вислову, відсвіжити, мовляв, набридлі шаблони, наша газетна мова вдається до нових образів і метафор, але матеріял для них бере не з народньої української мови, не з трудового життя нашого робітництва й селянства, а з життя й діяльности зовсім чужих і далеких народові традицій російських культурних верств буржуазного суспільства минулої доби. Коли можна ще терпіти в нєпопулярних часописах такі метафоричні висловлювання як: „сходять зі сцени“ („В“ 2014), „взяли на себе ролю посередників“ („Пр. Пр.“ 149), то навряд чи доцільно вживати таких висловів іще й у переносному розумінні, напр.: 1) „Кооперативні гуртки повинні відограти першорядну ролю в справі кооперативного руху на селі“ („Пр. Пр.“ 152) — краще було б тут, не залітаючи в хмару та, до речи, відкинувши й зайве „в справі“, сказати — „Кооперативні гуртки повинні вести перед у кооперативному рухові на селі“; 2) „Наша промисловість у цьому може відограти поважну ролю“ („Пр. Пр.“ 153), а було б простіше сказати — „Наша промисловість може в цьому багато важити“; 3) „Споживча ко-

операція... почала відігравати велику ролю в народньому господарстві“ („К“ 2332) = „Споживча кооп. набрала великої ваги в народньому господарстві“ або — „стала багато важити в нар. госп.“

Метафори, порівняння, а часом і алегорії нашої газетної мови мають одну спільну їм усім ознаку — абстрактність. Коли в поезії метафора надає мові особливої сили, яскравости, коли там вона здебільша втілює наші думки й чуття в конкретні форми та навіть абстрактні розуміння вдягає в живі образи й робить їх приступними нашій уяві, то в газетній мові ми сливе виключно бачимо той тип метафори, що сполучає одне абстрактне розуміння з другим, що не тільки дієсловам надає переносного значення, але робить суб'єктами дії уявлювані, абстрактні речі, утворюючи крайній ступінь так званого уособлення, персоніфікації, що вельми заплутує думку та без потреби заважає, навіть і освіченому читачеві, розуміти найпростіші суттю своєю вислови

Візьмімо найзвичайніший приклад—„Боротьба проти небезпеки... вимагає напруження всіх сил партії“ („Вісти“ 2014). Метафоричне „боротьба —вимагає“, штучно пересаджене на український ґрунт з російської мови („борьба — требует“), зовсім не має виправдання, бо ми знаємо своє слово „потребувати“ (= рос. „нуждаться в чем“), що в

даному разі усуває будь-яку тінь персоніфікації — „боротьба... потребує напруження всіх сил партії“. Те саме можна сказати й за речення — „підвоз (чому не „підвіз“?) зерна в травні та червні проходить жваво“ („К“ 2218). Підставте замість дієслова „проходить“, що в ньому скупчено переносне значення цієї метафори, українське — „відбувається“, і виматимете звичайнісіньку народню конструкцію на взірець — „весілля відбулося вчора“ (сл. Б. Гр.), де не знати й сліду ніякої метафоричности.

Особливо штучно й просто безглуздо виглядає метафоричний образ там, де він перечить елементарним основам логіки, напр.: „Відсутність продуктового кредитування кооперації заважає охопити бюджет робітника“ (рукоп. „Пр. Пр.“ 277). „Відсутність“ чого б то не було „заважати“ не може, а тільки може „бути причиною“, отже ціле речення треба змінити хоч би так — „Кооперація не може охопити бюджет робітника через брак продуктового кредитування“ (звісно, і таке речення ще зосталося неясним, бо не знати, що автор хотів сказати отим „охопити“).

Замість метафоричного „триматися попередньої думки“ („К“ 2232 = рос. „держаться, придерживаться предыдущего мнения“) маєм українське „не кидати(ся) свого“, „додержувати свого погляду“, де вже зникає штучність метафо-

ричного образу „триматися думки“, бо ми зустрічаємо і в народній мові „держи(сь) берега“ (Номис „Приказки“).

Правда, і в газетній мові часом бачимо спробу відсвіжити набридлий шаблон, але до яких „метафор“ це призводить видно з такого прикладу: у „Прол. Правді“ № 156 надруковано—„Це знайшло в дипломатичних колах відгук дуже неприємного для Англії характеру“, а в „Вістях“ № 134 „відсвіжено“ цю метафору так — „Все це находить і своє відзеркалення на настроях усередині партії“ — що краще — нехай розміркує сам читач.

Якого абсурду може дійти тут індивідуальна творчість взагалі, видно з таких прикладів: 1) „По Гостом. району мається зріст охвата партосвітньою сіткою партійців і комсомольців“ (рукоп. „Пр. Пр.“ 27 р.); 2) „Характерна риса фашизму полягає в тім, що він прийшов в сутичку з...“ (рукоп. „Прол. Пр.“ 12/XI 26 р.); 3) „Внуторг. переводить сувору лінію що-до встановлення певних націнок на крам“ (там же); 4) „Це питання стоїть у площі негайного практичного переведення“ (там же).

Неможна не відзначити тут іще одного вельми цікавого спостереження—наша газетна мова останніми часами залюбки використовує образи чужого

їй біржового світу — звідти взято такі, приміром, порівняння та алегорії: 1) „Треба пролетаризувати, демократизувати культурну роботу, роблячи ставку на масовика-організатора“ (Ратау „Пр. Пр.“ 2/XII 26 р.); 2) „Ми сказали, що наша ставка — головним чином на дорослого робітника“ (рукоп. „Пр. Пр.“ 5/XII—26 р.); 3) „Та конференцію це не задовольнило. Хаджеси всіх країн вирішили морально відігратися“... (Пр. Пр. 20/III 27 р.); 4) „Закінчили в нічию“ („К“ 2232); 5) „Закликає робітників до 100%-ої участи в профспілках“ (передова „К“ 2332).

Такими манівцями йде індивідуальна творчість нашого газетного робітника. Як далеко їй до багатої на метафори, порівняння й алегорії народньої нашої мови!

Жалюгідного вбозтва доходить наша газетна мова там, де вона поривається використати багатенний скарб наших приказок, прислів'їв і приповісток. З усього переглянутого матеріялу мені трапилося тільки два приклади. Перший—це пів приказки—„Взявся за гуж... („Пр. Пр.“ 203) в заголовку статті, а другий — уламок понівеченого чужого прислів'я—„Багато води втікло“ (рукопис „Пр. Пр.)“.

———

V.

СУТЬ ПОПУЛЯРНОГО ВИКЛАДУ.

Мова людська, як і всякий инший елемент ідеології, є безперечно добуток певних продукційних відносин. Отже, кожна суспільна класа до певної міри має й свої особливі мовні основи, що в них відбиваються цілком несвідомо класові й продукційні відмінності цієї суспільної групи. Нація, що становить окремий суспільний організм, що має яскраво виявлений поділ на класи, звичайно об'єднується й однією спільною всім національною мовою, так званою „літературною" або „культурною мовою". Однак ближча аналіза будь-якої культурної мови викриває в ній не тільки елементи різних діялектів народніх, але й елементи, сказати б, класової мови, часто вплив цілих громадських верств, об'єднаних однією продукцією та однаковим побутом.

У загальному житті нації, на спільному ідеологічному ринку, стикаються всі класи суспільства, обмінюючись, мовляв, і своїми лінгвістичними виробами, але, розуміється, і тут перевагу

має мовна відмінність владущої класи, що на народній основі створює потрібну їй мовну надбудову та намагається зробити з неї мовну традицію, обов'язкову для всіх, хто хоче бути причетним до культурного життя нації.

З цього погляду надзвичайно цікавий вплив Жовтневої Революції, що перенесла центр суспільної ваги з буржуазії на пролетаріят і, очевидно, мусіла визначити певне переміщення сил і в мовному житті відповідних національних груп.

Це особливо позначилося на російській мові. Буржуазна російська інтелігенція, творець і диктатор дотеперішньої російської літературної мови, сливе до останнього часу перебувала під сильним впливом буржуазної европейської культури. Дістаючи освіту в середніх і високих школах, що завжди дивилися очима на Захід — на Францію й на Германію, — ця інтелігенція засвоювала страшенну силу всілякої „иностранщины", що згодом підсилювалася відрядженнями за кордон та читанням західньо-европейської литератури. Так утворилася російська інтелігентська мова, що й після революції мала сильну підпору в російській емігрантській письменицькій масі, в її політичних промовах, у шаблоновій мові резолюцій, у виривках з закордонної преси, то-що.

Ця інтелігентська російська мова за революції стала просякати навіть і в російську селянську

масу, не кажучи вже за робітництво. Тут уся ця „иностранщина“, не тільки в лексиці, але й у синтаксі, сприймалася чисто механічно, слова „брались на пам'ять“, без розуміння їх змісту, і врешті утворювалась якась мішанина „нижегородского — с французским“, якась така „тарабарщина“, що вже не була зрозуміла ані широким масам, ані тій самій інтелігенції.

Живий дух революції породив, одначе, і в лавах радянської російської інтелігенції спроби „зробити ревізію“ своєї мови — це підперли такі робітники російського слова, як т. Сосновський, т. Карпинський, проф. Пешковський і цілий ряд інших письменників та вчених.

З сторінок рос. преси залунав поклик: „Давайте писать просто!“ Відзначувано, що „замечается опасность перерождения простого народного языка в сторону интеллигентского языка“ *), а таку аргументацію як „через внедрение в русский язык иностранных корней мы от национального сепаратизма приходим к истинной международности: интеллигентский язык — одна из первых ступеней к интернационализму“ визнано за певного роду „просовывание буржуазной идеологии под флагом внеклассовости“ **).

*) „Правда“ від 21/XI 23 р. Доповідь т. Сосновського на нараді робкорів.

**) Стаття „Популярная биолог. литература после Октября

Проблему це, однак, не розв'язувало, а суть її є в тім, що цінні наукові надбання російської культури — спадщина старої царської Росії, мов ті незліченні казкові скарби за дванадцятьма дверима, замуровані в формах неприступної й незрозумілої широким російським народнім масам інтелігентської мови давніших буржуазних верств передреволюційного суспільства.

Пролетаріятові й селянству треба дати змогу якось використати це добро собі на пожиток, але, очевидно, тут повинні бути інші способи, ніж примушувати многомільйонні маси працівників засвоювати невідмінно мову передреволюційної російської буржуазної інтелігенції. Це так само ясно, як і те, що неможна мільйонам робітництва й селянства близько підійти до буржуазної науки в такому вигляді, як її досі культивувала та сама буржуазна інтелігенція.

Масам потрібне реальне знання, масам потрібні основи, висновоки й здобутки попередньої культури, а для цього немає ніякої потреби вчити ці маси цілої інтелігентської мови — треба тільки викласти їм відповідною мовою, просто й зрозуміло витлумачити, ті основи науки, що їм тепер, у нових обставинах соціяльного життя, потрібні, щоб творити нову пролетарську культуру на під-

и задачи популяризации" в издании „Коммун. Университета им. Свердлова". Москва 1924 р.

ставах своєї класової психології й у формах своєї класової мовної відмінности.

Отож, зробившись творцем нового громадського життя, пролетаріят неминуче стає перед мовною проблемою своєї доби. На чолі працівних груп суспільства, в тісному єднанні з селянством, на щиро народній основі організовуватиме тепер пролетарська класа мову майбутнього й розгортатиме безконечний поступ визволеної живої мовної стихії народніх мас.

Але практично цю проблему кожна нація розвязуватиме неоднаково, бо неоднакова скрізь і класова структура, і передреволюційна спадщина, і загальний рівень культури.

Ми, українці, приміром, не тільки не маємо великої культурної спадщини писаної „інтелігентською" мовою нашої передреволюційної доби, але, навпаки, маємо добрі взірці литератури нашою народньою мовою — так званих українських класиків XIX століття.

Зате наш пролетаріят, в наслідок денаціоналізаційної політики царату, вельми зрусифікований, і хоч останніми часами процес українізації міст на Україні та свідомість потреби єднатися з селянством і допомагають робітництву вертатися до своєї мови, проте це ще гальмує ініціятиву й провід пролетаріяту в мовних справах.

Так само й українська інтелігенція, в масі своїй перейшовши через денаціоналізаційні впливи передреволюційної російської школи й освіти, як і російська, захоплювалась була „інтернаціоналізмом у мові“ та й досі не зовсім видужала з цієї „дитячої хороби“ в мові, боючись іще жупелів „етнографізму“, „примітивізму“ і „селянської мови“, а може просто прикриваючи цим свою несвідомість у мовних справах.

Тільки вітрець здорового реалізму, що повіяв останнім часом у нашій літературі, аналогічні процеси в російській мові, а надто завдання нового соціялістичного будівництва—примусили й наших письменників уважніше ставитися до своєї духовної зброї.

Ленінове гасло — „ближче до мас!“ врешті й тут одвіє ввесь цей випадковий намул і поверне нас до здорової народньої мовної стихії, що з неї органічно виростаючи тільки й може нормально розвиватися мова пролетаріяту — культурна мова майбутнього.

Так стає перед нами проблема культурної мови та її дальшого розвитку.

Буржуазна інтелігенція разом із культурним проводом мусіла відступити новій пролетарській класі й провід у справах мовних, але сила інерції і в історії має свої закони — пролетаріят не може відкинути науки, виплеканої в надрах буржуаз-

ного суспільства, та не може враз і піднести культурний рівень неписьменних мас, не кажучи вже за рівень мовної культурности — звідси нове завдання нашої доби — ми повинні понести в широкі маси здобутки людської культури й науки в таких мовних формах, що були б зрозумілі цим масам, ми повинні витлумачити простою народньою мовою ті основи науки, що лишилися нам як спадщина минулого, не дожидаючи, поки якимсь чудом піднесеться сам собою культурний рівень цих мас.

Народ стихійно, часто несвідомо, тягнеться до знання, до освіти, мов та рослина до сонця, і цей потяг його треба задовольнити, давши масам популярну книжку, популярну літературу, газету, друковану простою, зрозумілою мовою.

Тепер, коли радянська влада заходилася ліквідувати неписьменність многомільйонного нашого селянства, потяг до знання й науки ростиме від року до року, і потреба в популярній літературі відчуватиметься де-далі, то все гостріше.

Але поставитися до цієї справи формально, давши все на волю нашим окремим популяризаторам, з огляду на все сказане попереду, ми не сміємо й не повинні.

Для нас популярна література й популярна преса це є не просто чергова потреба книжкового

ринку, а ціла складна й вельми поважна проблема, тісно звязана з усіма заходами нашої культурної революції.

Ми не можемо обмежити завдання популярної літератури тільки боротьбою проти тої віджилої ідеології, що рештки її ще коренятся в масах, ми повинні поставити перед собою й позитивне завдання — передати народнім масам наукові досягнення людства та до того й у такій мовній формі, що, не калічачи народньої основи, допомагала б цим масам легко й вільно підноситися з щабля на щабель до все вищого й вищого культурного рівня, не розриваючи разом і суцільного ланцюга свого поступу, це бо шлях не для окремих одиниць, а для мільйонів.

У чому ж суть популяризації?

Щоб відповісти на це, ми мусимо насамперед здати собі справу з того, що повинен мати на меті автор-популяризатор, до кого, до якої суспільної верстви гадає він звертатися та якими способами найкраще може він дійти своєї мети.

На перше питання ми маємо вже відповідь у тому, що казалося попереду — мета популярної і тератури дати змогу нашим народнім масам зрозуміти потрібні їм основи й результати буржу-

азної науки й задовольнити свою потребу в реальному знанні.

Зорієнтувавшись у своїй фаховій науковій галузі, всякий автор-популяризатор легко зможе вирізнити головні основи й результати даної наукової царини й застосувати їх до буденних професійних інтересів відповідної громадської верстви.

Популярна газета чи журнал повинні відповідно зорієнтуватися в подіях і фактах політичного й громадського життя та висвітлити їх з погляду інтересів тих громадських верств, що вони їх мають обслужувати.

Розуміється, автор-популяризатор чи газетяр-журналіст популярного часопису повинні цілком ясно уявляти собі — для кого саме вони пишуть. Книжка, призначена для робітника від верстату, робітнича масова газета чи популярний журнал повинні стояти не тільки на ґрунті пролетарської класової ідеології, але й пристосовуватись до розумінь робітництва, як певної продукційної групи, використовувати для своїх узагальнень виробничий і побутовий досвід, обставини праці й специфічну психологію своєї читацької маси.

Книжка, призначена для селянина, та селянська газета, стоячи на ґрунті інтересів незаможного селянства, повинні, крім того, не спускати з окна одного з найважніших завдань популярної

літератури—прищеплювати й виховувати нові погляди в селянських масах, заміняти старі віджилі розуміння на нові й боротися з забобонами, спираючись на здорові елементи побуту й праці селянської верстви.

Тільки здавши собі справу з усього сказаного, тільки гаразд знаючи побут і обставини праці свого читача, автор-популяризатор може взятись до того, що треба назвати власне технікою популяризації.

Тут на першому місці треба поставити мову популярних видань.

Усякий робітник на ниві популяризації повинен насамперед затямити собі, що він є не просто „товмач високих тем для темної маси“, а — вихователь-педагог, учитель народній у найкращому й найширшому розумінні цього слова. Як учитель у школі тільки тоді може мати авторитет, що допомагає йому виховувати дітвору, коли він сам має певне знання й сам в усьому дає добрий приклад і провід, так і популяризатор не сміє, звертаючись, як до ілюстрації, до народнього побуту, до певної професійної обстави, виявити тут хибне знання, малу обізнаність — „Хто в малому помиляється, той і в великому бреше“ — буде висновок масового читача, і такий присуд зведе на нівець усі добрі заходи й бажання популяризації.

Безперечно все тут сказане стосується й до мови. Помиляється той, хто думає, що темний селянин мало звертає уваги на мову, — навпаки, бувши неписьменним, чи малописьменним, він усю свою увагу скупчує на звуковому сприйманні слів, бо це єдиний для нього спосіб стати причетним до культурного життя людей. Почувши вашу мову, селянин, як і всяка інша людина, прикладає до неї свою власну мірку, а мірка ця не така проста, як думають деякі наші „промовці“, у ній є не тільки почуття відновідности, гармонії, але й певна естетичність. Найкраще, коли селянин не почуватиме ніякої відмінности між вашою й його мовою — ви для нього тоді своя людина. Коли ви маєте більший запас слів, ніж у звичайній селянській мові, але орудуєте цим мовним капіталом уміло, не переборщуючи, не порушуючи загального ладу й гармонії народньої мови — ви часто почуєте признання, що „вмієте говорити по-українському, і від вас учитимуться, з вас залюбки братимуть узори, а це означає, що ви здобули певний авторитет, отой самий авторитет, що потрібний і педагогові.

Ще з більшою увагою ставиться малописьменна людина до друкованого слова — для неї це цілий новий незнаний досі світ, де кожна буква так багато важить, де кожне слово — наука, а часто й ціле відкриття. Звідси найперший висновок —

письменник-популяризатор повинен бездоганно орудувати народньою мовою, повинен ставитися до мови, як форми свого викладу, не формально, а активно, як до одного з способів виховного впливу, як до способу піднести культурний рівень своїх читачів.

Тут уже мало одного доброго знання народньої мови, тут треба опанувати цілу систему народньої мови і в ній твердо додержувати одного напряму, не спускаючи з ока найголовнішого завдання і педагога-вчителя, і педагога-популяризатора—навчити людину правильно й самостійно думати за допомогою своєї рідної мови.

От чому перша наша вимога до всіх пипулярних видань, з погляду техніки популяризації,— систематичність і безперечна свідома послідовність що-до мови. Газетярі, співробітники наших робітничих та селянських газет— повинні пам'ятати, що за нашого часу маса вчиться з газет та журналів не тільки політики й громадської праці, але й мови і письма, вчиться орудувати своєю природньою духовною зброєю, без чого вона не може бути творцем нового життя.

Чи задовольняють же з цього погляду популярні наші газети?

Візьмімо справу правописну. Навіть тут у нас

не видно послідовности, певної виховної лінії. „Радянське Село“, найрозповсюдженіша, всеукраїнського значення популярна газета, призначена для сільського активу, досі не спроможеться додержати одного (не кажемо „правильного“) правопису: 1) у № 312 Р.С. читаємо: „замість“ і „замісць“, у № 314 теж; „замість“ і „замісць“; 2) у № 310 плутаються „значення“ і „значіння“, те саме і в № 312; 3) окрім поправного „робітничо-селянський“ (через **о**), в № 314 читаємо „робітниче-селянський (через **е**); 4) поруч із „керівник“ зустрічаємо „керовники“ (№ 314 „Р.С.“); 5) „Ленінізм“ у Р.С. пишуть через **і** а „троцкизм“ чомусь через **и**; 6) проти всяких законів зустрічаємо „зберігти“ (через **і**) замість поправного з б е р е г т и (Р.С. № 312); 7) поруч із поправним „пайовик“ читаємо „пайщик“ (Р.С. № 311) і маємо ряд невластивих укр. мові іменників з наростком —ч и к („упорядчики“ № 314, „покажчик‘, № 310). Ще гірша справа з лексикою. 1) Російське „конечно“ в Р.С. віддають то українським з в і с н о, то з в и ч а й н о (=рос. „обычно“); 2) Страшенна плутанина з віддаванням „приблизности“ (=рос. „около“) тут маємо і „б і л я 650 тисяч пудів“ (Р.С. 311) і „к о л о 30 мільйонів пудів“ (Р.С. №№ 310, 312, 314) і „близько шости тисяч“ (Р.С. №№ 310, 312, 314); 3) поплутано „тепер“ і „зараз“: „т е п е р влада дає змогу всім зробити

огляд...“ (Р.С. 312); „Зараз англійський імперіялізм розвиває...“ (Р.С. 314); „Не можна зараз так твердо радити якийсь найкращий сорт вівса (Р.С. 311); 4) то бачимо активніше „боронити“ — „Боронячи всіма способами погляди“ (Р.С. 314), то саме там, де треба активности, читаємо: „захищати жовтневі завоювання“ (Р.С. 311), „трудящі захищатимуть Рад. Союз“ (Р.С. 310), і вже зовсім чудне — „для захисту інтересів бідноти“ (Р.С. 314); 5) у № 312 Р.С. в одній статті читаємо, як видно для різноманітности (?): „В Криму відчинено дім вчених“, „В Самарканді відкрито 17 шкіл“, „В Тифлісі відчинено робітничий університет“, „В Татарії відкрито будинок оборони“, „В Фергані одкрито нові школи“... 6) вагається Р.С. і між „казенним“ населенням і нашим людність: „населення Шевченківщини“ (Р.С. 310), „всі потреби населення“ (Р.С. 310) і „Людність України“ (Р.С. 311); 7) те саме і з „помешканням“ та „приміщенням“ — у № 311 читаємо: „У величезному приміщенні лунають згуки Інтернаціоналу“ у № 310 „в помешканні міліції“, у № 312 „помешкання церкви (?)“ і в № 311 навіть „помешкання (бугаєві)“; 8) сливе до останнього часу Р.С. твердо стояло на „землевпорядженні“ (№ 312 та інші), але тепер уже читаємо: „переведено (?) в селі повний (?) землеустрій“ (№ 311); 9) у № 310

з „батрак“, а в № 314 уже „про наймитів“; 10) коли мова мовиться про зарплатню, то чомусь уживають слова „зріст“: „зріст зарплатні“ (Р. С. 314), а як про культуру, то вже „зростання“; „зростання культури“ (Р.С.); 11) зовсім погано з отими „досвідними установами“ — тут сама редакція Р. С. безнадійно заплуталася. Візьміть у № 314 статтю: „Досвід з городнім насінням Рад. Села“: у заголовку маємо „досвід“, у тексті читаємо „наслідки спроби з насінням“, „які наслідки в них дали їхні спроби“, а в „примітці від редакції“ вже договорилися до того, що „ставилися досвіди“, „робилися досвіди“... Крім того на цій самій сторінці в статті „До селян-дослідників“ ви вже зустрінете: „дослідча робота“, „дослідчий осередок“, „дослідницька справа“ і нарешті, як завершення всієї цієї плутанини: „багато селян поробилося справжніми дослідниками: під керовництвом досвідних станцій вони перевіряють в своїх господарствах досягнення цих станцій“ (Р. С. 314). Розуміється, причина цьому не саме Р. С., але й наші „досвідні станції“, що ніяк не наважуються перейменуватися коли не на спробні, то бодай на „дослідні“ (через л), а в результаті логіка призводить до того, що в нас уже „ставлять і роблять досвіди“ (?). Після цього ми не здивуємся, коли Р. С. само не знає, як назвати себе—

одного разу читаємо; „у попередньому номері газети“ (Р. С. 311), а другого—„в черговому числі газети“ (Р. С. 312). Таких непослідовностей, таких хитань у правопису і в лексиці Р. С. можна знайти ще багато. Уважний спостережник міг би констатувати тут боротьбу давніших, ще київських традицій у мові „Р. С.“ з новітніми харківськими, але втішного в цьому нічого немає, бо це тільки доводить, що ніякої твердої редакції мовної в газеті нема, що систематичної послідовної праці над мовою ми там дарма шукали б.

Тепер звернімося до популярної „Селянської Газети“, що видається в Київі.

Почнімо й тут з правопису. Проти всяких правописних норм ми бачимо: призвіще (С. Г. 65) замість — прізвище); війн (С. Г. 64) замість „воєн“; швидче замість „швидше“; легче, полегчила (С. Г. 64) замість „легше“, „полегшила“ двіста (С. Г. 65) і „двісті“; зберегати (С. Г. 64) зам. „зберігати“; „листопаду“ (С. Г. 65) і „листопада“; скрізь „весь“, а подекуди „увесь податок“ (С. Г. 65), „увесь час“ (С. Г. 67).

З лексикою, розуміється, далеко гірше, тут зауважено такі розбіжності: 1) роковини (С. Г. 67) і „річниця“ (С.Г. 64 і 65); 2) втроє і „вдвічі“; (С. Г. 64, 65, 68), хоч такого слова немає, а є „удвоє“; 3) тільки і „лише“ (С. Г. 65); „пайовик“ і „пайщик“ (С. Г. 67 в одній статті те й друге);

4) „людність СРСР“ (С. Г. 67) і „населення“; 5) „управа округжного товариства“ (С. Г. 65 і 68). і „правління кредитового товариства“ (С. Г. 67 і 68); 6) „Готуймо наймитів до партії“ (С. Г. 65) і „батраки“ (С. Г. 64); 7) „На П. Кавказі тепер будують канали...“ (С. Г. 65) і „Кожний сільск. господар зараз розуміє (С. Г. 64 і 65); 8) „Наймити готові боронити жовтневі здобутки“ (С. Г. 67) і „влада не захищає старих селян“ (С. Г. 68); 9) „Мало не 18 мільйонів крб.“ (С. Г. 68) і „коло 100 душ селян“ (С. Г. 64 і С.Г. 68); 10) „вважає за потрібне відзначити (С. Г. 65) і „уважає будь-яку війну злочином“ (С. Г. 65). і т. і.

Друге цікаве явище, що на нього треба звернути увагу в нашій лінгвістичній політиці, є розходження в мові різних газет. Тут ми не маємо змоги докладно аналізувати мову Харківських і Київських газет, а обмежимося тільки тим, що порівняємо мову „Сел. Газ.“ і „Рад. Села“, поставивши себе на місце того малописьменного селянина, що від „Сел. Газ.“ вирішив „підвищитись“ до „Рад. Села“. Попервах такому бідоласі доведеться добре подумати, бо напр.: у С. Г. „навантаження“, а в Р. С. це вже „нагрузка“ (Р. С. № 314); у С. Г. „ціни зменшують“ (№ 65), а в Р. С.—„знижують“; у С. Г. (№ 67) „Націнка на собівартість“, а в Р. С. „надбавка в ціні“ (№ 311); у С. Г. рос. „конечно“ віддають пра-

вильно українським „звісно“ (С. Г. 68), а в Р. С. тут буде „звичайно“ (=рос. „обычно“ „обыкновенно“); в С. Г. скрізь „землевпорядкування“, а в Р. С. „землевпорядження“ й навіть „землеустрій“; у С. Г. „Тези ЦК ухвалили одноголосно“ (№ 65), а в Р. С. „Одностайно схвалюють постанови ЦК“ (№ 310). А скільки ще в обох газетах є розходжень у шаблонових зворотах, у синтаксі, у фразеології, в окремих мовних конструкціях!...

Одначе, ці розходження в мові наших популярних газет не такі важні тепер для нас, як розходження з українською народньою мовою та намагання слідом за всією нашою пресою звести газетну українську мову до „українізованої російської інтелігентської мови“, тої самої, що з нею не знають що робити й самі наші російські товариші-популяризатори.

У розділах лексики, синтакси й фразеології ми вже досить докладно проаналізували мову наших центральних газет, тепер нам зостається довести, що ті самі хиби мають і наші популярні газети, але тут, з погляду завдань популяризації, ці хиби вирізняються ще гостріше.

Розгляньмо спершу лексичний матеріял „Радянського Села“ й „Селянської Газети“. 1) В оповіщенні „Сел. Газ.“ читаємо „Багатомісячні передплатники“ (С. Г. 64 та інші). 2) Обидві газети вживають отого навісного „значний“: „Значна

частина несвідомих чоловіків“... (С. Г. 68), „Партія досягла значних успіхів“ (Р. С. 312), а слід би „Чимало несвідомих чоловіків“... „Партія дійшла чималого успіху“... 3) С. Г. 64 пише: „На невизначений час відклали питання“... Це простісінько з російського інтелігентського — „На неопределенное времмя“..., а для селян та й взагалі куди краще було б: „Не знати на коли відклали справу про“... 4) „Засуджено на короткий час“ (С. Г. 68) — у нас час малий (див. акад. сл. т. I). 5) Перейшовши на схід до Харкова „Рад. Село“ сильно вподобало західний прислівник „лише“ і зовсім викинуло з свого вжитку звичайне „тільки“ (№№ 310, 311, то-що), так само на карб Харківським впливам треба взяти оте жаргонове „насправді“ (Р. С. 310 і 314) = укр. „справді“ і „водночасно“ (?) (Р. С. 310 і С. Г. 67) = укр. разом, одночасно. 6) Неправильно пишуть за рос. мовою обидві газети: „Вивідати один від другого“ (С. Г. 64) і „Кобза та бандура означають один і той інструмент“, бо в акад. сл. т. III читаємо з народньої мови — „один в одного“ і „той самий“ („означають той самий інструмент“). 7) І в „С. Г.“ і в „Р. С.“ слідом за всією російською та Харківською пресою „зачитують“ та „заслухують“: „Секретар встав і зачитав, яка на його думку має бути постанова“ (С. Г. 64); „Ми охоче погодилися

заслухати оповідання“ (С. Г. 64), „З'їзд заслухав привітання“ (Р. С. 314), „Заслухавши звіт ЦКК“ (Р. С. 314) — в укр. мові тут треба — „прочитав“ і „слухати оповідання“, „вислухав привітання“ і т. д. 8) „Одводили кращі землі“ (С. Г. 64), а треба — приділяли. 9) „Добивався загального роззброєння“ (С. Г. 64) (= рос. „добивались“), а треба: допоминатися, або допевнятися, або доправлятися (ак. сл. т. I); те саме стосується й до речення: „Не мовчали, а домагалися, щоб надалі машини виробляли краще (?)“ (С. Г. 64). 10) Як псується мова Р. С. видно з таких прикладів: а) „решту насіння відпускатиметься селянству в кредит“ (Р. С. 311), а треба: „решту насіння видаватимуть селянству набір“; б) „буде відпущено біля (?) 670 тисяч пудів та біля 800 тисяч буде видано біднішому селянству“ (Р. С. 311) — тут оце останнє „видано“ ще далекий відгомін того часу, коли в Р. С. ніякого відпускати не було, а тільки видавали, приділяли або асигновували. Тепер „еволюція“ тут пішла так „задалеко“, що: „Наркомзем просить відписати коло N мільйонів крб.“ (Р. С. 314), хоч українською мовою „відписують“ тільки тоді, коли стоять „на божій дорозі“ і „отказывают родственникам по завещанию“, в кращому разі „відписувати“ = рос. „отвечать письменно“. 11) Узявшись за рос. мовою

„знижувати ціни“ Р. С. пише: „кількість членів знизилася до 588 тисяч“ (№ 314), хоч і в добрій рос. мові ніколи не скажуть „количество снизилось“, а тільки — „уменьшилось“ 12) Розуміється, за рос. пресою пишуть: „у нас налічується 120 міл. (Р. С. 314) = укр. „у нас є 120 міл.“; „на Україні налічується 414 тисяч наймитів“ (С. Г. 67); „Наркомзем намітив розповсюдити“ (Р. С. 311) замість — „має розповсюдити“; „Це закабалює їх“ (Р. С. 311), замість „Це поневолює їх“; „Селяни готовилися до цього свята“ (Р. С. 311) = укр. „готувалися“; „Одмовився од грошей, одмовився од землі“ (Р. С. 310) = рос. „отказался“ = укр. нар. зрікся, відкаснувся, відкинувся, відцурався і т. д.

Обидві популярні газети, не вважаючи на народню мову, запроваджують нові слова та надають іншого змісту й відтінку щиро-народнім висловам, напр.: „Наше село лісовлаштовувалось“ (Р. С. 312); „Треба бугаєві утеплити помешкання“ (Р. С. 311); „При селищних відводах землевпорядники встановлювали лише межі“... (Р. С. 312); „Буде волокита“ (Р. С. 312); „Нові пробні ознаки (? = рос. „признаки“) на золотих речах“ (С. Г. 64); „Невір'я в розвиток соціялізму“ (Р. С. 311), а в сл. Грінченка читаємо: „до панів народ має давню історичну невіру“; „Правила прийому в члени“ (Р. С. 310) = укр. „прий-

мання“; „Польський уряд чекав, що з'їзд ухвалить“... (Р. С. 310), а треба „сподівався“; „Беруть від нього на заклад якесь його майно“ (С. Г. 68), а треба „на заставу“; „Досі було три способи забезпечити позики — особисте довір'я, заклад і ручення (??)“ (С. Г. 68), а українською мовою це буде: — „особиста довіра (довір'я), застава й запорука (сл. Правн. м. Ак. Наук). Дарма також С. Г. запроваджує незнане в укр. мові „закладати“ (С. Г. 68), замість нашого „заставляти“ і „лускалися мури в будинках“ (С. Г. 64), коли всяке знає, що „лускатися“ кажуть в укр. мові тільки про те, що має на собі „луску“. Дивно, ба й анекдотично звучать речення: „Всесоюзні іспити тракторів“ і „Цей трактор пробив усі іспити на полі і не попсувався й разу“ (С. Г. 64).

Обидві газети не вважають на особливості в керуванні українських дієслів та на зв'язані з цим відмінні від російської мови конструкції: 1) „Постачають харчами та амуніцією“ (С. Г. 65), „Постачання сільсько-господарськими машинами“ (Р. С. 311), а в укр. мові — постачати кому що; 2) „За допомогу маємо дякувати Радянський Союз“ (Р. С. 314), замість дякувати кому“; 3) „Взятися за розвиток сільського господарства“ (С. Г. 64), „Взятися за торговий облік“ (С. Г. 64), „Управ-

ління береться тепер за широку роботу‘, (Р. С. 314), а в укр. мові „братися, взятися до чого“; 4) „Стосувалося лише однієї частини роботи ЦКК“ (Р. С. 312), „Не стосувався цілої низки великих держав“ (Р. С. 314), а в укр. мові „стосуватися до чого“ (ак. сл. т. III); 5) „Визнала роботу достатньою“ (С. Г. 65), „Найкращими сортами визнано такі“ (Р. С. 311), хоч в укр. мові „визнавати кого за кого, що за що, і в іншому місці Р. С. поправно пише: „Визнано за потрібне розповсюджувати трактори серед земгромад“ (Р. С. 311); 6) С. Г. вже твердо запровадила „вважати ким, чим“: „Засідання вважаю одчиненим“ С. Г. 64, „Вона вважатиме одним із своїх завдань“ (С. Г. 64), „вважають неможливим здійснити повне роззброєння“ (С. Г. 64), „вважає своєю головною метою“ (С. Г. 64), хоч правильно буде укр мовою так, як у „Рад. Селі“: „Не вважає товариша Р. за таку особу“... (Р. С. 312).

В обох газетах бачимо невластиві народній укр. мові синтаксичні конструкції або перейняті з польської мови, як от „є + орудний відмінок“, або з російської, як, приміром, „орудний особи в пасивних зворотах“: 1) „Так само невирішеним є питання про...“ (С. Г. 64); „головною умовою є землевпорядження“ (С. Г. 67),

„Ми є свідками“ (Р. С. 311), „Другим покажчиком є...“ (Р. С. 314); 2) „Розслідування переведене Райземвідділом“ (С. Г. 68), „Загарбання Румунією Басарабії...“ (С. Г. 64), „Znятий опозицією галас“ (С. Г. 67), „До призначеного сільрадою засідання“ (С. Г. 64), „Скликання радянським урядом конференції“ (Р. С. 311), „Малюнок зроблений дикуном“ (Р. С. 312), „Пропозицію запропоновану делегацією“ (Р. С. 314), „Уповноважена своїм урядом“ (Р. С. 314). „Рад. Село“ плекає, крім того, ще й новітню інтелігентську конструкцію — „безособовий зворот у теперішнім часі“: „Чи годується його як слід“ (Р. С. 311), „В Харкові організовується курси для...“ (Р. С. 311), „До президії обирається товаришів“ (Р. С. 311), „Як подається заяву до“... (Р. С. 310) — у народній мові таких конструкцій нема, отже треба натомість писати: „Чи годують його як слід“, „У Харкові організують курси...“, „До президії обирають товаришів“, „Як подаєте заяву до“...

Погана справа з часовими зворотами. Коли в центральній пресі ми відзначали тут розходження з народньою мовою, то в селянських газетах це вже річ і непроще́нна, і недозволе́нна (через 2 „н“): 1) „За останні роки“ (С. Г. 64), „За останні дні“ (Р. С. 312), „В останні

часи“ (Р. С. 310), „За останній час“ (Р. С. 310), „У найближчі роки“ (Р. С. 310) — таких зворотів в укр. мові немає. Це є дослівний переклад з російської мови. У нас же треба тут уживати зворотів з орудним відмінком, напр., у Р. С. (310) правильно „найближчими днями“, хоч іще краще, бо простіше, — „цими днями“. 2) Так само дослівно за рос. мовою: „З року в рік поширюється площа засіву“ (Р. С. 314) = укр. рік-у-рік. Гадаємо, що для селянських газет краще навіть замість „До цього часу“ (С. Г. 64) писати „досі“ і замість „Кожного дня“ (Р. С. 312) — що-дня, що-день, день-у-день (ак. сл. т. І).

Зокрема треба звернути увагу на шаблонові звороти. Уже в розділі фразеології ми бачили, що газетна мова не може обійтися без шаблонів, без цих робочих своїх штампів, і там же ми підкреслювали, що такі шаблонові звороти треба творити або в згоді з народньою мовою, або використовуючи відповідний матеріял народньої мови.

Для наших популярних газет ця справа набирає ще більшої ваги. Вони не можуть відмежуватися від мови центральних газет, від мови „Ратау“, „Роста“ й своїх дописувачів з культурних і політичних центрів — це занадто обтяжило б редакційну працю, а до того й заваджало б масовому читачеві поступово переходити від популярних видань типу „Сел. Газети“ до „Радянського Села“, обрахова-

ного на селянський актив, і далі до „Комуніста“, „Вістей“ і „Пролетарської Правди“, а до цього, кінець-кінцем, ми намагаємося йому прокласти шлях.

Отже, справу цю розв'язати можна, тільки виробивши одноманітну й обов'язкову для газет усіх типів шаблонову фразеологію. У нормальних обставинах, приміром, у російській пресі, в англійській, німецькій, то-що, такі обов'язкові для всіх шаблони стали довершеним фактом, підпертим цілою мовною традицією культурного громадянства. До цього неминуче мусимо прийти й ми, отже, теперішню добу ваганъ, неусталености, розбіжностей треба нам перейти як-найшвидше.

Провід у цій справі, на мою думку, повинен належати нашій популярній пресі. Насамперед головне її завдання промовляти до селянських мас простою зрозумілою мовою, та й часу наші селянські газети, що звичайно виходять двічі на тиждень, мають багато більше ніж щоденне видання.

Популярні селянські газети це перший щабель у піднесенні культурного рівня наших малописьменних мас, і через те саме тут ми повинні створити мовну лабораторію, першу ланку в безконечному ланцюзі нашого мовного поступу.

Навряд чи хто заперечував би, що селянські

газети повинні стояти на ґрунті народньої української мови, а в такому разі для всякого ясно, що дальший щабель у розвитку культурної газетної мови буде становити селянська преса типу „Радянського Села“ „Радянського Селянина“ й популярні робітничі видання, як, приміром, „Робітнича Газета Пролетар“. Цей другий щабель має для нас особливу вагу, бо тут власне повинні єднатися мова активнішого селянства й мова робітництва в одній спільній мові цього типу видань. В основі ми матимемо ту саму мову селянських газет, але культурніша надбудова тут уже буде просякати елементами пролетарського міського побуту й відбиватиме в собі активність і творчість українських робітничих мас.

Третій щабель — це наші центральні газети та журнали, де не тільки завершується процес розвитку культурної газетної мови, але й під тиском нових соціяльних потреб, під впливом буйного політичного життя, утворюються нові асоціятивні сполучення в мовних елементах, нові комплекси розумінь, заховані за символами-словами й дається новий імпульс для дальшого поступу живої мовної стихії.

Обопільний обмін мовними цінностями, обопільне свідоме й несвідоме впливання популярних видань на центральні та навідворіт створять здорову атмосферу для життя нашої газетної мови й

допоможуть нам поставити цілу мовну проблему на шлях нормального розвитку.

Тепер же справа в нас з цим не гаразд. Преса типу „Радянського Села“ мовою своєю нічим власне не відрізняється від мови „Комуніста“ й „Вістей“, а найкраща з наших популярних газет „Селянська Газета“ (Київська) відривається від народньої мовної основи, губить селянський колорит і врешті, так само як і „Радянське Село“, буде мабуть відрізнятися від загального газетного жаргону української преси тільки трактуванням зачеплених на своїх шпальтах агрономічних тем.

Дозвольте підперти свою думку фактами з обсягу тих мовних явищ, що ми їх називали газетними шаблонами.

Як і в центральній пресі, ми бачимо і в „С. Г.“ і в „Р. С.“ такі шаблонові звороти: 1) „Цю недовіру у великій мірі виправдала історія міжнародніх взаємин“ (С. Г. 64) — виправляти цього речення ми тут не будемо, бо ціла його метафоричність (історія виправдала) незрозуміла навіть і „активнішому селянству“; „Це у великій мірі виправдується всією історією міжнародніх взаємин“ (Р. С. 311) — ми не знаємо звідки обидві газети взяли первісний текст, але спільність що-до першого джерела не викликає сумніву, для нас же особливо цікаво, що обидві редакції зберегли недоторканим якраз улюблений теперішній шаблон —

„у великій мірі“. 2) Нічого неможна сказати проти вислову „в першу чергу“, коли ми його бачимо на своєму місці, як от у реченні: „Безробітним даватимуть роботу в першу чергу“ (Р. С. 310), але вже погано: „В першу чергу робот по Дніпрельстанові...“ (Р. С. 310), бо тут вислів цей не виправдується змістом так, як у попередньому. Нарешті зовсім погано: „Але в першу чергу, 1931 року, станція даватиме 650 тис. кінських сил“ (Р. С. 310), бо тут, за цим „в першу чергу“, заховане нормальне: спершу, спочатку, по-первах, часом—насамперед, то-що. 3) „Енергія Дніпрельстану головним чином призначена для розвитку промисловости“ (Р. С. 310). Шаблон „головним чином“ можна що-найменше скоротити до одного слова „головно“ („Енергія Дніпрельстану призначена головно для...) і в такому вигляді це був би непоганий шаблон для всієї нашої преси, хоч газетярі наші могли б тут відсвіжувати мову й синонімічними: переважно, здебільша, здебільшого, найпаче, найбільш(е) — як до змісту. 4) „У звязку з цим Кантон оголошено на военному стані“ (Р. С. 311), — шаблон „у звязку“ поки що розповсюдився тільки в нашій центральній пресі. У двох нумерах „С. Г.“ та в двох нумерах „Р. С.“ знайдено тільки подане попереду речення, зате в „Пролет. Правді“ і в „Вістях“ це вже справжній

шаблон, що заступає місце українських: тим-то отже, отож, через те, ось тому і т. і. Подане попереду речення краще було б скомпонувати хоч би так: „Тим-то (або „через те“) Кантон оголошено на военному стані“; замість „У звязку з цим агентство Рейтера повідомляє“ („Пр. Пр.“ 153)-- краще „Отже агентство Р. повідомляє“; замість „У звязку з нападом на № газета висловлює певність, що...“ („Пр. Пр.“ 1910), може краще — „З приводу нападу... і т. д.“; замість „У звязку з своїм ювілеєм рос. Академія Наук готує такі видання...“ („Пр. Пр.“ 200)—у популярній газеті краще перебудувати ціле речення, приміром, так: „Готуючись до свого свята, рос. Ак. Наук має видати...“ Часом добре можна обійтися й дієслівною конструкцією, як от у „Р. С.“: „З цим зв'язано запровадження громадського сівозміну“ („Р. С.“ 314). 5) Поширений у центральній пресі шаблон „у відповідь на...“, що його краще віддавати нашим: „відповідаючи на...“, у популярній пресі годилося б оминати, коли він має переносне значення, наприклад, у листуванні слід писати: „відповідаючи на ваше запитання“ (Замість „У відповідь на ваше запитання“), а от речення: „У відповідь на розкольницьку роботу опозиції, передові робітники й робітниці вступають у партію Леніна“ („Р. С.“ 310) краще, простіше й сильніше було б віддати без оцього

поміркованого „у відповідь“ хоч би так: „протестуючи проти розкольницької роботи опозиції...‘, і т. д. або: „навпір (чи „навсупір“) розкольницькій роботі опозиції“ і т. д.

Особливу увагу повинна звернути наша популярна преса на початкові шаблони, що в'яжуть дане речення з думками висловленими раніше. Вельми важно, щоб таке початкове сполучне слівце, часом цілий сполучний зворот—мали тільки цю свою сполучну функцію та не відбирали б зайвої уваги читачевої від головного змісту речення. Наприклад, наш малописьменний читач безперечно спіткнеться на таких чужих йому початкових шаблонах: 1) „Більше того, у найвідсталішій галузі нашого господарства, а саме в сільському господарстві...“ („Р. С.“ 311)=укр. надто, тим паче (акад. сл. т. I); 2) „І все ж, не зважаючи на такий стан...“ (С. Г. 64)=укр. „А отже..., та дарма, що...; 3) „На цей раз“ („Р.С.“ 312)=цього разу; 4) „Досить буде згадати, що... („С. Г.“ 64)=укр. „Згадаймо тільки, що...“ „Пригадаймо собі, що...“; 5) „Так, наприклад, завод імени Петровського виробляє тепер...“ („Р.С.“ 310) — тут оце так, перейняте з рос. преси, просто зайве. 6) „Передбачають страхування малосильного селянства“ „Р. С.“ 310)=укр. „є думка страхувати малозаможне селянство“, „передбача-

ють пропозиції й цілу низку політичних обмежень для куркуля" („Р. С." 310) = укр. „Можна сподіватися, що будуть пропозиції обмежити політично куркуля".

Шаблони-слова, шаблонові звороти й цілі вислови, що обтяжують мову наших центральних газет, заполонюють і наші популярні видання: 1) „Це свідчить про наш зріст" („Р. С." 310) = укр. „це доводить, що ми вбиваємося в силу". „Про це свідчить лист селькора" („Р. С." 312) = укр. „Це видно з селькорового листа". „Про цю думку свідчить те привітання, що..." („Р.С." 314) = укр. „Це доводить і те привітання, що..." 2) „Перевели запис, найшли керовника" (Р.Г.П. 180) = укр. „Позаписували, найшли керівника" „Беруться перевести ремонт (?!) („Р.С." 314) = укр. „Беруться зробити ремонт"; „Було переведено вибори" („Р. С." 314) = укр. „були вибори, відбулися вибори"; „Спілка перевела розслідування" („С .Г." 68) = укр. „Спілка дослідила справу" (ак. сл. правн. мови); „Гадають перевести збір грошей між школярами" („Р.С." 311) = укр. „Гадають зібрати гроші між школярами". 3) „В галузі кооперації" („Р. С." 310) = укр. „в кооперації"; „В галузі роботи КНС" („Р. С." 310) = „У роботі КНС" або „Що-до роботи КНС, то..."; „Партія провела величезну роботу на селі

в галузі перебудови сільського господарства“ („Р. С.“ 311)—це речення, заспіль зложене з шаблонів, треба навіть і в непопулярній газеті переробити бодай так: „Партія зробила велику роботу, перебудовуючи сільське господарство“; 4) Так само бачимо ми тут і відомий нам уже шаблон „шляхом“: „Яким шляхом в'язні добули собі зброю“ („Р. С.“ 314)=„як, яким чином, яким способом, яким побитом в'язні дістали собі зброю“; 5) „Зростає відсоток жінок по сільських організаціях, зростає й якість їхньої роботи“ („С. Г.“ 68), а можна й зовсім обійтися без того улюбленого „зростає“, і речення стане простіше й зрозуміліше—„більшає жінок по сільських організаціях, кращає й їхня робота“. У нас цей шаблон „зростати“ прикладають теперь де можна й де не можна. У матеріялах редакції „Сел. Газети“ занотовано в рукописах такі приклади: а) „Кошти організації що-року зростають, зростають і членські внески“; а можна—„кошти організації що-року збільшуються, більшає й членських внесків“, б) „Число членів організації зросло“, а краще—„Членів в організації побільшало“; в) „Відвідувачів по установах зростає“--тут замість „зростає“ треба тільки поставити „більшає“; г) „Зросло число середняків“, а краще—„записалося більше середняків“; ґ) „росте про-

мисловість“, а слід „розвивається, дужчає, вбивається в силу“ і т. д.; д) „Зростатиме продаж промислових виробів“, а простіше—„більше продаватимуть промислових виробів“; е) „Де далі, то зростає попит на машинову позику“, а для популярної газети куди краще—„де-далі, то більше люди питають машинової позики“. 6) Сильно розповсюдився також і шаблон з словом лінія: „не розбираються в партійній лінії“ („С. Г.“ 64), „Про головну політичну лінію партії—лінію боротьби з куркулем, лінію тиску на куркуля в тезах Центр. Ком. говориться“ („Р. С.“ 310).

Зокрема треба звертути увагу на шаблон конструкцій з дієслівним іменником, що за нього була мова попереду. Усе сказане там цілком можна прикласти й до наших популярних газет, особливо до „Рад. Села“: 1) „Для поширення газет в своєму селі, я зробив таке“ („С. Г.“ 68), а треба—„Щоб поширити газету...“, „Використати для захоплення Литви“(Р.С.310) =щоб захопити; 2) „Після закінчення роботи“ („Р. С.“ 311), а слід—„Закінчивши (кінчивши) роботу...“; „Після обговорення комісія ухвалила“ („С. Г.“ 67), а треба—„Обговоривши це, комісія ухвалила“; „Скоро по закінченні Інституту, року 1883, Д. І. Багалія обрано на викладача історії“ („С. Г.“ 67), а в укр.

мові тут краща інша конструкція —„Незабаром після того як Д. І. Багалій скінчив Інститут, року 1883 його обрано на викладача історії“; 3) „Під час складання п'ятирічного плану ми мали на увазі“ („Р. С.“ 314), а слід—„Складаючи п'ятирічний план, ми...“; 4) „Погодиться на поступове проведення цього плану“ („С. Г.“ 64), а треба—„Згодиться поступово запроваджувати цей план“; „Зимовий час якнайкраще використати на готування до конкурсу“ („Р. С.“ 310), а треба—„Зимової пори найкраще готуватися до конкурсу...“; „Уряд згоджувався“ на чимале скорочення своїх озброєнь“ („Р. С.“ 314)— і тут оця шаблонова конструкція „згоджувався“ + віддієслівний іменник“ дається замінити так: „Уряд згоджувався чимало зменшити свої озброєння“. Часом і в „Рад. Селі“ трапляється поправна конструкція, як от: „Кооперація... закінчила будувати (замість звичайного „будування“) народній будинок“ („Р. С.“ 311), здебільша ж бачимо цілі накопичення дієслівних іменників на взірець хоч би такого: „Мусять провадити пояснювальну роботу що-до годівлі, викохування птиці, догляду за породистою птицею“ („Р. С.“ 311) = укр. „Повинні з'ясовувати (розказувати), як годувати й викохувати дробину та як її доглядати“; „З'їзд відзначає роботу виконкому

Ц. К. К. в справі переведення ленінського, плану перебудування, здешевлення та наближення до трудящих мас нашого державного апарату“ („Р. С.“ 314), а по-українському це буде так: „З'їзд відзначає, що ЦКК багато доклав праці, щоб за Леніновим планом перебудувати, здешевити та наблизити до трудящих мас наш державний апарат“—так перебудоване речення не тільки не має дієслівних іменників, але й замість одинадцятьох родових відмінків, що стояли поряд, починаючи від слова „в справі“, зосталося тільки два („трудящих мас“).

Особливо уважно наша популярна преса повинна ставитися до неукраїнських конструкцій і зворотів, що просякають з інтелігентської російської мови не тільки до центральної нашої преси, але й до селянських газет, де такі чужі конструкції й звороти не тільки заваджають українським малописьменним масам розуміти текст, але й ламають самий лад і фразеологію української мови, заступаючи питому нашу фразеологію й перериваючи нашу живу мовну традицію—єдину підставу дальшої організації української культурної мови. От, приміром: 1) у „С. Г.“ 64 читаємо: „Союз продовжує настоювати...“ В укр. мові російському „продолжать“ відповідає „провадити далі, робити далі“, а „настоювати“=

рос. „настаивать“ (жидкость на чем-либо), отже, російське „настаивать на чем“ треба перекладати укр.—„обстоювати за чим“. Коли тепер наведене з „С. Г.“ речення перекласти на українську мову, то матимемо: „Союз далі обстає за...“ (або „допоминається, доправляється чого“). 2) „Рад. Село“ 314 пише: „Виявляють зацікавленість працею“ (=рос. „заинтересованость работой“), а укр. мовою це треба перекласти як—„цікаві до праці“, „виявляють цікавість до праці“, або „виявляють зацікавлення до праці“. 3) У „С. Г.“ 64 пишуть: „відомості прийдуть з инших країн“—це занадто метафорично звучить для українця, бо в нас „відомості“ не „приходять“, а „надходять“ („Звідусюди надіходять непотішні вісті“ Куліш Ч. Р.). 4) „Сільрада потурбується вжити всіх заходів“ („С. Г.“ 68)—це не по-нашому, хоч і всі слова тут українські. Мабуть треба сказати: „Сільрада подбає, щоб ужити всіх заходів“. 5) „Уряд відповів згодою“ („С. Г.“ 64), „відповів на це своєю згодою“ („Р. С.“ 311)—обидві газети взяли це з рос. мови („ответил согласием“), а українською мовою треба: „подав свою згоду“. 6) Коли „Сел. Газ.“ пише: „ввесь час над нею висить небезпека“, то навряд чи газетяр мав тут на увазі, що наш селянин згадає „висящий Дамоклов меч“, отже краще було вже взяти тут образ з нашого фоль-

кльору, де: „Ой звисли чорні хмароньки, звисли“ (Губ. V 34 Сл. Гр.), „Смерть звисає над головою“ (Ак. Сл. т. I). 7). „Всю вину... складали на Рад. Союз“ („С. Г.“ 64), а по-нашому „вину“ не „складають“, а „звертають“, отже поправно буде: „Все звертали на Рад. Союз“, бо рос. „взводить вину“ в укр. мові віддаємо одним словом—„звертати на кого“ („Не звертай на людей, коли сам нашкодив“ Сл. Б. Гр.“). 8) Погано в „Сел. Газ.“ (№ 64) і з фразеологією слова „спосіб“—ніяк вона не трапить тут на українську мову: „Партія знайшла цей спосіб“, а треба „партія прибрала (чи „добрала“) цього способу“; так само, замість неукраїнського: „Взятися за нові способи боротьби з куркулем“ („С. Г.“ 64), де нещасливий наш газетяр понівечив питомий наш фразеологічний зворот: „братися, узятися на способи“ (=рос. „употребить все старания“), треба було написати: „добрати нових способів боротися з куркулем“. 9) Чудно не тільки для селянина, але й для освіченої людини читати: „Пароплав Лузитанію виніс у повітря (?) німецький підводний човен“ („С. Г.“ 68)—мабуть поквапливий газетяр помилився й замість „висадити в повітря“ (= рос. „взорвать на воздух“) зопалу „виніс“!.. 10) Навряд чи добре: „Уряд об'явив усіх членів делегації поза законом“ („С. Г.“ 64), бо в укр. мові слово „об'являти“ не має

цього відтінку, а наближається до рос. „открывать, обнаруживать“ і „пред'являть“, тим-то давно пора нам викинути з ужитку оту набридлу „об'яву“, замінивши її на „оповіщення“, „оповістка“, „оголошення“, тоді б і тут „С. Г.“ спромоглася правильно написати: „Уряд оповістив, що всі члени делегації поза законом“. 11) Зграбність речення: „На велику увагу заслуговують нові заходи партії“ („С. Г.“ 64) нетреба доводити— всякий скаже, що це що-найменше є витвір новітнього інтелігентського жарґону, який слід було б у селянській газеті перекласти хоч би так: „варті пильної уваги нові заходи партії“, або й простіше—„Зверніть увагу (чи „уважайте“) на нові заходи партії“. 12) „Рад. Село“ (№ 310) дослівно перекладає з російської мови: „Залишать усяку гадку про війну“, а наш селянин ніколи так не скаже, а тільки: „покинуть і думати про війну“ (те, та не те!). 13) Замість розписувати: „Всі заходи... розраховані на те, щоб допомогти бідноті“ („С. Г.“ 64), треба просто—„Всі заходи... мають допомогти бідноті“. 14) У „Рад С.“ (312) читаємо: „Завжди стоятимуть на захисті досягнень Жовтня“—це спотворення російського—„подняться на защиту“, а українською мовою треба: „Завжди стануть до оборони досягнень Жовтня“. 15) Замість „Всі, хто входить у радянську делегацію“,

(„С. Г.“ 64), треба—„Усі, що належать до рад. делегації“. 16) Замість абсурдного: „Це значить, що зростають (?!) і міцніють куркулі“ („Р.С.“ 310), треба: „Це значить, що куркулі забирають силу й міць“ або „убиваються в силу“, або „убиваються в потугу“ — цеб-то, як бачимо, відповідного звороту бракує не українській мові, а отому ледачому газетяреві „Рад. Села.“ Достоту те саме бачимо і в „С. Г.“ (64): „Потурає зростові куркуля на селі“ і знов у „Р. С.“ (310): „обмежити зріст куркуля“, „що-далі, то більше їх позбавляється можливости зростати через смоктання прибутків з бідняка“ („Р. С.“ 310). З цих останніх прикладів читач може переконатися, що отой навісний шаблон зростати, зріст не тільки намагається заступити в нашій мові гарні й звичні власні її фразеологічні звороти, але й нівечить саму логіку та калічить процес думання, бо ж справді, хто може заборонити куркулеві „зростати“, хто й якими приладами може „обмежити його зріст“ [зріст= рос. 1) „рост“ в конкретному розумінні, напр.: „чоловік хорошого зросту“ і 2) „возраст“, напр. „з малих літ до великого зросту“]. Коли вже нашим газетярам кортить так оцей шаблон, то для переносного значення слід було б узяти не „зріст“, а „зростання“, що означає певний процес. Часом таке недбальство наших робітників пера

й неохайність у мові призводять до анекдот, що межують із злочинством та дають привід до всяких дотепів в обивательських колах, наприклад: „Рад. С.“ в № 310 так і пише: „Ми переконалися, — заявили делегати, — що радянська влада не карає злочинців, а виховує їх“. (Очевидно слід було б замість „виховує“ — „доводить до пуття, до розуму“ або принаймні — „виховує на корисних громадян“).

Особливу увагу треба звернути нашій селянській пресі на метафори, порівняння, уособлення (олицетворения) та образність у своїй мові. Узяті здебільша з російської інтелігентської мови, вони вражають своєю абстрактністю, відірваністю від конкретної селянської дійсности.

От приклади зайвого уособлення й метафоричности: 1) „Завдання... вимагають багато часу“ („С. Г.“ 67)—тут доволі було б сказати поукраїнському —„Завдання потребують багато часу“, а ще простіше—„на завдання... треба багато часу“; 2) „Це загрожує порушити мир у Европі“(„С. Г.“ 64)—тут слово „загрожує“ стосується до цілого ряду подій, що в уяві газетяря об'єдналися в певну абстраговану суцільність, яка й „загрожує“. Крім того, „мир“, що його можна „порушити“, культурний читач уявляє собі як певного роду „рівновагу в між-

народніх взаєминах“—звідси й вислів „порушити мир“.

Селянин та й малокультурний робітник не мають ані здатности об'єднувати в одне ціле кілька окремих подій, надаючи їм людської властивости „загрожувати“, ані розуміння „фізичного закону рівноваги“, тим-то для них це речення треба зовсім змінити хоч би так: „Усе це може призвести до війни в Европі“, або ще простіше—„через усе це може бути в Европі війна“. 3) „К.Н.С. і надалі повинен залишитися однією із основних підойм пролетарського впливу на селі“ („Р. С.“ 310)—тут порівняння „комнезаму“ з „підоймою“ та ще й з „підоймою пролетарського впливу“ не зрозуміє й освіченіша людина мало обізнана з механікою („підойма“!). 4) Чудно й для культурного читача: „Спираючись на відсутність Рад. Союзу на конференції...“ („Р. С.“ 311), бо як можна „спиратися“ на „відсутність“?! Замість оцього „високого стилю“ чи не краще було б написати: „А що Рад. Союзу не було на конференції, то...“ 5) „Зрушити селянство, поставити його на шлях соціялістичного будівництва, на шлях здійснення соціялізму в нашій країні це величезне завдання“ („Р.С.“ 314)—тут перепона є оті шаблонові абстракції „шлях будівництва“ і „шлях здійснення соціялізму“. Так писати навіть для сільського активу неможна. Віддаючи не стено-

графічно промову, виголошену десь на з'їзді, наші популярні газети повинні пильнувати не дослівности, а тільки достотности самої думки, надаючи їй відповідної народньої мовної форми — у цьому їхне головне завдання, інакше, нащо нам заводити осібну популярну пресу й витрачати на неї грубий гріш! Отже справа тут не в тім, щоб писати на агрономічні теми та давати поради про те, як краще орати та годувати худобу — це потрапить зробити й популярно-наукова неперіодична література. Головне ж тут у тому, щоб „знайти мову“ для селянської маси, таку мову, що дала б нам змогу втягнути селянство до щоденного загального політично-громадського й культурного життя нового трудящого суспільства. По багатьох наших селянських газетах навіть товариші редактори не уявляють собі як слід, у чому тут суть, і через те висвітлюють і міжнародне життя, і політичні події так, як це роблять і центральні газети, цеб-то мовою цих газет, або цілком передруковуючи повирізувані тексти промов на всяких з'їздах. Частенько при цьому всяка спроба витлумачити селянинові його простою мовою суть якоїсь події чи головний зміст промови на з'їзді трактується як „етнографізм“, як „сюсюкання“... До тексту телеграм у нас теж ставляться з якоюсь побожністю, забуваючи, що і „власний кореспондент“ і тим паче „Ратау“ виявляють у обробленні

телеграмного тексту мінімум творчости та орудують раз на все виготовленими трафаретами, які переробляти й з'ясовувати селянству й є найперший обов'язок популярної газети. Звертати ж на „етнографізм" і „сюсюкання" може тільки той, хто не знає, що „писати просто—найтяжче", що обов'язок популяризатора ввесь свій матеріял уважно обробити й пересіяти, одвіявши отой непотріб, що під виглядом високого стилю й велерічивости закриває від мас реальну й конкретну дійсність.

Якими образами орудує наша популярна преса видно з таких прикладів: 1) „З наміром зірвати машкару з імперіялістичних держав" („Р.С." 310), а в народній мові ми маємо чудовий і всім відомий образ „вивести на чисту воду...", коли ж нашим газетярям і не туди, що це можна пристосувати до своєї роботи. 2) „Заставити комісію грати в дудку окремих держав" („С.Г." 64)—тут усе дивне: і це „заставити" (=рос. „заставить"=укр. „закладывать, заложить"), і намагання використати українські приказки („Вони всі в одну дудочку грають", „Не в тую дудку грають"), і спроба дати щось нового на підставі народнього матеріялу... 3) „Пілсудський пішов на другу спекуляцію" („С.Г." 64) — може так і кажуть на точку в Київі, але у всякому разі, коли хочемо залишити „спекуляцію", то треба було б

сказати „взявся до спекуляції“. Народня ж мова дає тут далеко колоритніші образові вислови, напр.: „братися, узятися на способи“, „братися на штуки, хитрощі“, „вдатися до хитрощів“, „узявся на такий спосіб“ і т. і. 4) „Закріпити за біднотою її провідні позиції в сільрадах“ („Р.С.“ 314), „повести наступ на куркуля“ („С.Г.“ 68) — це все відгомін минулих воєнних часів і проти таких елементів у мові ми нічого не могли б сказати, якби в першому реченні не було слова „провідні“ (що, очевидно, заступило тут місце нормального „передові“), а в другому — неукраїнського звороту „повести наступ“ (в укр. мові маємо тут „почати, зчинити, сточити боротьбу з ким“, а сильніше — „вдарити на кого“). 5) Коли „Р.С.“ (310) пише: „Велику ролю виконали українські співацькі товариства“, то в центральній і непопулярній газеті оця „роля“ ще мала б деяке виправдання в самій темі (мистецтво-театр — роля), але до чого цей шаблон, приміром, у таких реченнях: 1) „За біднотою провідна роля у всьому житті села“ („Р.С.“ 314), 2) „Бідняки й середняки на селі чим-раз більше об'єднуються й відограють головну ролю“ („С.Г.“ 67) — це не менша загадка для селянина, як і така „метафора“: „Рад. Союз на ділі, а не на словах прагне миру“ — як це можна „на ділі прагнути“ — є таємниця редакції „Р.С.“ (310).

Мало використовувують наші газети українсьський фольклъор, через те самий виклад завжди сухий і відгонить „казенщиною“. Не наважуючись запроваджувати в себе інтелігентські звороти й уникаючи абстрактности, наші газетярі орудують частенько обкраяними, анемічними фразами канцелярського жаргону, що здаються такими блідими й кволими в порівнянні з багатою й соковитою народньою мовою, оздобленою приказками, прислів'ями й приповістками.

Освічена людина теж намагається висвітлити свою думку, надати їй певної образности за допомогою приказок і цитат, що збагачують асоціятивний процес сприймання. Приміром, російська преса вживає таких приказок: „шила в мешке не утаишь“, „семь раз примерь, а раз отрежь“... Нерідко там трапляються й такі вислови як: „Пиррова победа“, „и ты Брут“, „путешествие в Каноссу“, то-що—з класичного світу. Розуміється, газетяр-популяризатор не може пересаджувати на український ґрунт чужі народові приказки й прислів'я, бо цим він тільки ускладняв би процес сприймання, тим паче не може він спиратися на якісь асоціяції з класичного світу—отже, залишається одне—черпати з фольклъорного народнього матеріялу, вивчати народню селянську мову. На жаль, цього ми не бачимо в нашій селянській пресі. Таку розкіш, як народні приказки,

там дозволяють собі сливе тільки для заголовків: 1) „Піймав пан облизня — нехай здоров проковтне" („Р.С." 314 заголовок над малюнком), 2) „За моє жито та мене й бито" („Р.С." 310 заголовок допису), 3) „Сім раз одміряй, а один раз одріж" („Р.С." 314 заголовок) — зіпсована й перекручена російська приказка, бо українською мовою це буде: „Десять разів мір, а раз утни" (Ак. сл. т. III).

У чотирьох нумерах „Сел. Газ." ми знайшли 1) „Своя рука владика" („С.Г." 65 заголовок) і 2) „Була та загула" („С.Г." 67 заголовок). Зате в рукописах доводилось виправляти російські приказки, прислів'я й звороти на взірець таких: 1) „З нього користи як з козла молока" =укр. „З цього користи як з цапа вовни"; 2) „Ця буря їх скосить; як двічі два буде чотири— скосить"; 3) „Принесеш карикатуру зроблену наять" (Стаття „З дороги" „С.Г." № 13), та й по всьому.

VI.

СТИЛІСТИКА ЯК ПРАЦЯ ГАЗЕТЯРЯ-ЖУРНАЛІСТА.

Мова є продукт певних соціяльних відносин, знаряддя людської культури, отже, мова є не тільки соціяльний факт, що його треба досліджувати й вивчати, але й культурне явище, що до нього ми повинні ставитися свідомо й активно, оцінюючи процес мовного поступу з погляду його доцільности та більшої чи меншої придатности до потреб нашого громадського життя.

Справа науки досліджувати мовні явища, класифікувати їх за певними принципами, висвітлювати їхнє історичне походження й дальшу еволюцію, але й кожний із нас, і рядовий робітник слова, і письменник, і педагог, і політичний діяч, і ціле суспільство загалом—почувають, що мова є один із найважніших чинників людської культури, і кожен має культурні потреби, що їх хотів би задовольнити за допомогою мови з найбільшою доцільністю й заощадженням енергії. Отож мовна проблема не є справа тільки спеціялістів учених, але й жива справа найширших

кіл громадянства, де всякий з нас більше чи менше працює над мовою та додає й свою індивідуальну частку до загального добра. Таким чином ми доходимо до висновку, — історичне мовознавство, що досліджує мову як певну історичну культурну форму, поминає мову як знаряддя культурного єднання людей та полишає це так званій стилістиці, що має прикладний характер і вивчає індивідуальну творчість у межах тих нормальних схем і традицій, що становлять істоту мовного організму.

Лінгвістичні норми нашої газетної мови є власне норми синтакси української мови, норми тих конструкцій і шаблонів, що почасти ми їх розглядали в попередніх розділах.

Як ми бачили, ці норми, ці комбінації, можливих у висловлюванні наших думок і форм, не є безкрайні — вони обмежені певними правилами, законами, мовною традицією, усталеними принципами словесних формул, а проте й вони дають волю газетяреві-журналістові виявляти у самому виборі свої уподобання, свою творчість, навіть особливості й своєрідності індивідуального стилю.

Отже, суть стилістичної праці робітника слова в тім, що він добирає відповідний лексичний матеріял та вкладає його в певні синтаксичні форми, вибираючи між багатьма можливо-

стями, що йому дає граматика й традиція літературної української мови, те, що найкраще пасує до обставин даного соціяльного побуту та допомагає як-найдокладніше з'ясувати свою думку.

Газетяр-журналіст повинен добре знати теорію своєї мови та досконало орудувати механізмом літературної мови, бо інакше вибір його буде вельми обмежений, він ніколи не позбудеться рабського прив'язання до шаблонів, жалюгідного копіювання чужих взірців, так званих мовних рефлексів, і ніколи не навчиться писати „просто", чітко й ясно з найбільшим заощадженням слів і паперу. Авжеж колоритности, образности та свого індивідуального стилю в малописьменного газетяра бути не може.

Це доводить писання наших робкорів і селькорів. Мова сільських дописувачів що-правда частенько зберігає ще стиль народньої селянської мови, особливо це треба сказати про непостійних або культурних селькорів, що вже зрозуміли ціну народньої мови, зате постійні селькори та робкори переймають незабаром мову своєї газети, намагаються й собі вживати її взірців і часто ніби в кривому дзеркалі відбивають найгірші помилки й хиби нашої преси.

Як доказ на це подаємо тут дописа селькора „Сільгосподаток і завдання сількора“ вміщений у № 158 „Прол. Правди“:

„Доказом того, що Радвлада запроваджує в життя гасло — „Обличчям до села“ є значне зменшення податку в біжучому році порівнюючи з минулим роком.

Селянам дається змога зміцнити своє господарство, а державна селянська позика допоможе селянинові зберігти зайві в його бюджеті гроші.

В цьому році треба уважно поставитись до переведення продподатку і своєчасно використати пільги. Треба завчасно повести агітацію за державну селянську позику.

Досвід минулого року показав, що невчасне переведення підготовчої кампанії створює чимало помилок в справі стягання податку.

Селяни за відсутністю належної інформації запізнювались подавати свої скарги й тому останні залишалися без належного розгляду.

Звичайно, що в біжучому р. цього не повинно бути. Але на жаль ми вже маємо липень міс., а в де-яких районах селянам не тільки, що не вручено податкових паспортів, а навіть не переведено жодної доповіді про податкову кампанію.

Все це пояснюється тим, що культурні робітники села чомусь байдуже ставляться до цього важливого питання".

Хто уважно перечитав усі попередні розділи, той знайде тут силу типових помилок лексичних, синтаксичних, фразеологічних і навіть правописних, а бувають же й далеко гірші взірці.

Спинімося тепер на деяких моментах у цій лабораторній стилістичній праці газетяря-журналіста та газетного дописувача над своєю мовою.

Проаналізуймо дещо з лексичного матеріялу нашої преси.

1) У „Вістях" (№ 2014) читаємо: „Знищити умови" і зразу почуваємо якусь невідповідність у сполученні цих слів. „Знищити" — це занадто сильно й гостро для „умов". За словником Б. Грінченка ми маємо: „Нищити" = рос. „разорять, уничтожать", „Знищувати = рос. уничтожать, истреблять", напр.: „Знищу його з землі, знищу усе, од чоловіка до скотини" (там же).

В академічному ж словнику (том І) під словом „договор" читаємо: „Нарушить, расторгнуть договор = зламати (зірвати, скасувати) умову (договір), відкинутися від умови, від договору".

Отже, ясно—треба було написати не „знищити умови", а „зламати умови", „відкинутися від умов" „скасувати умови" або-що, залежно від того відтінку, що його хоче надати автор опису-

ваній події, бо, очевидно, між синонімами: зламати, зірвати, скасувати й відкинутися від умови є певна тонка відмінність, що її й повинен почувати письменник-газетяр, вибираючи потрібне йому слово.

2) „Каменярні пустували протягом 10 років“ „Пр. Пр.“ 204. Тут звертаємо увагу на слово пустувати. За словником Б. Гр. перше російською мовою розв'язання воно має таке: „1) шалить, резвиться, проказить“, а друге: „2) Пустовать, быть незанятим“, напр.: „Руїна ся пустує вже століття“. Оце, друге значення, ніби й дає право висловитись, що „каменярні пустували“.., але це тільки так здається з поверхового погляду, бо ж і основне значення прикметника „пустий“ і особливо слово „пустка“ (=рос. „1) нежилой дом, опустевший дом, 2) участок земли, принадлежащий лицу, выбывшему из сельського общества“) переконують, що „пустувати“ може якесь приміщення, а не „каменярні“, бо в них ніхто не живе; знов же автор, очевидно, не думав підкреслювати, що „каменярні“ не мали свого властителя, а хотів тільки сказати, що вони „бездействовали“, що ніхто там не працював, не використовував їх, а в такому разі ми краще зробимо, коли пошукаємо синонімів, до російського „бездействовать“. В акад. сл. (т. І) читаємо: „Бездействовать=вакувати, не працювати, недіяти“. Ро-

зуміється, „не працювати“ й „недіяти“ можна сказати переважно про щось живе, а от під словом „Вакувати“ у сл. Грінченка маємо такі російські розв'язання: „1) Быть бездеятельным (вообще), находиться в бездействии; 2) Оставаться невозделанным (о поле); 3) Терять время, ничего не делать“. Ясно, що це й є саме потрібне для нас слово, цеб-то поправно укр. мовою треба було б написати: „Каменярні вакували протягом 10 років“.

Підупадом мовних інстинктів можна пояснити гіпертрофію значення, отой штучний нахил до патосу, що виявляється тепер в уживанні таких слів як: бажати, прагнути там, де нормально було б сказати тільки „хочу“, „намагаюсь“, напр.: 1) замість „Земгромади, які бажають взяти участь у цьому конкурсі...“ („Р. С.“ 310) далеко краще було б написати „Земгромади, що хотять узяти участь...“ 2) Замість „Щоб... всі робітники міліції прагнули як-найпростіше і найскоріше задовольняти потреби населення...“ („В.“ 201) далеко природніше було б просто викинути тут це слово, змінивши все речення хоч би й так: „Щоб... усі робітники міліції як-найпростіше та найскоріше могли задовольняти потреби людности...“, бо ж усякому ясно, що міліціонер, як і всякий службовець, повинен виконувати свої обов'язки совісно, коли до цього немає якихось

перешкод, а „прагнення“ це вже занадто глибока й недоречна тут психологічна мірка.

У реченні „Англія вимагае борги“ („Пр. Пр.“ 200) автор просто не розібрав відтінків укр. слова вимагати, бо хоч у словнику й е приклад: „Вона вимагатиме добрих коней, панського погонича“ (сл. Б. Гр.), проте „борги“ в нас не „вимагають“, а „правлять“.

Речення: „Ніякий німецький уряд не може погодитись на цей пункт“ („Пр. Пр.“ 156) доводить, що за стилістичну працю газетяря тут годі й казати, бо „погодитися“=рос. „1) помириться, сойтись; 2) условиться, договориться“, а тому російське „согласиться на что-либо“ треба віддавати українським дієсловом приставати, пристати на що („Ні, я на такий суд не пристану“ сл. Б. Гр.).

Цікавий приклад до стилістичної праці являють такі речення: 1) „Окр. Політосвіта провадить підготовку до організації політосвітніх курсів“ („Пр. Пр.“ 144), 2) „Карнавковий збір провадиться надто успішно“ („К.“ 2218) і 3) „Правління Мокро-Калигірської споживчої кооперації бореться з приватником“ („Р. С.“ 310). У першому реченні шаблонове „провадить підготовку“ дається чудово замінити на „готується“, при чому ми маємо змогу обминути підозріле в укр. мові слівце „підготовка“ (акад. сл.

дає „готування“); у другому реченні замість „збір провадиться успішно“ краще сказати „відбувається“, бо в укр. мові немає слова „провадитися“, а є тільки перехідне дієслово „провадити що“, врешті, в третьому реченні замість „бореться з приватником“ поправніше буде навпаки сказати —„провадить боротьбу“, бо ж безпосередньої дослівної „боротьби“ ми тут не маємо, а розуміємо це переносно та до того й хочемо підкреслити довготривалість процесу, на взірець того, що почуваємо в висловах: „провадити життя“ (сл. Б. Гр.), „провадити роботу, справу, війну“, то-що.

Речення: „В надії на свої сили“ („Р. С.“ 311) єсть дослівний переклад з російської мови. У таких випадках газетяр повинен уміти добрати відповідної форми в укр. мові, напр., тут російський зворот „в надежде“ можна віддати дієприслівником — „надіючись“, а ще краще іншим словом „покладаючись“ (в акад. сл. т. II „полагаться на свои силы“ = укр. „покладатися на свою силу“), отже поправно було б: „покладаючись на свою силу“.

Так само дослівний переклад з російської мови речення: „Користувались належним авторитетом“ („Пр. Пр.“ 200). Перекладаючи з іншої мови на українську, треба насамперед з'ясувати собі первісне значення слова „користува-

тися з чого“ = рос. „пользоваться чем“, при чому сама конструкція з прийменником „з“ повинна б доводити перекладачеві, що українським „користуватися“ аж ніяк неможна віддавати переносне російське „пользоваться авторитетом“. Натомість краще було б сказати: „Мали належний авторитет“, а ще краще, коли дозволяє зміст, ужити народнього: „Добру славу мали“, чи просто „уславилися чим“, бо не знати ще, що воно за штука той „належний (?) авторитет“?

Замість копіювати з російського шаблонового „Намічено поїздку в підшефний полк“(„РГП“ 180), наш газетяр має змогу вибирати один з таких зворотів: 1) „Є думка поїхати в підшефний полк“ (відтінок непевности) і 2) „Узяли думку поїхати в підшефний полк“ (певність, ухвала); 3) „Маємо думку поїхати...“ (намір); 4) „Вирішено поїхати...“; 5) „Маємо поїхати...“ і т. д., при чому в усіх українських зворотах замість речівника „поїздка“ бачимо активнішу форму—дієслово „поїхати“.

З наведених тут прикладів читач може бачити, що найбільшу волю в стилістичній праці дає лексичний матеріял. Тут справа тільки в тому, щоб мати великий запас слів та розумітися на відтінках значення. Допомогти тут можуть і словники—нетреба тільки хапатися за перше розв'язання, а примусити себе уважно проаналізувати

всі синоніми, використовуючи ілюстративний матеріял, що повинен бути в кожному доброму словнику *).

Важча праця з синтаксичною будовою речення. Тут, як і в правописній справі, треба знати теоретичні основи граматики української мови, надто такі розділи як: 1) Особливості у вживанні відмінків; 2) Безпідметові конструкції з пасивними дієприкметниками (дієприслівниками) на -но, -то; 3) Пасивний предикат або пасивний атрибут з орудним відмінком дієвої особи як невластива укр. мові конструкція; 4) Дієслівні речівники; 5) Особливості в числових формах дієслова-присудка; 6) Прийменникові звороти **).

Робітник слова повинен пам'ятати, що механічність граматична є постійна основа мови,—синтаксичні норми не знощуються й не втрачають

---

*) У кожного газетного робітника повинен бути „Російсько-укр. словник" Укр. Академії (Вийшли т. I і III. Крім того, треба вибрати, відповідно до своїх спеціяльних тем, скільки термінологічних словників „Інституту Укр. Наукової Мови" Укр. Академії.

**) Єдина підручна книжка, що дає добре розроблений матеріял, є „Уваги до сучасної української літературної мови" О. Курило. Збірник 8 Укр. Академії Наук.

Прийменникові звороти, крім прекрасних монографій проф. Є. Тимченка (функції відмінків), у практичному викладі читач знайде в „Українській фразеології" Мих. Мироненка. Ціна 60 коп.

свого значення, як це буває з словами, що не тільки змінюють відтінки свого значення, але й часто стають „формальними словами“, позбавленими свого первісного змісту.

Отже, стилістична праця в царині синтакси виявляється головно в додержуванні синтаксичного ладу, в умінні легко збудувати речення, виявляючи в порядку слів як-найяскравіше природню залежність їх у взаємному сполученні, в дотепному й ощадному розпоміщенні на протязі періоду шаблонів і фразеологічних зворотів, у певній рівновазі між лексичними елементами мови, приміром, між дієслівними та речівниковими формами, і, врешті, в поправному орудуванні сполучними словами й часточками, що, немов певного роду гасла, направляють, куди треба, читачеву увагу. Разом із тим слід вельми пильнувати логічного змісту та заощаджувати читачеву енергію, уникаючи зайвих слів, кострубатих висловів та непотрібного красномовства.

Нижче подаємо скілька прикладів-ілюстрацій до сказаного.

У № 65 „Селянської Газети“ недоладно збудований період справляє враження незакінченого речення, в якому бракує присудка: „Уряд Союзу Радянських Соціялістичних Республік занепокоєний тим напруженим станом, що склався за останній час між Польщею та Литвою і цей стан

загрожує мирові". Думка зостається неясною й після повторення „і цей стан", бо до суб'єкта „Уряд Союзу РСР" немає присудка в дієслівній формі. Речення відразу стає зрозумілим, коли ми зробимо дві невеличкі поправки — 1) додамо помічне дієслово „*є*" та 2) замість недоречного „*і*" поставимо „*бо*": „Уряд Союзу РСР *є* занепокоєний тим напруженим станом, що склався за останній час між Польщею та Литвою, *бо* цей стан загрожує мирові". А взагалі, беручи до уваги все сказане попереду, ціле речення слід зовсім перебудувати, хоч би й так: „Останнього часу напружений стан між Польщею та Литвою загрожує мирові і це вельми непокоїть Уряд Союзу РСР" *).

У № 310 „Рад. Села" (передова) в величезному періоді теж загубився присудок: „Політика партії в селі відзначається тим, що д е р ж а в а багатьма заходами, як от безплатне землевпорядження для бідноти, часткове й повне звільнення від податку бідняків та малозаможних середняків, постачання їм сільськогосподарських машин на пільгових умовах, кредитів, улаштування прокатними пунктами, то-що".

Що тут винен тільки автор (а не „друкарська

---

*) Застерігаємося — можливо, що така перебудова речення є недозволенна в „дипломатичній ноті", де на першому місці повинен стояти „Уряд СРСР".

помилка“), видно з того, що далі йде ніби пояснення, що ним автор намагається сам виправити неясно відчуту недоладність: „Цими всіма заходами партія дає можливість біднякові й середнякові підносити своє господарство“.

Обізнаність з безпідметовими конструкціями народньої української мови дає змогу виявити лаконічний та енергічний стиль, напр: замість незграбного: „Без виконання зобов'язань, що їх взяли на себе промисловці, миру не буде“ („Прол. Пр.“ 1231) влучно й гарно можна за допомогою дієприслівника сказати: „Не виконавши зобов'язань, що їх перейняли на себе промисловці, миру не буде“. У такій конструкції речення нагадувало б народнє: „Не сіявши, не оравши, не буде й жито родити“ (Метл. 68).

Як багато важить порядок слів у реченні, видно з таких прикладів: 1) „Демонстрація з приводу страти Сакко і Ванцетті в Києві“ (?) („Глобус“ № 17 за 1927 рік), а треба: „Демонстрація в Києві з приводу“... і т. д. 2) „Хай живуть віддані науці та радянській громадськості наукові діячі як Олександер Іванович Душечкин“ („Пр. Пр.“ 20/II 27 р.), а справді автор хотів сказати: „Хай живуть віддані як Ол. Ів. Душечкин науці та радянській громадськості наукові діячі“

Ламається у нас частенько нормальний порядок слів українського речення й тоді, коли пе-

ріод починається підрядним реченням з сполучним зворотом „через те, що...“, напр. „Через те, що багато запитують, які умови кредитування на закордонні машини, Укрсельбанк пояснює, що кредитування на закордонні машини провадиться(?) в такому порядкові, як і на машини внутрішнього виробництва“ („С. Г.“ № 7), а треба: „Багато запитують, як можна кредитуватися на закордонні машини, через те Укрсельбанк пояснює, що кредит на закордонні машини дають так само, як і на машини свого роблива“.

Зайві слова, як наслідок неохайности й неуважности, бачимо в таких реченнях: 1) „Треба притягати до активної праці в КНС жінок-біднячок“ („С. Г.“ 68) — а хіба „праця“ може бути „пасивна“? Краще було б — „до ближчої праці“. 2) „Можуть трапитись випадки, що...“ („Р. С.“ 312) — досить було б сказати: „буває, що...“, „трапляється, що“. Переклавши на російську мову теж бачимо тут непотрібну тавтологію: „Могут случаться случаи“... Ще гірше: „Траплялись випадки, що на роботу часами потрапляли й не бідняки“ („Р. С. 312)“.

„Радянське Село“ культивує зовсім зайвий після „звичайно“ сполучник „що“: 1) „Звичайно, що буржуазний уряд у таких випадках стає на бік капіталістів“ („Р. С.“ 310); 2) „Звичайно, що ні“. („Р. С.“ 311), а українською мовою

тут треба б сказати—„Авжеж ні“ і 3)„ З в и ч а й н о, що роботу в першу чергу повинні мати незаможники“ („Р. С.“ 312), а треба: „Звісно, роботу насамперед повинні мати незаможники“ (У Шевченка: „Звичайно крадене“).

Зустрічається зайве „що“ й після „розуміється“: „Р о з у м і є т ь с я, що цим ми не хочемо сказати, що так кримські сорти винограду у нас приймуться“ (ст. П. Лісового „Бідні мільярди“ до „Пр. Пр.“ 24/X 26 р.) і там же: „Р о з у м і є т ь с я, що тут треба проробити певну роботу“.

Під впливом зіпсованої на Україні російської мови з'являється й зайва часточка ж е (ж): „До цього часу... навіть не визначено час, коли *ж* мають скликати конференцію“ („С. Г.“ 64). Аналогічне бувало й у рукописах „Прол. Правди“, де замість простого „але“ пишуть частенько „але ж“.

Найбільшу увагу в своїй стилістичній роботі повинні ми звертати на сполучники та сполучні слова й звороти в українській народній мові *). Ці маленькі, здається, такі маловажні й малозначні слівця й часточки допомагають нам не тільки в'язати підрядні речення з головним та думку головного з усім попереду сказаним, але й створюють певний ритм у реченні, дають підпору інтонації та попереджають нашу увагу, гостріше ви-

*) Див. „Особливі злучні звороти“ в „Увагах до сучасної укр. літер. мови“ О. Курило. Вид. III.

різняючи суть висловлюваної думки. Від сполучних слів і часточок вельми залежить і самий порядок слів у реченні, і те, що називають композиційною структурою літературно-художнього твору та стилістикою індивідуальної мови.

У нас же здебільшого зустрічаються такі незграбні взірці: „А л е - ж, ч и м більше завойовань має кооперація, ч и м більше вона охоплює селянське господарство, ч и м більше колективів зростає в країні, т и м більше перемагають ці соціялістичні частки нашого господарства“ („Рад. Село“ 310, передова).

Менше вибору, менше волі дає фразеологічний матеріял, бо це готові вже мовні шаблони, що в межах своїх не дозволяють нічого зміняти, бо суть їх саме й є в їхній певній, раз на все визначеній трафаретності. Але газетяр-журналіст повинен вправно орудувати фразеологічними зворотами, знати, до чого й де саме їх приточити, щоб докладніше з'ясувати свою думку й дати змогу читачеві спочити на знайомій формулі.

Українська фразеологія з великими труднощами здобуває собі місце в нашій пресі. Пригадайте собі оте „приймати участь“, що й досі ще зустрічається на задвірках газетних шпальт, хоч „Радянське Село“, „Селянська Газета“ й „Пролетарська Правда“ вже скрізь і послідовно запровадили — „б р а т и у ч а с т ь“.

Усе частіше зустрічаємо ми й інші поправні фразеологічні звороти, як от: 1) „У великій пригоді Панасові стала наша газета“ („Р. С.“ 310); 2) „Про людське око ти крамницю закрий“ („Р. С.“ 310); 3) „Звести на нівець попередню роботу“ (С. Г. 67); але такі потрібні нам фразеологічні вислови як: 1) „Докладати, додавати рук, праці до чого“ (=російському „прилагать к чему старание, труд, руки“) і 2) „Докладати сили“ (=рос. „прилагать силу, усилия“) ніяк не викристалізуються на сторінках того самого „Рад. Села“: 1) „Багато доклав сил голова комуни, щоб“... („Р. С.“ 314); 2) „Докладатимуть сил до будівництва соціялізму“ („Р. С.“ 311); 3) „Докладуть всі сили (?) для справи соціялістичного будівництва“ („Р. С.“ 312) і навіть 4) „Прикладав усіх зусіль домагаючись повного роззброєння“ („Р. С.“ 311). Як курйоз і доказ на те, що треба і з фразеологічним матеріялом уміти поводитись, не переборщуючи там, де нетреба, подаємо речення з „Сел. Газети“ (64): „Братіану... доклав усіх своїх рук до розстрілу 11 тисяч селян“.

Наприкінці ми звертаємо увагу наших робітників слова на потребу вивчати не тільки українську народню мову, але й український фолькльор, матеріяли діялектологічних та етнографічних збірників, де вдумливий письменник знайде

не тільки готові, надзвичайно влучні й дотепні фразеологічні звороти, метафори, образи й приказки, але й багатенний матеріял для нових, потрібних у культурній мові пролетаріяту, зворотів, порівнянь і алегорій, що відкриють широченне поле для індивідуальної мовної творчости й стилістичної праці.

От, приміром, треба вам віддати українською мовою російське — „Очутиться в затруднительном положении". Насамперед ви можете дати дослівний переклад — 1) „Опинитися в скрутному стані" (або „становищі"), потім, відповідно до потреб стилю, ви маєте змогу вибирати між: 2) „Попасти в анацію"; 3) „Загнатися на слизьке"; 4) „Упасти в тісну диру".

Близьке до цього російське — „Очутиться в безвыходном положении" ви можете віддати відповідно: 1) „Опинитися в безпорадному стані"; 2) „Зійти на бездоріжжя"; 3) „У матню попасти"; 4) „В тісний кут попасти". Нарешті російське — „Попасть в неловкое положение" віддаєте українським: 1) „Опинитися в ніяковому (прикрому) стані (становищі)"; 2) „Опинитися ні в сих, ні в тих"; 3) „Не знати на яку ступити"; 4) „Попастися в клопіт".

Російське „Быть последним" можна, як до стилю, віддати або 1) „Бути на останку", або 2) „Пасти задню".

„Парить в облаках“, залежно від особи, що за неї мова мовиться, можна віддавати: 1) „Заходити, заноситися в хмари“; 2) „Високо думками літати“.

Відповідно до теми й тону російське — „Либо пан, либо пропал“ віддаємо: 1) „Хоч пан, хоч пропав“; 2) „Або здобути, або дома не бути“ (казацька приказка); 3) „Хоч виграв, хоч програв“.

У політичній статті вельми може придатися російський вислів: „Попасть в просак“, що українською мовою буде: 1) „Вклепатися“; 2) „Влізти в болото“; 3) „У дурні пошитися“.

У прислів'ях, приказках та приповістках часто відбивається народній побут, обставини праці, звичаї й навіть історичне минуле працівних мас, як це доводять хоч би такі приклади:

1) „Дати гарбуза кому“ — рос. „отказать сватающемуся.

2) „Хвали та не переборщуй“.

3) „Передати куті меду“ — рос. „пересолить“.

4) „Стежку гаптувати“ — рос. „направлять путь“.

5) „На чиєму возі сидиш, того й пісню співай“.

6) „Жати на один сніп“—рос. „согласно жить“.

7) „Не дає і вгору глянути“ — рос. „не дает ни отдыху, ни сроку“ за работой.

8) „Кувати речі недобрії“ (Шевч.)—„злословить“.

9) „Правда кривду переважить“.

10) „На всі заставки“ = рос. „Во всю ивановскую“.

11) „Пристати з короткими гужами“ = рос. „настойчиво требовать“ (переносне значення).

12) „Взяти на карб кому, що...“ — рос. „поставить в счет кому“ (колись по козачих сотнях лічили козаків, роблячи знаки (карбуючи) на довгій жердині, що мала назву „карб“).

13) „Стати наметом“ = рос. „разбить шатры, стать лагерем“. Має також і переносне значення = рос. „поселиться“.

14) „Дати від коша кому“ — рос. „прогнать, отрешить от участия в общем деле“. („Кошем“ називали колись „Запорозьку Січ“).

15) „Згорнути короговку“ = рос. „свернуть знамя“. Тепер в народній мові так кажуть, коли хотять підкреслити незалежність людини від певних обставин — „а йому що? Згорнув короговку та й пішов собі“.

16) „На поталу дати“ = рос. „отдать в добычу, в жертву“. Тепер уживаємо здебільша в переносному значенні.

17) „Не нашої сотні“ = рос. „Не нашего поля ягода“.

Отож, всякий робітник українського слова, а надто газетяр-журналіст, у своїй праці над мовою ані на хвилину не сміє забувати, що теперішню

культурну українську мову ми повинні будувати на народній основі, бо українські працівні маси в віковій боротьбі за існування, за соціяльну й національну волю, виробили цілий складний мовний організм, що правив їм за духовну зброю та являє собою тепер цілу систему світовідчувань сотень поколінь, духовну скарбницю народу, живу історію його, багату й різнобарвну як усе минуле життя. Ігнорувати цей факт — це значить не тільки обкрадати себе самого, але й пускати в непам'ять один із найголовніших здобутків людської культури.

...ська держ. бібліотека ім. В. Г. Короленка

ЗМІСТ

Ціна 75 коп. (Р)

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Правління: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31.

По всіх філіях та книгарнях ДВУ є такі словники:

Грінченко, Б. — Українсько-російський словник. 2178 стор., ц. в палітурці 6 крб.

Ізюмов, О. — Словник російсько-український. Видання третє. 678 стор. ц. 1 крб. 50 коп.

Йогансен, М., Наконечний, М., Німчинов, К., Ткаченко, Б. Практичний російсько - український словник. 238 стор., ц. 1 крб. 85 коп.

Практичний російсько-український словник ділової мови (конторської та рахівничої). Зредагував М. Гладкий і К. Туркало, 134 стор., ц. 40 коп.

Українська Академія Наук.—Російсько-український словник. Том перший (А—Ж). 290 стор., ц. 2 крб. 50 коп.

УАН. — Російсько-український словник. Том третій, випуск перший. (О—Поле). 336 стор. ц. 1 крб. 60 коп.

УАН. — Російсько - український словник. Том III, вип. II ц. 1 крб. 50 коп.

Уманець, М. і Спілка, А. — Словар російсько - український. 1149 стор., ц. (в оправі) 4 крб.

ПОШТОВІ ВІДДІЛИ ДЕРЖВИДАВУ надсилають накладною платою кожну книжку як власного, так і всіх видавництв СРСР.

ПЕРЕСИЛКА й ПАКУВАННЯ на всі замовлення провадяться коштом Держвидаву, коли замовлення більше, ніж 1 крб. і наперед оплачується готівкою.

ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА ТАКІ АДРЕСИ:

ХАРКІВ, вул. 1 Травня, № 17, Поштовий Відділ ДВУ.
КИЇВ, вул. К. Маркса, № 2, Поштовий Відділ ДВУ.
ОДЕСА, вул. Ласаля, № 33 (Пасаж), Поштовий Відділ ДВУ.
ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ, просп. К. Маркса, № 49, Поштовий Відділ ДВУ.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КНИГОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ:

Харків, 2-й Радянський пров. № 2.
Філії та книгарні по всіх округових та значніших містах України.

